पाराशरवकाँ
गीष्य।
कर्मिदार्व
गीष्यः

श्रीगणेशायनमः श्रीसरस्वत्यैनमः श्रीगुरुभ्योनमः श्रीमद्ग्रंथकृद्भ्योनमः धर्माधर्मेति ह्रिकारस्थयोपिक्लेशाः पंचप्राणिनामायतंते यस्मिन्नेतैर्नैपरामृ
ष्टईशोयस्तंवंदेविष्णुमोंकारवाच्यम् १ याज्ञवल्क्यमुनिभाषितंमुहुर्विश्वरूपविकटोक्तिविस्तृतम् धर्मशास्त्रमृजुभिर्मिताक्षरैर्बालबुद्धिविधयेविविच्यते
२ याज्ञवल्क्यशिष्यः कश्चित्प्रश्नोत्तररूपंयाज्ञवल्क्यप्रणीतंधर्मशास्त्रंसंक्षिप्यकथयामास यथामनुनोक्तंभृगुः तस्यचायमाद्यश्लोकः योगिनांसनकादी
नामीश्वरः श्रेष्ठस्तंयाज्ञवल्क्यसंज्ञंसंपूज्यमनोवाक्कायकर्मभिः पूजयित्वामुनयः सामश्रवःप्रभृतयःश्रवणधारणयोग्याअब्रुवन्उक्तवंतः धर्मानस्मभ्यं-
ब्रूहीति कथंअशेषतःकार्त्स्न्येन केषांवर्णाश्रमेतराणां वर्णाब्राह्मणादयः आश्रमाब्रह्मचारिप्रभृतयः इतरेअनुलोमप्रतिलोमजातामूर्धावसिक्तादयः इ

श्रीगणेशायनमः योगीश्वरंयाज्ञवल्क्यंसंपूज्यमुनयोब्रुवन् वर्णाश्रमेतराणांनोब्रूहिधर्मानशेषतः १

तरशब्दस्यद्वंद्वेचेतिसर्वनामसंज्ञाप्रतिषेधः अत्रचधर्मशब्दःषड्विधस्मार्त्तधर्मविषयः तद्यथा वर्णधर्मः आश्रमधर्मः वर्णाश्रमधर्मः गुणधर्मः निमित्तधर्मः
साधारणधर्मश्चेति तत्रवर्णधर्मोनित्यमद्यंब्राह्मणोवर्जयेदित्यादिः आश्रमधर्मअग्नीधनभैक्षचर्यादिः वर्णाश्रमधर्मः पालाशोदंडोब्राह्मणस्येत्येवमादिः
गुणधर्मःशास्त्रीयाभिषेकादिगुणयुक्तस्यराज्ञःप्रजापालनादिः निमित्तधर्मोविहिताकरणप्रतिषिद्धसेवननिमित्तंप्रायश्चित्तं साधारणोधर्मः अहिंसादिः
नहिंस्यात्सर्वभूतानीत्याचांडालंसाधारणोधर्मः श्रुत्युक्तः शौचाचारांश्चशिक्षयेदित्याचार्यकरणविधिप्रयुक्तत्वाद्धर्मशास्त्राध्ययनस्यप्रयोजनादिकथनं

नातीवोपयुज्यते तत्रायं क्रमः प्रागुपनयनात्कामचारकामवादकामभक्षा ऊर्ध्वमुपनयनात्प्रागृग्वेदाध्ययनोपक्रमाद्धर्मशास्त्राध्ययनं ततो धर्मशास्त्र २
विदितयमनियमोपेतस्य वेदाध्ययनं ततस्तदर्थजिज्ञासा ततस्तदनुष्ठानमिति तत्र यद्यपि धर्मार्थकाममोक्षाः शास्त्रेणानेन प्रतिपाद्यन्ते तथापि धर्मस्य प्राध
न्याद्धर्मग्रहणं प्राधान्यं च धर्ममूलत्वादितरेषां नन्वकर्म्यं धर्ममूलो ऽर्थो ऽर्थमूलो धर्म इति अविशेषः इति यतो ऽर्थमन्तरेणापि जपतपस्तीर्थयात्रादिना धर्मनि

मिथिलास्थः स योगीन्द्रः क्षणं ध्यात्वाब्रवीन्मुनीन् यस्मिन्देशे मृगः कृष्णस्तस्मिन्
धर्मान्निबोधत २

ति अर्थस्तु नो ऽपि न धर्ममन्तरेणेति एवं क्रममपेक्षावपीति १ एवं पृष्टः मिथिलाख्यनगरीतत्रस्थितः स याज्ञवल्क्यः योगीश्वरः क्षणं ध्यात्वा किंचित्कालं मनः स
माधाय एतेभ्यो ऽनन्याधिकारिण्यो ऽनेन पृच्छन्तीति युक्तमेतेभ्यो वक्तुमिति कृत्वा तान्मुनीन् किं यस्मिन्देशे मृगः कृष्णस्तस्मिन्धर्मान्निबोधतेति कृष्णसारो मृगो १
यस्मिन्देशे स्वच्छन्दं विहरति तस्मिन्देशे वक्ष्यमाणलक्षणा धर्मा अनुष्ठेया नान्यत्रेत्यभिप्रायः शौचाचारं प्रशिक्षयेदित्याचार्यस्य धर्मशास्त्राध्यापनविधिः २

शिष्येणतदध्ययनकर्त्तव्यमितिकुतोवगम्यतइत्यतआह पुराणंब्राह्मादि न्यायस्तर्कविद्या मीमांसावेदवाक्यविचारः धर्मशास्त्रंमानवादि अंगानिव्याकरणा
दीनिषट् एतैरुपेताश्चत्वारोवेदाः विद्या पुरुषार्थसाधनज्ञानानितासांस्थानानिचचतुर्दश धर्मस्यचचतुर्दशस्थानानिहेतव एतानिचत्रैवर्णिकैरध्येतव्यानि
तदंतर्भूतत्वाद्धर्मशास्त्रमप्यध्येतव्य तत्रैतानिब्राह्मणेनविद्याप्राप्तयेधर्मानुष्ठानायचाधिगन्तव्यानि क्षत्रियवैश्याभ्यांधर्मानुष्ठानाय तथाचशंखेनविद्यास्थाना
न्यनुक्रम्योक्तं एतानिब्राह्मणोधिकुरुतेसचवृत्तिंदर्शयेन्नेतरेषामिति मनुरपिद्विजातीनांधर्मशास्त्राध्ययनेधिकारोब्राह्मणस्यप्रवचनेनान्यस्येतिदर्शयति निषे

पुराणन्यायमीमांसाधर्मशास्त्रांगमिश्रिताः वेदाःस्थानानिविद्यानांधर्मस्यचचतुर्दश ३ मन्वत्रिविष्णुहारीतयाज्ञवल्क्योशनोंगिराः
यमापस्तंबसंवर्त्ताःकात्यायनबृहस्पती ४ पराशरव्यासशंखलिखितादक्षगौतमौ शातातपोवसिष्ठश्चधर्मशास्त्रप्रयोजकाः ५

कादिश्मशानांतोमंत्रैर्यस्योदितोविधिः तस्यशास्त्रेधिकारोस्मिन्ज्ञेयोनान्यस्यकस्यचित् विदुषाब्राह्मणेनेदमध्येतव्यंप्रयत्नतः शिष्येभ्यश्चप्रवक्तव्यंसम्यङ्ना
न्येनकेनचिदिति ३ अस्तुधर्मशास्त्रमध्येतव्यंयाज्ञवल्क्यप्रणीतस्यास्यशास्त्रस्यकिमायातमित्यतआह उशनःशब्दपर्यंतोद्वंद्वैकवद्भावः याज्ञवल्क्यप्रणीत
मिदंधर्मशास्त्रमध्येतव्यमितिभावः नेयंपरिसंख्याकिंतुप्रदर्शनार्थमेतत् अतोबौधायनादेरपिधर्मशास्त्रत्वमविरुद्धम् एतेषांप्रत्येकंप्रामाण्येपिसाकां
क्षाणामाकांक्षापरिपूरणमन्यतःक्रियते विरोधेतुविकल्पः ४ ५ ६ ६ ६ ६ ६ ६ ६

इदानीं धर्मस्य कारकहेतूनाह देशोपस्थिन्देशाभृगः कृष्णाद्यःसकलस्तरणः कालः सक्रान्त्यादिः उपायः शास्त्रोक्तेतिकर्तव्यताकलापः द्रव्यमर्जितमहादिलब्ध गवादि श्रद्धा आस्तिक्यबुद्धिः तदन्वितयथाभवतितथा पात्रेनविद्यतपेभ्यादिस्वप्रमाणलक्षणप्रदीयतेयथानमत्यावर्त्ततेतथापरस्वत्वापत्त्यवसानत्यजनम् नैतत्कर्मस्योत्पादक इति मेनावदेवनेत्याह सकलमिति अन्यदापिशास्त्रोक्तजातिगुणयामदोमादितत्सकलं धर्मस्य कारकं जातिगुणद्रव्यभावार्थात्मकं चतुर्वि धधर्मस्य कारकमिति भवति तच्चसमस्तव्यस्तवापथाशास्त्रंद्रष्टव्यम् श्रद्धासर्वत्रानुवर्त्तत एव ६ इदानीं धर्मस्य ज्ञापकहेतूनाह श्रुतिर्वेदः स्मृतिर्धर्मशा

देशकाल उपायेन द्रव्यं श्रद्धासमन्वितम् पात्रे प्रदीयते यत्तत्सकलं धर्मलक्षणम् ६ श्रुतिः स्मृतिः सदाचारः स्वस्य च प्रियमात्मनः सम्यक्संकल्पजः कामो धर्ममूलमिदं स्मृतम् ७ इज्याचारदमाहिंसादानस्वाध्यायकर्मणाम् अयं तु परमो धर्मो यद्योगेनात्मदर्शनम् ८

स्त्रं तथा च मनुः श्रुतिस्तु वेदो विज्ञेयो धर्मशास्त्रं तु वै स्मृतिरिति सदाचारः सतां शिष्टानामाचारः अनुष्ठानं शिष्टाना स्वस्य चात्मनः प्रिय वैकल्पिके विषये यथा गार्भ्येमे रथन्तरादिस्यादि सतेभ्यो नियामिका सम्यक्संकल्पान्मान शास्त्राविरुद्धः कामः यथा मया भोजनव्यतिरेकेणोदकं न पातव्य मिति एते धर्मस्य मूलं प्रमाणं एतेषां विरोधे पूर्वपूर्वं बलीयस्त्व ७ देशादिकारकहेतूनामपवादमाह इज्यादीनां कर्मणां अयमेव परमो धर्मः यद्योगेन अन्य चित्तवृत्तिनिरोधेनात्मनो दर्शनं याथातथ्यज्ञानम् योगेनात्मज्ञाने देशादिनियमो नास्तीत्यर्थः तदुक्तं यत्रैकाग्रता तत्राविशेषादिति ८ ५ ६ ६

कारकहेतुषुज्ञापकहेतुषु चासदेहेनिर्णयहेतुमाह चत्वारो ब्राह्मणा वेदशास्त्रधर्मज्ञा. पर्षत् तिस्रोविद्या अधीयंनइतित्रैविद्याः तेषांसमूहस्त्रैविद्य धर्मशास्त्र
त्वमत्राप्यनुवर्त्ततेनद्वापर्षत् सापूर्वोक्तापर्षत् यंब्रूतेसधर्म अध्यात्मज्ञानिषु निपुणतमोवेदधर्मशास्त्रज्ञश्च एकोपियंब्रूते सोऽपिधर्म ९ इत्युपोद्घातप्रकरण
एतैर्नवभिःश्लोकैः सकलशास्त्रोपोद्घातमुक्त्वाइदानीवर्णादीनाधर्मान्वक्तुंप्रथमंतावद्वर्णानाह ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राश्चत्वारोवर्णाःवक्ष्यमाणलक्षणास्तेषामा-
द्यास्त्रयोब्राह्मणक्षत्रियवैश्याद्विजाः द्विर्जायंतइतिद्विजाः तेषांद्विजानांवेएवनशूद्रस्य निषेकाद्याः निषेकोगर्भाधानमाद्योयासांतास्तथोक्ताः श्मशानंपितृवनंत-

चत्वारोवेदधर्मज्ञाः पर्षत्त्रैविद्यमेववा साब्रूतेयंसधर्मःस्यादेकोवाध्यात्मवित्तमः ९ ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रावर्णास्त्वाद्यास्त्रयोद्विजाः नि
षेकाद्याःश्मशानांतास्तेषांवैमंत्रतःक्रियाः १० गर्भाधानमृतौपुंसःसवनंस्पंदनात्पुरा षष्ठेऽष्टमेवासीमंतोमास्येतेजातकर्मच ११ अहन्येकाद
शेनामचतुर्थेमासिनिष्क्रमः षष्ठेन्नप्राशनमासिचूडाकार्यायथाकुलं १२
स्संबंधिकर्मअंतोयासांताः क्रियामंत्रैर्भवंति १० इदानींताःक्रिया अनुक्रामति गर्भाधानमित्यनुगतार्थंकर्मनामधेयं एवंवक्ष्यमाणान्यपि तद्गर्भाधानमृतौऋतु-
कालेवक्ष्यमाणलक्षणे पुंसवनाख्यंकर्मगर्भचलनात्पूर्वं षष्ठेऽष्टमेवामासिसीमंतोन्नयनं एतेचद्वेपुंसवनसीमंतोन्नयने क्षेत्रसंस्कारकर्मत्वात्सकृदेवकार्येनप्रति
गर्भं यथाहदेवलः सकृत्संस्कृतानारीसर्वगर्भेषुसंस्कृतेति एते आद्यते आगलेगर्भकोशात्कुमारेजातेजातकर्म एकादशेऽहनिनामकरणं तच्चपितामहमातामह
ादिसंबद्धंकुलदेवतासंबद्धंवा यथाहशंखः कुलदेवतासंबद्धंपितानामकुर्यादिति चतुर्थेमासिनिष्क्रमलक्षणंकर्म सूर्यावेक्षणंकर्म षष्ठेमास्यन्नप्राशनंकर्म चू
डाकरणंतुयथाकुलंकार्यमितिप्रत्येकंसंबध्यते ११ १२

एसेषांनित्यत्वप्यानुषंगिकंफलमाह एवमुक्तेनप्रकारेणगर्भाधानादिभिःसंस्कारकर्मभिः कृतैरेन पापशमयाति किंभूतंबीजगर्भसमुद्भवं शुक्रशोणितसंप द्गानव्याधिरसविनिमित्तंतनुपतितासन्नत्वादि स्त्रीणांविशेषमाह एताजातकर्माद्याक्रियाःस्त्रीणांतूष्णींविनैवमन्त्रैर्यथाकालकार्या विवाहःपुनःसमंत्र क १२ गर्भाधानमवधिकृत्वाअष्टमेवर्षेब्राह्मणस्योपनायनउपनयनमेवोपनायन स्वार्थेअणृभ्यानुसारात् भवेच्छयाविकल्पःराज्ञामेकादशे वै श्यस्यसंकेपश्चदशेद्वादशइत्यर्थ गर्भग्रहणंसर्वत्रानुवर्त्तते समासेगुणीभूतस्यापिगर्भशब्दस्यबुद्ध्याविभज्योभयभाष्यनुवर्त्तनंकार्य गर्भादेकादशेराज्ञा

एवमेनः शमयाति बीजगर्भसमुद्भवम् तूष्णीमेता क्रियास्त्रीणां विवाहस्तुसमन्त्रकः १२ गर्भाष्टमेऽष्टमेवाब्दे ब्राह्मणस्योपनायनं राज्ञामेकादशे सैके विशामेके यथाकुलं १४ उपनीय गुरुः शिष्यं महाव्याहृतिपूर्वकं वेदमध्यापयेदेनं शौचाचारांश्च शिक्ष यत् १५

गर्भाद्द्वादशेविशाइतिस्मृत्यन्तरवच-

नात् यथा भयशव्यनुशासनं केषांशब्दानांलौकिकानां वैदिकानामितिअथापिसार्यमिसनुवर्त्तते कुलस्थित्या १४ स्वगृह्योक्तविधिना

महाव्याहृतिपूर्वकंवेदमध्यापयत् महाव्याहृतयश्चस्वराद्यसप्ताताः सप्तपंचवागीतमा

त् उपनीयशौचाचारांश्चशिक्षयेदित्यनेनमाणुपनयनात्कामचारोदर्शितः यथाधर्मान्तर्नपिनास्त्रीणामप्येमत्समानं विवाहादर्वाक्

शौचाचारानाह कर्णस्थंब्रह्मसूत्रंयस्यसतथोक्तः कर्णश्चदक्षिणः पवित्रंदक्षिणेकर्णेकृत्वाविण्मूत्रमुत्सृजेदितिलिंगात् असावहनिसंध्ययो
श्चउदङ्मुखोमूत्रपुरीषेकुर्यात् चकाराद्भस्मादिरहितेदेशे रात्रौतुदक्षिणामुखः १६ किंच अनंतरंशिश्नंगृहीत्वाउत्थायउद्धृताभिरद्भिर्वक्ष्यमाण
लक्षणाभिर्मृद्भिश्चगंधलेपयोः क्षयकरंशौचंकुर्यात् अतंद्रितः अनलसः उद्धृताभिरितिजलांतःशौचनिषेधः अत्रगंधलेपक्षयकरमितिसर्वाश्रमिणां
साधारणंशौचमिदं मृत्संख्यानियमस्त्वदृष्टार्थः १७ शुचौअशुच्यद्रव्यासंस्पृष्टे देशेइत्यपादानादुपानच्छयनासनादिनिषेधः उपविष्टः नस्थितः नश

दिवासंध्यासुकर्णस्थब्रह्मसूत्रउदङ्मुखः कुर्यान्मूत्रपुरीषेचरात्रौचेद्दक्षिणामुखः १६ गृहीतशिश्नश्चोत्थायमृद्भिर
भ्युद्धृतैर्जलैः गंधलेपक्षयकरंशौचंकुर्यादतंद्रितः १७ अंतर्जानुःशुचौदेशउपविष्टउदङ्मुखः प्राग्वाब्राह्मेणतीर्थे
नद्विजोनित्यमुपस्पृशेत् १८ कनिष्ठादेशिन्यंगुष्ठमूलान्यग्रंकरस्यच प्रजापतिपितृब्रह्मदेवतीर्थान्यनुक्रमात् १९

यानः प्रह्वोगच्छन्वाउदङ्मुखः प्राङ्मुखोवेतिदिगंतरनिवृत्तिः शुचौदेशइत्येतस्मात्पादप्रक्षालनप्राप्तिः ब्राह्मेणतीर्थेनवक्ष्यमाणलक्षणेन द्विजोनशू
द्रादिः नित्यंसर्वकालं आश्रमांतरगतोप्युपस्पृशेत् आचामेत् कथमंतर्जानुः जानुनोर्मध्येहस्तौकृत्वादक्षिणेनहस्तेनेति १८ तीर्थान्याह कनि
ष्ठातर्जन्याअंगुष्ठस्यमूलानिकरस्याग्रंचप्रजापतिपितृब्रह्मदेवतीर्थानियथाक्रमंवेदितव्यानि १९

वारभयमपः पीत्वासुस्तमङ्गुष्ठमूलेन द्विरुन्मृज्य स्वानि छिद्राणि ऊर्ध्वकायगतानि प्राणादीनि अद्भिरुपस्पृशेत् अद्भिर्द्र्व्यान्तरासंस्पृष्टाभिः पुनरद्भिरि त्यद्भ्रहणमविच्छिन्नमुदकस्पर्शनार्थं पुनश्चाएवविधिनहि प्रकृतिस्थाभिः गन्धरूपरसस्पर्शान्तरमप्राप्ताभिः फेनबुद्बुदरहिताभिः तुशब्दादृष्ट्या रागतानां मृद्यावर्जितानां च निषेधः २० हृत्कण्ठतालुगाभिरद्भिर्यथाक्रमेण द्विजातयः शुध्यन्ति स्त्री च शूद्रश्च अंततः मतेन तालुना स्पृष्टाभिः सकृद् निर्वेश्यादिशेषः चशब्दादनुपनीतोऽपि २१ प्रातः स्नानं यथाशास्त्रमब्दैवतैर्मन्त्रैः आपोहिष्ठेत्येवमादिभिः मार्जनं प्राणसंयमः प्राणायाम वस्यमा

त्रि प्राश्यापो द्विरुन्मृज्य खान्यद्भिः समुपस्पृशेत् अद्भिस्तु प्रकृतिस्थाभिर्हीनाभि फेनबुद्बुदैः २० हृत्कण्ठतालुगाभिस्तु यथासंख्यं द्विजातयः शुध्येरन्स्त्री च शूद्रश्च सकृत्स्पृष्टाभिरन्ततः २१ स्नानमब्दैवतैर्मन्त्रैर्मार्जनं प्राणसंयमः सूर्यस्य चाप्युपस्थानं गायत्र्याः प्रत्यहं जपः २२ गायत्रीं शिरसा सार्धं जपेद्व्याहृतिपूर्विकाम् प्रतिप्रणवसंयुक्तां त्रिरयं प्राणसंय
मः २३

णलक्षणः ततः सूर्यस्य चाप्युपस्थानं सौरेण मन्त्रेण गायत्र्याश्च सवितुर्वरेण्यमित्यादेः प्रतिदिवसं जपः कार्यः कार्यशब्दाद्यथालि गमस्यैकमभिसंबध्यते २२ गायत्रीं पूर्वोक्ता आपोज्योतिरित्यादिना शिरसा संयुक्ता उक्तव्याहृतिपूर्विकां प्रतिव्याहृतिप्रणवेन संयुक्तां ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वरिति त्रीनुच्चारान्सुम्ननासिकापुटसंचारिप्राणान्निरुध्य मनसा जपेदित्ययं सर्वः प्राणायामः २३ ५ ५ ५ ५

प्राणायामंपूर्वोक्तंकृत्वातृचेनाब्दैवतेनपूर्वोक्तेनात्मानमद्भिः प्रोक्ष्यसावित्रींजपन्प्रत्यक्संध्यामासीत अर्थात्सत्यस्मुखइतिलभ्यते आतारकोदयात्
तारकोदयावधिप्राक्संध्यांप्रातःसमये एवंपूर्वोक्तविधिमाचरन्प्राङ्मुखःसूर्योदयावधितिष्ठेत् अहोरात्रयोःसंधौयाक्रियाविधीयतेसासंध्या तत्र
अहःसंपूर्णादित्यमंडलदर्शनयोग्यःकालः तद्विपरीतारात्रिः यस्मिन्कालेखंडमंडलस्योपलब्धिःससंधिः २४ २५ ततःसंध्योपासनानंतरंद्वयोःसंध्य

प्राणानायम्यसंप्रोक्ष्यतृचेनाब्दैवतेनतु जपन्नासीतसावित्रींप्रत्यगातारकोदयात् २४ संध्यांप्राक्प्रातरेवंहितिष्ठेदा
सूर्यदर्शनात् अग्निकार्यंततःकुर्यात्संध्ययोरुभयोरपि २५ ततोभिवादयेद्वृद्धानसावहमितिब्रुवन् २६ गुरुंचैवाप्यु
पासीतस्वाध्यायार्थंसमाहितः आहूतश्चाप्यधीयीतलब्धंतस्मैनिवेदयेत् हितंतस्याचरेन्नित्यंमनोवाक्कायकर्मभिः २७

योरग्निकार्यंअग्नौकार्यंसमित्प्रक्षेपादियत्तत्कुर्यात् स्वगृह्योक्तेनविधिना तदनंतरंवृद्धान्गुरुप्रभृतीनभिवादयेत् कथंअसौदेवदत्तशर्माहमितिस्वना
मकीर्तयन् २६ तथागुरुंवक्ष्यमाणलक्षणमुपासीततत्परिचर्यापरस्तदधीनस्तिष्ठेत् स्वाध्यायार्थमध्ययनसिद्धयेसमाहितोऽविक्षिप्तचित्तोभवेत् आहूतश्चाप्य
धीयीतगुर्वाहूतएवाधीयीतनस्वयंगुरुंप्रेरयेत् यच्चलब्धंतत्सर्वंगुरवेनिवेदयेत् तथातस्यगुरोर्हितमाचरेत् नित्यंसदा मनोवाक्कायकर्मभिःनप्रतिकूलंकुर्यात्
अपिशब्दाद्गुरुदर्शनेगौतमोक्तंकंठप्रावरणादिवर्जयेत् २७ छ छ

या०स्मृ०टि०

कृतमुपकारं न विस्मरतीति कृतज्ञः अद्रोही द्रोहरहितः मेधावी ग्रन्थग्रहणधारणशक्तः शुचिः बाह्याभ्यन्तरशौचवान् कल्यः आधिव्याधिरहितः अनसूयकः दोषानाविष्करणेन गुणाविष्करणशीलः साधुः वृत्तवान् शक्तः शुश्रूषया आप्तो बन्धुः ज्ञानदः विद्याप्रदः वित्तदः अर्पणपूर्वकं धर्मप्रदाता एते गुणाश्च । एतेन धर्मतः शास्त्रानुसारेणाध्याप्याः २८ तथा स्मृत्यन्तरप्रसिद्धपालाशादिदण्डं अजिनं च कार्ष्णाजिनादि उपवीतं कार्पासं मेखलां च मुञ्जादिनिर्मितां ब्राह्मणादिर्ब्रह्मचारी धारयेत् २९ पूर्वोक्तदण्डादियुक्तो ब्रह्मचारी ब्राह्मणेष्वनिन्द्येषु अभिशस्तादिव्यतिरिक्तेषु स्व-

कृतज्ञाद्रोहिमेधाविशुचिकल्यानसूयकाः अध्याप्या धर्मतः साधुशक्ताप्तज्ञानवित्तदाः २८ दण्डाजिनोपवीतानि मेखलां चैव धारयेत् ब्राह्मणेषु चरेद्भैक्षमनिन्द्येष्वात्मवृत्तये २९ आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलक्षिता ब्राह्मणक्षत्रियविशां भैक्षचर्या यथाक्रमम् ३०

कर्मनिरतेषु भैक्षं चरेत् आत्मवृत्तये आत्मनो जीवनाय न परार्थं आचार्यतदार्याद्यभ्यर्थितो निवेद्य गुरवे तदनुज्ञातो भुञ्जीत तदभावे तत्पुत्रादावविनि-
मात् अत्र ब्राह्मणग्रहणं संभवे सति नियमार्थं वस्तुतः सर्ववर्णिकं भैक्षचरणमिति तत्र भैक्षचर्याक्रमस्य पञ्चाद्वर्णपरे स्यामिति तदापदि षष्ठ्यक्रमं भैक्ष-
ध्यवसानेषु भवच्छब्दोपलक्षिता भवति भिक्षां देहि भिक्षां भवति देहि भिक्षां देहि भवति इत्येवं वर्णक्रमेण भैक्षचर्या ३०

७ ७

पूर्वोक्तेनविधिनाभिक्षामाहृत्यगुरवेनिवेद्यतदनुज्ञयाकृताग्निकार्योवाग्यतोमौनी अन्नंसत्कृत्यसंपूज्य अकुत्सयन्ननिंदन् अपोशानक्रियापूर्वंअमृ-
तोपस्तरणमसीत्यादिकंपूर्वंकृत्वाभुंजीत अत्रपुनरग्निकार्यग्रहणंसंध्याकालेकथंचिदकृताग्निकार्यस्यकालांतरविधानार्थंनपुनस्तृतीयभास्यर्थं ३१ ब्र
ह्मचर्येस्थितः एकान्नंनाद्यादनापदिव्याध्याद्यभावे ब्राह्मणःपुनःश्राद्धेभ्यर्थितःसन् काममश्नीयात् व्रतमपीडयन् मधुमांसपरिहारेण अत्रब्राह्मणग्र
णंक्षत्रियादेःश्राद्धभोजनव्युदासार्थं राजन्यवैश्ययोश्चैवनैतत्कर्मप्रचक्षतेइतिस्मरणात् ३२ मधु क्षौद्रंनमद्यं तस्यनित्यंब्राह्मणोमद्यंवर्जयेदितिनि-

कृताग्निकार्योभुंजीतवाग्यतोगुर्वनुज्ञया अपोशनक्रियापूर्वंसत्कृत्यान्नमकुत्सयन् ३१ ब्रह्मचर्येस्थितोनैकमन्नमद्यादनापदि
ब्राह्मणःकाममश्नीयाच्छ्राद्धेव्रतमपीडयन् ३२ मधुमांसांजनोच्छिष्टशुक्तस्त्रीप्राणिहिंसनम् भास्करालोकनाश्लीलपरिवादादिवर्ज
येत् ३३ सगुरुर्यःक्रियाःकृत्वावेदमस्मैप्रयच्छति उपनीयददद्वेदमाचार्यःसउदाहृतः ३४

षेधात् मांसंछागादेरपि अंजनंघृतादिनागात्रस्य
कज्जलादिनाचाक्ष्णोः उच्छिष्टंअगुरोः शुक्तंनिष्ठुरवाक्यंनान्नरसः तस्याभक्ष्यप्रकरणेनिषेधात् स्त्रियमुपभोगे प्राणिहिंसनंजीववधः भास्कर
यावलोकनं अश्लीलमसत्यभाषणं परिवादःसदसद्रूपस्यपरदोषस्याख्यापनं आदिशब्दात्स्मृत्यंतरोक्तंगंधमाल्यादिगृह्यते एतानिब्रह्मचारीवर्जयेत्
३३ योसौगर्भाधानाद्याउपनयनांताःक्रियायथाविधिकृत्वावेदमस्मैब्रह्मचारिणेप्रयच्छतिसगुरुः यःपुनरुपनयनमात्रंकृत्वावेदंददातिसआचार्यः ३४ ७५

३८ आद्यास्त्रयोद्विजाइत्युक्तंतत्रहेतुमाह मातुःसकाशात्प्रथमंजायंतेमौंजीबंधनाद्द्वितीयंजन्मयस्मात्तस्मादेतेब्राह्मणक्षत्रियवैश्याद्विजाउच्यंते ३९
वेदग्रहणाध्ययनफलमाह यज्ञानांश्रौतस्मार्त्तानांतपसांकायसंतापरूपाणांचांद्रायणादीनांशुभानांचकर्मणांउपनयनादिसंस्काराणामवबोधकत्वेन
वेदएवद्विजातीनांपरोनिःश्रेयसकरःमोक्षकरोनान्यः वेदएवेतितन्मूलत्वेनस्मृतेरप्युपलक्षणार्थं ४० ग्रहणाध्ययनफलमुक्त्वेदानींकाम्यब्रह्मयज्ञा

अतऊर्ध्वंपतंत्येतेसर्वधर्मबहिष्कृताः सावित्रीपतिताव्रात्याव्रात्यस्तोमादृतेक्रतोः ३८ मातुर्यदग्रेजायंतेद्वितीयंमौंजिबं
धनात् ब्राह्मणक्षत्रियविशस्तस्मादेतेद्विजाःस्मृताः ३९ यज्ञानांतपसांचैवशुभानांचैवकर्मणाम् वेदएवद्विजातीनांनिः
श्रेयसकरःपरः ४० मधुनापयसाचैवसदेवांस्तर्पयेद्द्विजः पितॄन्मधुघृताभ्यांचऋचोधीतेचयोन्वहम् ४१ यजूंषिशक्ति
तोधीतेयोन्वहंसघृतामृतैः प्रीणातिदेवानाज्येनमधुनाचपितॄंस्तथा ४२ सतुसोमघृतैर्देवांस्तर्पयेद्योन्वहंपठेत् सामानि
तृप्तिंकुर्याच्चपितॄणांमधुसर्पिषा ४३

ध्ययनफलमाह योन्वहंऋचोधीतेसमधुनापयसाचदेवान्पितॄंश्चमधुघृताभ्यांतर्पय
यति यःपुनःशक्तितोन्वहंयजूंष्यधीतेसघृतामृतैर्देवान्पितॄंश्चमधुघृताभ्यांतर्पयति यस्तुसामान्यन्वहमधीतेससोमघृतैर्देवान्पितॄंश्चमधु
सर्पिर्भ्यांप्रीणाति ऋगादिग्रहणंसामान्येनऋगादिमंत्रमात्रार्थम् ४१ ४२ ४३ छ छ छ छ

स्नानानन्तरं कुर्यादित भाव अविप्लुतब्रह्मचर्य अस्खलितब्रह्मचर्यः लक्षण्या बाह्याभ्यन्तरलक्षणैर्युक्ता बाह्यानि तनुलोमकेशदशनादीनि
मनुनोक्तानि आभ्यन्तराणि मशौपिडान्स्वस्त्यायामाश्वलायनोक्तविधिना ज्ञातव्यानि पूर्वस्यारोगो भवत्याकृतिनवस्थानकृ दरणक्षणचतुष्टयसम
शतेभ्योमृत्तिकागृहीतापिडाएककर्तव्य तथानुक्रमेणप्रथमेपिडेस्पृष्टेधान्यवतीभवेत् द्वितीयेस्पृष्टेपशुमतीभवेत् इति
वीते ननु यथि वस्त्रीचतुरासर्वजनमर्दनपराभवति पञ्चमेरोगिणी षष्ठेवन्ध्या सप्तमेव्यभिचारिणी अष्टमेविधवाभवेदित्याश्वलायनस्मरणात् स्त्रि
पनपुंसकत्वनिरत्तयेस्वीलेनपरीक्षिता अनन्यपूर्विकादानेनोपभोगेनचापुरुषान्तरापरिगृहीता कान्ताकमनीयावोढुर्मनोनयनानन्दकारिणी यस्या

अविप्लुतब्रह्मचर्योलक्षण्यांस्त्रियमुद्वहेत् अनन्यपूर्विकांकान्तामसपिण्डांयवीयसीं ५२

मनभ्यरूपोर्निर्वर्ण्यस्याशुद्धिरित्यापस्तम्बस्मरणात् एवमन्यूनाधिकाङ्गादिबाह्यदोषाभावे असपिण्डां समानएक पिंडोदेहोयस्या सासपिण्डा न
सपिण्डा असपिण्डा सापिण्ड्यंच एकशरीरावयवान्वयेनभवति तथाहिपुत्रस्यपितृशरीरावयवान्वयेनपित्रासहसापिण्ड्यम् एवंपितामहादिभिरपि
पितृद्वारेणतच्छरीरावयवान्वयात् एवमातृशरीरावयवान्वयेनमात्रातथामातामहादिभिरपिमातृद्वारेण तथामातृष्वसृमातुलादिभिरपिएकश
रीरावयवान्वयात् तथापितृव्यपितृष्वस्रादिभिरपि तथापत्न्यासहपत्युःएकशरीरारम्भकतया एवंभ्रातृभार्याणामपिपरस्परमेकशरीरारब्धैःसह

शरीरारंभकत्वेन एवं यत्र यत्र सपिंडशब्दस्तत्र तत्र साक्षात्परंपरया वा एकशरीरावयवान्वयो वेदितव्यः यद्येवं मातामहादीनामपि दशाहं शावमाशौ-
चं सपिंडेषु विधीयत इत्यविशेषेण प्राप्नोति स्यादेतत् यदि तत्र सत्तानामितरे कुर्युरित्यादिविशेषवचनं न स्यात् तस्मात्सपिंडेषु यत्र विशेषवचनं ना-
स्ति तत्र दशाहमित्येतद्वचनमवतिष्ठते अवश्यं चैकशरीरावयवान्वयेन सापिंड्यं वर्णनीयं आत्मा हि जज्ञे आत्मन इत्यादिश्रुतेः तथा प्रजामनु प्रजाय-
स्वेति च स एवायं विरूढः प्रत्यक्षेणोपलभ्यत इत्यापस्तंबवचनाच्च तथा गर्भोपनिषदि एतत् षाट्कौशिकं शरीरं त्रीणि पितृतस्त्रीणि मातृतः
अस्थिस्नायुमज्जानः पितृतः त्वङ्मांसरुधिराणि मातृत इति तत्र तत्रावयवान्वयप्रतिपादनात् निर्वाप्यपिंडान्वयेन तु सापिंड्ये मातृसंताने भ्रा-

अरोगिणीं भ्रातृमतीमसमानार्षगोत्रजाम्

आदिषु च सापिंड्यं न स्यात् समुदायशक्त्यंगीकारेण रूढिपरिग्रहे अवयवशक्तिस्तत्र तत्रावगम्यमाना परित्यक्ता स्यात् परंपरयैकशरीरावयवा-
न्वयेन सापिंड्ये यथा नातिप्रसंगस्तथा वक्ष्यामः यवीयसीं वयसा प्रमाणतश्च न्यूनामुद्वहेत् परिणयेत् स्वगृह्योक्तविधिना ५२ विशेषांतरमप्याह
अरोगिणीं अचिकित्सनीयव्याध्यनुपसृष्टां भ्रातृमतीं पुत्रिकाकरणशंकानिवृत्तये अनेनापरिभाषितापि पुत्रिका भवतीति गम्यते असमानार्ष
गोत्रजां ऋषेरिदमार्षं नाम प्रवर इत्यर्थः गोत्रं वंशपरंपराप्रसिद्धं आर्षं च गोत्रं च आर्षगोत्रे समाने आर्षगोत्रे यस्याः सोऽसमानार्षगोत्रस्तस्माज्जाता-

समानार्षगोत्रजानसमानार्षगोत्रिंना असमानार्षगोत्रजाना गोत्रप्रवरैर्न पृथक्पृथक् पर्युदासे निमित्त नेनासमानगोत्रजा असमानार्षजामि
सर्पं तयाचासमानप्रवरैर्विवाह इति गौतमः तयात्र असपिण्डा च या मातुर सपिण्डा च या पितुरिति मनुः तथा मातृगोत्रामप्यपरिणेयां केचिदिच्छ
ति मातुलस्य सुतामूढ्वा मातृगोत्रां तथैव च समानप्रवरां चैव त्यक्त्वा चान्द्रायणं चरेदिति प्रायश्चित्तस्मरणात् अत्र चासपिण्डामित्यनेन पितृस्व-
मातृष्वस्रादिदुहितृनिषेधः तथा असगोत्रामित्यनेन सपिण्डामपि भिन्नसन्तानजाया समानगोत्राया निषेधः असमानप्रवरामित्यनेनाप्यसपि
ण्डाया असगोत्राया अपि समानप्रवराया निषेधः तथा असपिण्डामित्येतत्सार्ववर्णिकं सर्वेषां सापिण्ड्यसद्भावात् असमानार्षगोत्रजामित्येतत्त्रैवर्णिक

पञ्चमात्सप्तमादूर्ध्वं मातृतः पितृतस्तथा ५३

विषय पपपिराजन्यविशां माता त्रिकगोत्रा भायास्वरा भापरस्त्र यापितुर्वोढृगोत्रप्रवरौ ये इति धर्मो न चात्र यजमानस्यार्षेयान् प्रवृणीत इत्यस्य
पौरोहित्यान् राजन्यविशां प्रवृणीते इत्याश्वलायन सपिण्डासु समानगोत्रासु समानप्रवरासु भार्यात्वमेव नोत्पद्यते योगिन्यादिषु भार्यात्वेऽप्युत्पन्ने परिहर-
णीयत्व असपिण्डामित्यत्रैकशरीरान्वयद्वारेण साक्षात्पारम्पर्येण चापि रूपमुक्तं तच्च सर्वेषु सर्वस्य यथाकथंचिद्वनादौ संसारे भवतीत्यतिप्रसङ्ग इत्यत-
आह मातृतो मातुः सन्ताने पञ्चमादूर्ध्वं पितृतः पितुः सन्ताने सप्तमादूर्ध्वं सापिण्ड्यनिवर्तत इति शेषः अन्यथा असपिण्ड

प्रवर्तमानो

पिनिर्मथ्यपकजादिशब्दवन्नियतविषयएव तथाचपित्रादयः षट्सपिंडाःपुत्रादयश्च षट् आत्माचसप्तमः संतानभेदेपियतः संतानभेदस्तमादायग
णयेद्यावत्सप्तमइतिसर्वत्रयोजनीयं तथाचमातरमारभ्यतस्तित्पितामहादिगणनायां पंचमपुरुषवर्त्तिनी मातृतः पंचमीत्युपचर्यते एवंपितरमारभ्यत
त्पित्रादिगणनायांसप्तमपुरुषसंतानवर्त्तिनी पितृतः सप्तमीति तथाच भगिन्योर्भगिनीभ्रात्रोर्भ्रातृपुत्रीपितृव्ययोः विवाहेद्यादिभूतत्वाच्छाखाभेदो
वगण्यते यदपिवसिष्ठेनोक्तं पंचमींसप्तमींचैवमातृतः पितृतस्तथेति त्रीनतीत्य मातृतः पंचातीत्यच पितृतइतिच पैठीनसिना तदप्यवाङ्निषेधार्थंनपु
नस्तत्साद्यर्थमितिसर्वस्मृतीनामविरोधः एतच्चसमानजातीयेद्रष्टव्यं विजातीयेतुविशेषः यथाह शंखः यद्येकजाताबहवः पृथक्क्षेत्राः पृथक्जनाः एक

दशपूरुषविख्याताच्छ्रोत्रियाणांमहाकुलात्

पिंडाः पृथक्शौचाः पिंडस्त्वावर्त्ततेत्रिषु एकस्मात् ब्राह्मणादेर्जाताः एकजाताः पृथक्क्षेत्राः भिन्नजातीयासुस्त्रीषुजाताः पृथक्जनाः समानजातीया
सुभिन्नासुस्त्रीषुजाताः तेएकपिंडाः सपिंडाः किंतुपृथक्शौचाः पृथक्शौचमाशौचप्रकरणेवक्ष्यामः पिंडस्त्वावर्त्ततेत्रिषु त्रिपुरुषमेव सापिंड्यमि
ति ५३ पुरुषाएवपूरुषाः दशभिः पूरुषैः मातृतः पंचभिः पितृतः पंचभिर्विख्यातंयत्कुलं तस्मात् श्रोत्रियाणामधीतवेदानां अध्ययनमुपलक्षणं
श्रुताध्ययनसंपन्नानां महच्चतत्कुलंचमहाकुलं पुत्रपौत्रपशुदासीग्रामादिसमृद्धं तस्मात्कन्या आहर्त्तव्येतिनियम्यते ५४ ५५ ५६

एष सर्वतः प्राप्तौ सत्यामपवादमाह संचारिणो रोगाः कुष्ठापस्मारप्रभृतयः शुक्रशोणितद्वारेणानुप्रविशन्तो दोषाः पुनः हीनक्रियत्वादि पुरुषत्वादयो मनुनोक्ताः एतैः समन्वितात् स्फीतादपि पूर्वोक्तान्महाकुलादपि नाहर्तव्या ५४ एवं कन्याग्रहणे नियममुक्त्वा कन्यादातृवरनियममाह एतैरेव पूर्वोक्तैर्गुणैर्युक्तो दोषैश्च वर्जितो वरो भवति तस्यायमपरो विशेषः सवर्णः उत्कृष्टो वा न हीनवर्णः श्रोत्रियः स्वयं च श्रुताध्ययनसंपन्नः यत्नात्सुयत्नेन पुंस्त्वे परी

स्फीतादपि न संचारिरोगदोषसमन्वितात् ५४ एतैरेव गुणैर्युक्तः सवर्णः श्रोत्रियो वरः यत्नात्परीक्षितः पुंस्त्वे युवा धीमान् जनप्रियः ५५

क्षितः परीक्षोपायश्च नारदेन दर्शितः यस्याप्सु प्लवते बीजं ह्लादि मूत्रं च फेनिलं पुमान्स्याल्लक्षणैरेतैर्विपरीतैस्तु षण्ढकः इति युवा न वृद्धः धीमान् लौकिकवैदिकव्यवहारेषु निपुणमतिः जनप्रियः स्मितपूर्वाभिभाषणादिभिरनुरक्तजनः एवं च प्रथमधर्मार्थत्वेन विवाहस्त्रिविधः तत्र पुत्रार्थो द्विविधः नित्यः काम्यश्च तत्र नित्ये पुत्रार्थे सवर्णा श्रोत्रियो वरश्च अनेन सवर्णा मुख्या दर्शिता ५५

इदानीकाम्येनित्यसंयोगेचानुकल्योवक्तव्य इत्याह यदुच्यते कामतस्तु प्रवृत्तानामिमाः स्युः क्रमशोवराइत्युपक्रम्य ब्राह्मणस्यत्ततस्रो भार्याः क्ष
त्रियस्यतिस्रः वैश्यस्य द्वे इति द्विजातीनां शूद्रावेदनमिति नैतद्याज्ञवल्क्यस्यमत यस्माद्यं द्विजातिस्तत्रस्वयंजायते तज्जायाजाया भवति यदस्याजा
यते पुनरिति स्मृतेः अत्रच तत्रात्माजायतेस्वयमिति हेतुं वदतानैत्यकपुत्रोत्पादनाय काम्यकपुत्रोत्पादनाय वा प्रवृत्तस्य शूद्रापरिणयननिषेधं कुर्वता
नैत्यकपुत्रोत्पादनानुकूल्येकाम्येपुत्रोत्पादने ब्राह्मणस्य क्षत्रियावैश्ये क्षत्रियस्यच वैश्याभ्यनुज्ञाता भवति ५६ इदानी रतिकामस्योत्पन्नपुत्रस्य

यदुच्यते द्विजातीनां शूद्राद्दारोपसंग्रहः नैतन्मममतं यस्मात्तत्रात्माजायतेस्वयम् ५६ तिस्रोवर्णानुपू
र्व्येण द्वे तथैका यथाक्रमम् ब्राह्मणक्षत्रियविशां भार्यास्वाशूद्रजन्मनः ५७

विनष्टभार्यस्याश्रमांतरानधिकारिणो गृहस्थाश्रमावस्थानमात्राभिकांक्षिणः परि
पायनक्रममाह वर्णक्रमेण ब्राह्मणस्य तिस्रः क्षत्रियस्य द्वे वैश्यस्यैका शूद्रस्य तु स्वैव भार्या भवति सवर्णा पुनः सर्वेषां मुख्या स्थितैव पूर्वस्याः पूर्वस्या
अभावेउत्तरोत्तरा भवति अयमेवचक्रमो नैत्यकानुकूल्ये काम्येच पुत्रोत्पादनविधौ अतश्च यच्छूद्रापुत्रस्य पुत्रमध्ये परिगणनं विभागकीर्त्तनंच तथावि
प्रान्मूर्धावसिक्तो ह्युपक्रम्य विन्नास्वेषविधिः स्मृत इति च तद्रतिकामस्याश्रममात्राभिकांक्षिणो वानांतरीयकतयोत्पन्नस्य ५७ ७ ७

हूयपथाशक्त्यलङ्कृता कन्या दीयते उदकपूर्वकं तस्यां जातः पुत्रः उभयतः
विवाहानाह ब्राह्मादीन् विवाह यस्मिन्नुक्तलक्षणाय वराय आहूय यथाशक्त्यलङ्कृता कन्या दीयते उदकपूर्वकं तस्यां जातः पुत्रः उभयतः सदैवोपि विवाहः यस्मिन् यज्ञे वितते ऋत्विजे शक्त्यलङ्कृता कन्या
पितादीन्दश पुत्रादीन्दश आत्मानं चैकविंशं पुनाति स ब्राह्मो भवेत् ५८ स दैवोपि विवाहः यस्मिन् यज्ञे ... चतुर्दश पुनाति सप्तावरान् सप्त परान् उत्तरज आर्षविवाहजः षट् पुनाति त्रीन् पू
पूर्वपुनर्गोमिथुनमादाय कन्या दीयते स आर्षः प्रथमनो दैवविवाहजः चतुर्दश पुनाति सप्तावरान् सप्त परान् उत्तरज आर्षविवाहजः षट् पुनाति ६० आसुरस्तु
र्वान् त्रीन् परान् ५९ सह धर्मं चरतामिति परिभाष्य कन्याप्रदानं प्राजापत्यः तज्जः षट् पूर्वान् षट् परान् आत्मना सह एवं त्रयोदश पुनाति

धाम्नोविवाह आहूय दीयते शक्त्यलङ्कृता तज्ज पुनात्युभयतः पुरुषानेकविंशतिम् ५८ यज्ञस्थ ऋत्विजे दैव आदायार्ष
स्तु गोद्वयम् चतुर्दश प्रथमज पुनात्युत्तरजश्च षट् ५९ इत्युक्त्वा चरतां धर्मं सह या दीयतेऽर्थिने स कायः पावयेत्तज्जः षट् षड्
वंश्यान् सहात्मना ६० आसुरो द्रविणादानाद् गान्धर्वः समयान्मिथः राक्षसो युद्धहरणात् पैशाचः कन्यकाछलात् ६१ पाणिग्राह्यः
सवर्णास्वग्रणीयात् क्षत्रिया शरम् वैश्या प्रतोदमादद्यात् वेदने त्वग्रजन्मनः ६२
नर्द्रविणादानात् गान्धर्वस्तु परस्परानुरागेण भवति राक्षसो
युद्धेनापहरणात् पैशाचः कन्यकाछलाद् छलेन उन्मत्तायाः सुप्तायाः अवस्थायास्तु अपहरणात् ६१ सवर्णादि परिणयने विशेषमाह
नान्याः णिरेषा क्षत्रियकन्या तु शरं गृह्णीयात् वैश्या तु प्रतोदमादद्यात् शूद्रा तु वेदनेन संस्पृशेत् पुनर्वसनस्य दशा यथाह मनुः वसनस्य दशा ६२

दातृक्रममाह एतेषांपित्रादीनांपूर्वपूर्वाभावेपरः परःकन्याप्रदः प्रकृतिस्थश्चेत् यद्युन्मादादिदोषवान्नभवति अतोयस्याधिकारः सोप्रयच्छन्
भ्रूणहत्यामृतावृतावाप्नोति एतच्चोक्तलक्षणवरसंभवेवेदितव्यम् यदापुनर्दातॄणामभावस्तदाकन्यैवगम्यंगमनार्हंसुलक्षणंस्वयमेववरयेत् ६३
६४ सकृदेवकन्याप्रदीयतइतिशास्त्रनियमः अतस्तांदत्वाअपहरन्चोरवद्दंड्यः एवंसर्वत्रप्रतिषेधेप्राप्तेअपवादमाह यदिपूर्वस्माद्वरात्श्रेयान्विद्या

पितापितामहोभ्रातासकुल्योजननीतथा कन्याप्रदःपूर्वनाशेप्रकृतिस्थःपरःपरः ६३ अप्रयच्छन्समाप्नोतिभ्रूणहत्यामृता
वृतौ गम्यंत्वभावेदातॄणांकन्याकुर्यात्स्वयंवरम् ६४ सकृत्प्रदीयतेकन्याहरंस्तांचोरदंडभाक् दत्तामपिहरेत्पूर्वाच्छ्रेयांश्चेद्वरआ
व्रजेत् ६५ अनाख्यायददद्दोषंदंड्यउत्तमसाहसम् अदुष्टांतुत्यजन्दंड्योदूषयंस्तुमृषाशतम् ६६

भिजनाद्यतिशययुक्तोवर आगच्छतिपूर्वस्यचपातकयोगोदुर्वृत्तत्वंवानदादत्तामपिहरेत् एतच्चसप्तमपदात्प्राक्द्रष्टव्यम् ६५ यःपुनस्वकन्यागतं
दोषमनाख्यायकन्यांप्रयच्छति असावुत्तमसाहसंदंड्यः उत्तमसाहसंवक्ष्यते अदुष्टांतुप्रतिगृह्यत्यजन्उत्तमसाहसमेवदंड्यः यःपुनर्विवाहा
दोषादिनाअसद्भिः दोषैर्दीर्घरोगादिभिःकन्यांदूषयतिसपणानांवक्ष्यमाणलक्षणानांशतंदंड्यः ६६ ७ ७ ७ ७

अनन्यपूर्विकाभिन्नमानन्यपूर्वा पुनर्भूयोक्तअवनानन्यपूर्वाः ६६ ईत्याह अनन्यपूर्वा हि द्विधा पुनर्भूः स्वैरिणीत्येति पुनर्भूरपि द्विविधा क्षताचाक्षता च नयक्षतासंस्कारात भर्गेन पुरुषमयपदूषिता मक्षताउन संस्कारदूषिता यापुनः कुमारंपतिमुत्सृज्य कामतः सवर्णमाश्रयतिसास्वैरिणीति ६७ एयस र्थप्रकारेणान्यपूर्वापर्यदामेनामविशेषमाह अपुत्रामलब्धपुत्रांपितादिभिः पुत्रार्थमनुज्ञातो देवरो भर्त्तुः कनीयान् भ्रातासपिण्डो वाउक्तलक्षण सगा भाया न्येवापर्यभ्य पूर्वस्याभावेपर परगृता स्वक्षसर्वांग भृतावेवयक्ष्यमाणान्न क्षयेद्यावदृच्छेद् आगर्भोत्पत्तेः ऊर्ध्वंपुनर्गच्छेन् अन्येनवाप्रकारेणाप तितोभवति अनेनविधिनासम्न पूर्वपरिणेतुः क्षेत्रजः पुत्रो भवेत एतच्च वाग्दत्ताविषयमित्याचार्याः यस्याम्रियेतकन्यायावाचासत्ये कृतेपतिः तामनेन

अक्षताच क्षताचैव पुनर्भूः संस्कृता पुनः स्वैरिणी या पतिं हित्वा सवर्णं कामतः श्रयेत् ६७ अपुत्रां गुर्वनुज्ञातो देवरः पुत्रकाम्यया स
पिण्डो वा सगोत्रो वा घृताभ्यक्त ऋतावियात् ६८ आगर्भसंभवाद्गच्छेत्पतितस्त्वन्यथा भवेत् अनेन विधिना जातः क्षेत्रजोऽस्य भवेत्सुत
१० हृताधिकारां मलिनां पिण्डमात्रोपजीविनीम् परिभूतामधःशय्यां वासयेद्व्यभिचारिणीम् ७०

विधानेन नियोगे विदेत देवर इति मनुस्मरणात्

६९ ६९ व्यभिचारिणीमप्याह याव्यभिचरतितां हृताधिकारां भृत्यभरणाद्यधिकाररहितां मलिना मननाभ्यञ्जनसुभवस्त्राभरणशून्यां पिण्डमात्रोपजीविनीं प्राण यात्रामात्रभोजनामधिकारादिभिः परिभूतां भूतलशायिनीं स्वेवेश्मन्येव वासयेत् वैराग्यजननार्थं न पुनः शुद्ध्यर्थं यन्नु सम्परदारैः पुनर्लोकाचारपेक्षां भूतामभिसृत्यस्माप स्वित्तोपदेशात् ७०

तस्या अल्पप्रायश्चित्तार्थमर्थवादमाह परिणयनात्पूर्वंसोमगंधर्ववन्हय. स्त्रियो भुक्त्वा यथाक्रमं तासां शौचमधुरवचनसर्वमेध्यत्वानि दत्तवंतः तस्मात्स्त्रि
यः सर्वत्रस्पर्शनालिंगनादिषुमेध्याः शुद्धाः स्मृताः ७१ नचतस्यास्तर्हिदोषोनास्तीत्याशंकनीयमित्याह अप्रकाशितान्मनोव्यभिचारात्पुरुषांतरसंभोगसं
कल्पात् यदपुण्यंतस्यऋतौरजोदर्शनेशुद्धिः शूद्रकृते तु गर्भेत्यागः ब्राह्मणक्षत्रियविशां भार्याः शूद्रेण संगताः अप्रजाताविशुध्यंति प्रायश्चित्तेननेतराइतिस्मर
तथा गर्भवधे भर्तृवधे महापातके च ब्रह्महत्यादौ आदिग्रहणाच्छिष्यादिगमने च त्यागः चतस्रस्तु परित्याज्याः शिष्यगा गुरुगा च या पतिघ्नी च विशेषेण जुं

सोमः शौचं ददावासां गंधर्वश्च शुभां गिरम् पावकः सर्वमेध्यत्वं मेध्या वै योषितो ह्यतः ७१ व्यभिचाराहतौ
शुद्धिर्गर्भे त्यागो विधीयते गर्भभर्तृवधादौ च तथा महति पातके ७२ सुरापी व्याधिता धूर्ता वंध्यार्थघ्न्यप्रि
यंवदा स्त्रीप्रसूश्चाधिवेत्तव्या पुरुषद्वेषिणी तथा ७३

गितोपगता च येति व्यासस्मरणात् जुंगितः प्रतिलोमजस्तस्य कर्मका
रादि त्यागश्चोपभोगधर्मकार्ययोः नतु निष्काशनं गृहात्तस्याः निरुंध्यादेकवेश्मनीति नियमात् ७२ द्वितीयपरिणयने हेतूनाह सुरां पिबतीति सु
रापी शूद्रापि पतत्यर्धं शरीरस्य यस्य भार्या सुरां पिबेदिति सामान्येन प्रतिषेधात् व्याधिता दीर्घरोगग्रस्ता धूर्ता विसंवादिनी वंध्या निष्फला अर्थ

वि पीअर्थनाशिनी अप्रियवादिनीपुरुषभाषिणी स्त्रीमस्त्रास्त्रीजननी पुरुषद्वेषिणी सर्वाअहितकारिणी अधिवेत्तव्येतिमत्येकमभिसंबध्यते अ
धिवेदनभार्यांतरपरिग्रहः ७३ स्त्रि साधिविन्नापूर्ववदेववदानमानसत्कारैर्भर्त्तव्या अन्यथाभरणेमहदपुण्यवक्ष्यमाणोदंडश्च नचमरणेसति
: पतःयनदपत्येष्वनुकूल्यवित्तेभ्यतमधर्मार्थकामानामनिदिनमभिवृद्धिः ७४ स्त्रियमत्साह पाभर्तृद्विजोषतिमृतेवायाश्चा

अधिविन्नानुभर्त्तव्यामहदेनोन्यथाभवेत् यत्रानुकूल्यदंपत्योस्त्रिवर्गस्तत्रवर्धते ७४ मृतेजीवतिवा
पत्यौयानान्यमुपगच्छति सेहकीर्तिमवाप्नोतिमोदतेचोमयासह ७५ आज्ञासंपादिनीदक्षांवीरसूंप्रि
यवादिनीम् त्यजन्दाप्यस्तृतीयांशमद्रव्योभरणंस्त्रिया ७६

पत्यादन्यपुरुषंनैवोपगच्छतिसेहलोकेविपुलांकी-
र्तिमवाप्नोति उमयासहक्रीडतिपुण्यप्रभावादमुत्रेति ७७ अधिवेदनकारणाभावे अधिवेत्तारमत्साह आज्ञासंपादिनीमादेशसंपादिनीद
क्षांमकारिणींवाग्मीपुत्रवतीप्रियवादिनीमधुरभाषिणीमन्यजति अधिविदंतिसवताधनस्यतृतीयांशदाप्यः निर्धनस्तुभरणमासाच्छाद
दाप्यः ७६ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

स्त्रीधर्मानाह स्त्रीभिः सदा भर्तृवचनं कार्यं यस्मादयमेव स्त्रिया उत्कृष्टो धर्मः स्त्रीणां स्वर्गहेतुत्वात् यदा तु महापातकदूषितस्तदा आशुद्धेः संप्रतीक्ष्यः न तत्पारतंत्र्यं उत्तरकालं तु पूर्ववदेव तत्पारतंत्र्यम् ७७ शास्त्रीयदारसंग्रहस्य फलमाह लोके आनंत्यं वंशस्याविच्छेदः दिवः प्राप्तिश्च दारसंग्रहस्य प्रयोजनं कथमित्याह पुत्रपौत्रप्रपौत्रकैः लोकानंत्यमग्निहोत्रादिभिश्च स्वर्गप्राप्तिरित्यन्वयः यस्मात् स्त्रीभ्य एतत् द्वयं भवति तस्मात् स्त्रियः सेव्या उपभोग्याः प्रजार्थं रक्षितव्याश्च धर्मार्थं तथा चापस्तंबेन धर्मप्रजासंपत्तिप्रयोजनं दारसंग्रहस्योक्तं धर्मप्रजासंपन्नेषु दारेषु नान्यां कुर्वीतेति यद्दता रतिफलं तु लौकिकमेव ७८ पुत्रोत्पत्त्यर्थं स्त्रियः सेव्या इत्युक्तं तत्र विशेषमाह स्त्रीणां गर्भधारणयोग्यावस्थोपलक्षितः कालः ऋतुः स च रजोदर्शनदिवसादारभ्य षोडशा-

स्त्रीभिर्भर्तृवचः कार्यमेष धर्मः परः स्त्रियाः आशुद्धेः संप्रतीक्ष्यो हि महापातकदूषितः ७७ लोकानंत्यं दिवः प्राप्तिः पुत्रपौत्रप्रपौत्रकैः यस्मात्तस्मात्स्त्रियः सेव्याः कर्त्तव्याश्च सुरक्षिताः ७८ षोडशर्तुनिशाः स्त्रीणां तस्मिन् युग्मासु संविशेत् ब्रह्मचार्येव पर्वाण्याद्याश्चतस्रश्च वर्जयेत् ७९

होरात्राणि एतस्मिन् ऋतौ युग्मासु समासु रात्रिषु रात्रिग्रहणाद्दिवसप्रतिषेधः संविशेद्गच्छेत् पुत्रार्थं युग्मास्विति बहुवचनं समुच्चयार्थं अतश्चैकस्मिन्नपि ऋतौ अप्रतिषिद्धासु युग्मासु सर्वासु रात्रिषु गच्छेत् एवं गच्छन् ब्रह्मचार्येव भवति अतो यत्र ब्रह्मचर्यं श्राद्धादौ चोदितं तत्र गच्छतोपि न ब्रह्मचर्यस्खलनदोषोस्ति किंच पर्वाण्याद्याश्चतस्रो वर्जयेत् पर्वाणीति बहुवचनाद्यथार्थावगमादष्टमीचतुर्दश्योर्ग्रह-

याम् यथाक्रमं अमावास्यामष्टमीं च पोर्णमासीं चतुर्दशीम् ब्रह्मचारी भवेन्नित्यमप्यृतौ स्नानकोविदः इति अतो मासस्य दोषिनिर्गो दर्शनादारभ्य चतस्रो रात्रीस्त्यवर्जयेत् ४ किंच एवमुक्तनप्रकारेण स्त्रियमच्छन् क्षामां गच्छेत् क्षामवान् तस्मिन्काले रजस्वलामतेनैव भवति अथ चेन्न भवति तदा कर्तव्या क्षा मना पुत्रोत्पत्त्यर्थं अन्नास्निग्धभोजनादिना पुमान्पुंसोऽधिके शुक्रे स्त्री भवत्यधिके स्त्रियः इति वचनात् यदा पुमान् पामपि सा चोशोणिताधिक्यं न तदा स्त्र्येव पुरु

एवं गच्छन् स्त्रियं क्षामां मघां मूलं च वर्जयेत्
सुस्थ इन्दौ सकृत्पुत्रं लक्षण्यं जनयेत्पुमान् ८०

षाकृतिः अपुमांसमपि स्त्र्यधिक्ये पुमानेव भवति स्त्र्याकृतिः अलक्ष्यनिमित्तत्वात् शुक्रशोणितयोश्चोपादानकारणत्वेन भवत्यात् तस्मात् क्षामा कर्तव्या मघां मूलं न तदा भे च वर्जयेत् पंडं चैवमदशादि शुभस्थानगते चन्द्रे वस्तु नक्षत्र शुभयोगस्थमादिसपत्नीं सकृदेकस्यां रात्रौ नादिस्त्रिर्वा ततो लक्षणैर्युक्तं पुत्रं जनयति पुमान् मतिहृतपुरस्त्रा ८०

एवमृतौ नियममुक्त्वाइदानीमनृतौ नियममाह भार्यायाइच्छानतिक्रमेणप्रवृत्तिरस्याक्तौनियथाकामी भवेत् वाशब्दोनियमांतरपरिग्रहार्थः नपु र्वनियमनिवृत्त्यर्थः स्त्रीणांवरमिंद्रदत्तमनुस्मरन् भवतीनांकामविहंतापातकीस्यादिति यथाता अब्रुवन्नुवरंवृणामहे ऋत्वियात्प्रजांविंदामहे काममा विजनिनोः संभवामेति तस्माद्दत्वियात्स्त्रियःप्रजांविंदंतेकाममाविजनिनोःसंभवंतिवरंवृतंतासामिति अपिच स्वदारेष्वेवनिरतः नितरांतन्मनस्कोभ वेदित्यनुषज्जते एवकारेणस्त्र्यंतरगमनंनिवर्त्तयति प्रायश्चित्तस्मरणात् उभयत्रापिदृष्टप्रयोजनमाह स्त्रियोरक्षायतःस्मृताइति यस्मात्स्त्रियोरक्षाः

यथाकामी भवेद्वापिस्त्रीणांवरमनुस्मरन् स्वदारनिरतश्चैवस्त्रियोरक्षायतःस्मृताः ८१

स्मृताउक्ताः कर्त्तव्याश्चसुरक्षिताइति नचसुरक्षितत्वंयथाकामित्वेनस्त्र्यंतरागमनेनभवतीति अत्राह तस्मिन्युग्मासुसंविशेदिति किमयंविधि र्नियमःपरिसंख्यावा उच्यते नतावद्विधिःप्राप्तार्थत्वात् नापिपरिसंख्यादोषत्रयसमासक्तेः अतोनियमंप्रतिपेदिरेन्यायविदः कःपुनरेषांभेदः अत्यंता प्राप्तप्रापणंविधिः यथाग्निहोत्रंजुहुयादष्टकाःकर्त्तव्याइति पक्षेप्राप्तस्याप्राप्तपक्षांतरप्रापणंनियमः यथासमेयजेतेति दर्शपूर्णमासाभ्यांयजेतेतिया गः कर्त्तव्यतयाविहितः सचदेशमंतरेणकर्त्तुमशक्यइत्यर्थाद्देशःप्राप्तः सचसमोविषमश्चेतिद्विविधः यदायजमानःसमेयियक्ष्यतेतदासमेयजेतेतिनच

पंक्तिः ओ० ३ विधिरत्यंतमप्राप्तौनियमःपाक्षिकेविधिः तत्रचान्यत्रचप्राप्तौपरिसंख्येतिगद्यते

विरोधः अनुवादाभावाद्विध्यर्थत्वाच्च वचनस्य तत्र हि विध्यनुवादविरोधः यत्र विधेयावधितया तदेवानुवदितव्यम् प्राप्ततयान्योद्देशेन विधातव्यं च यथा
वाजपेयाधिकरणपूर्वपक्षे वाजपेयेन स्वाराज्यकामो यजेतेति वाजपेयलक्षणगुणविधानावधित्वेन यागोऽनुवदितव्यः स एव स्वाराज्यलक्षणफलोद्देशे
न विधातव्यश्चेति न चानुवादेनेह कृत्यमस्ति यत्तु नियमे दृष्टकल्पनमित्युक्तं तत्परिसंख्यायामपि समानं अनृतौ गच्छतो दोषकल्पनात् यत्तु नैयमिक
पुत्रोत्पादनविध्याक्षेपेणैव ऋतौ नित्यगमनप्राप्तेर्न नियम इति तदसत् स एवायं नैयमिकपुत्रोत्पादनविधिः स्यात् मतमेवं गच्छन् स्त्रियं क्षामालक्षण्यं
पुत्रं जनयेदिति स्त्र्यभिगमनातिरिक्तः पुत्रोत्पादनविधिरिति तन्न गमनकरणिकाया भावनाया एव पुत्रोत्पत्तिकर्मता प्रदृश्यते एवं गच्छन् लक्षण्यं पुत्रं
जनयेदित्यनेन यथाग्निहोत्रं जुह्वन् स्वर्गं भावयेदिति न चासंनिहितादेरशक्यार्थविधिप्रसंगः संनिहितशक्त्योरेवोपदेशात् ऋतुस्नातां तु यो भार्यां सं
निधौ नोपगच्छतीति यः स्वदारान् ऋतुस्नातान् स्वस्थः सन्नोपगच्छतीति च विशेषोपादानात् अनिच्छानिवृत्तिस्तु नियमविधानादेव न च विशेषणपरता-
पि पक्षे भावार्थविधिसंभवात् नापि गृह्यस्मृतिविरोधः संवत्सरात् पूर्वमेव ऋतुदर्शने संविशतो न ब्रह्मचर्यस्खलनदोषः यथा श्राद्धादिषु तस्मात्स्वार्थहा
निपरार्थकल्पनाप्राप्तबाधलक्षणदोषत्रयवती परिसंख्या न युक्ता पंच पंचनखा भक्ष्या इत्यत्र यद्यपि शशादिषु भक्षणस्य पक्षे प्राप्तेर्नियमः शशादि-
षु श्वादिषु च प्राप्तेः परिसंख्येत्युभयसंभवः तथापि नियमपक्षे शशाद्यभक्षणे दोषप्रसंगः श्वादिभक्षणे चादोषप्रसंगेन प्रायश्चित्तस्मृतिविरोध इति प-
रिसंख्यैवाश्रिता एतेन सायंप्रातर्द्विजातीनामशनस्मृतिनोदितमित्यत्रापि नियमो व्याख्यातः नांतरा भोजनं कुर्यादिति च पुनरुक्तं स्यात् परिसंख्यायामेवं
च नियमे सति ऋतावृतावितिवीप्सा लभ्यते निमित्तावृत्तौ नैमित्तिकमप्यावर्त्तत इति न्यायात् यथाकामी भवेदित्यपि नियम एव अनृतावपि स्त्रीकामना

नमुदाक्तेस्त्वार्थस्यश्चसत्वात् यदातु विषमदेशोपिपश्यतेतदासमेपनेनेतिस्वार्थविधत्ते स्वार्थस्यतदानीममसत्वात् विषमदेशाभिघातिस्तार्थश्री
चोदितदेशेनैवयागनिष्पत्तेः अचोदितदेशोपादानेनयथाशास्त्रयागोनानुष्ठितःस्यादिति तथाअश्रुस्रोन्ताभिमुखोतेति इदमपिस्मार्त्तमुदाहरणं
येणाध्यास्यात एकस्यानेकभार्यासंस्थान्यतोनिस्वार्थपैरूपमुनर्वचनपरिसंख्या तद्यथा इमामगृभ्णन्रशनामृतस्येत्यश्वाभिधानीमादत्ते इत्ययमभ
ससामर्थ्यादश्वाभिधान्यागर्दभाभिधान्याश्चरशनायाग्रहणेविनिर्मुक्तः पुनरश्वाभिधानीमादत्त इत्यनेनाश्वाभिधान्यानियुज्यमानोगर्दभाभिधान्या

ग तथापञ्चपंचनखाभक्ष्याइत्सनाहिपदृच्छया श्वादिषुशशादिषुचभक्षणप्राप्ते पुनः शशादिषुभूयमाणश्वादिभ्योनिवर्त्तत इति किंपुनरभ्यु-
पगिसंख्येत्याह न्याहि कृतदारसंग्रहस्यस्वेच्छयैवतौगमनमाताभिभिनविधेरयविषयः नापिनियमस्य गृहस्थभिभिरोधात् यथाहिस्मरतिगृ-
हकारा दारसंग्रहानन्तरंविरामदादशाभसंवत्सरवाभब्रह्मचारीस्यादिति नमदादशवार्षसंवत्सराद्वापूर्वमेवऋतुसमयेऋतौगच्छेदेवेतिनियमा-
दृष्टचर्यस्मरणबाध्येत अपिचमाभेभार्यावचनविशेषणपरमुक्तं मर्षंचतौ भार्यागमनमिच्छयैवसनोपदिगच्छेदिताये धेमिपचनु व्यभिर्धुक्तः किंच
नैयमिकस्तुचोतसमिविधेरेव ऋतौगमननिस्यमासमेवेति ऋतौगच्छेदेवेतिनियमोनर्थकःस्याव् नियमेचाद्दष्टकल्पनीय किंच स्त्रीगतव्यमेवेतिनिय
ःस्याव् विध्यनुवादविरोधश्चनियमे तथाचोक्तःशब्दः सङ्कदुवरितस्तमेवार्थं

अनुवदतिपक्षेविधत्तेचेति तस्माहतावेचगच्छेन्नान्यथातिपरिसंख्यैषमुक्ता तदिदंमासविविषरूपादयोनानुमन्यते यतोनियमएवमुक्तः
र्थनिधिसंभवात् भगमनेदोषश्रवणाच्च ऋतुस्नातांतुयोभार्यांसन्निधौनोपगच्छति घोरायांभ्रूणहत्यायांयुज्यतेनात्रसंशय इति नन्वविध्यनुवाद

किंच पाणिग्रहणात्प्राक् पिता कन्यामकार्यकरणाद्रक्षेत् ततऊर्ध्वंभर्त्ता तदभावेपुत्राः स्थाभावेचतेषांसुक्तानामभावेज्ञातयः ज्ञातीनामभावेराजा प
क्षहूयावसानेतुराजाभर्त्ताप्रभुःस्त्रियाइतिवचनात् अतःक्वचिदपिस्त्रीणांनैवस्वातंत्र्यम् ८५ किंच भर्त्राविनाभर्त्तृरहिता पित्रादिरहितानस्यात् य
स्मात्तद्रहिता गर्हणीयानिंद्याभवेत् एतच्चब्रह्मचर्यपक्षे भर्त्तरिमृतेब्रह्मचर्यंतदन्वारोहणंवेति विष्णुस्मरणात् अन्वारोहणेमहाभ्युदयः तथाचव्या
सः कपोतिकाख्यानव्याजेनदर्शितवान् पतिव्रतासुसंदीप्तंप्रविवेशहुताशनं तत्रचित्रांगदधरंभर्त्तारंसान्वपद्यत ततःस्वर्गगतःपक्षीभार्ययासहसं-

रक्षेत्कन्यांपिताविन्नांपतिःपुत्रास्तुवार्धके अभावेज्ञातयस्तेषांनस्वातंत्र्यंक्वचित्स्त्रियाः ८५
पितृमातृसुतभ्रातृश्वश्रूश्वसुरमातुलैः हीनानस्याद्विनाभर्त्रागर्हणीयान्यथाभवेत् ८६

गतः कर्मणापूजितस्तत्ररेमेचसहभार्ययेति तथाचशंखांगिरसौ तिस्रःकोट्योर्धकोटीचयानिलोमानिमानुषे तावत्कालंवसेत्स्वर्गेभर्त्तारंयानु
गच्छतीतिप्रतिपाद्यतयोरवियोगंदर्शयतः व्यालग्राहीयथासर्पंबलादुद्धरतेबिलात् तद्वदुद्धृत्यसानारीसहतेनैवमोदते तत्रसाभर्त्तृपरमास्तू-
यमानाप्सरोगणैः क्रीडतेपतिनासार्द्धंयावदिंद्राश्चतुर्दशेति तथा ब्रह्मघ्नोवाथमित्रघ्नःकृतघ्नोवाभवेत्पतिः पुनात्यविधवानारीतमादायमृतातु-
या तथाहारीतः मृतेभर्त्तरियानारीसमारोहेद्धुताशनम् सारुंधतीसमाचारास्वर्गलोकेमहीयते यावच्चाग्नौमृतेपत्यौस्त्रीनात्मानंप्रदाहयेत् तावन्न

पासत्या स्त्रिय मभिरमयेदेवेति अन्वयुपेयात्सर्वभवा मतिपिन्दन्यभिन्येतदपिगीतमीयमन्त्रन्दथनिपमपरमेव अनाद्युपेयाद्दत्त्वा पित्र्यौ कामनाया प्रतिषिद्धनमुपेयादेवेत्यन्यमतिप्रसङ्गेन ८१ किंच भर्तृभक्तिविभि पूर्वोक्तः साध्व्या स्त्रियो यथाशक्त्यलङ्कारवसनभोजनसुपादिभिः समाननीया य-स्मात्ताः पूजिताः धर्मार्थकामान्संवर्धयन्ति ८२ तथा सुन समर्पितगृहव्यापारया किंभूतया भवितव्यमित्याह संयता स्वस्थाननिवेशित उपस्करो गृहोपकर वर्गो यया सान योक्ता यथोलूखलमुसलशूर्पादेः कण्डनस्थाने दृषदुपलयोरभियोगेन पेषणस्थानइत्यादि दक्षा गृहव्यापारकुशला दृशसदैव महसितान

भर्तृभ्रातृपितृज्ञातिश्वश्रूश्वशुरदेवरैः बन्धुभिश्च स्त्रियः पूज्या भूषणाच्छादनाशनैः ८२ संयतोपस्करा दक्षा हृष्टा व्ययपरा ङ्मुखी कुर्याच्छ्वशुरयोः पादवन्दनं भर्तृतत्परा ८३ क्रीडाशरीरसंस्कारसमाजोत्सवदर्शनम् हास्यं परगृहे यानं त्यजेत्प्रोषि तभर्तृका ८४

ना व्ययपराङ्मुखी नित्यं यथाशास्त्रादिनिसर्गभशेषः किंच श्वश्रूश्च श्वशुरश्च श्वशुरौ श्वश्रूः श्वशुरः श्वशुरेत्येकशेषः तयोः पादवन्दनं नित्यं कुर्यात श्वशुरयहणमान्यानामपि यहणार्थं भर्तृतत्परा भर्तृवशवर्तिनी सती पूर्वोक्तं कुर्यात् भर्तृसन्निधावुक्त ८३ प्रोषिते भर्तरि तया किं कार्यमित्याह देशान्तरग तभर्तृका क्रीडां कन्दुकादिभिः शरीरसंस्कारमुद्वर्तनादिभिः समाजो जनसमूहः उत्सवो विवाहादिः तयोर्दर्शनं हास्यं

नस्यस्थेनवैषम्यं यत्तु तस्मादु हन्पुरायुषः स्वः कामी प्रेयादिति श्रुतिविरोधादनुगमनमयुक्तमिति तच्चन स्वः काम्यायुषः प्राक् न प्रेयादिति स्वर्गफलो हि
शेनायुषः प्रागायुर्व्ययोन कर्त्तव्यो मोक्षार्थिना यस्मादायुषः शेषे सति नित्यनैमित्तिककर्मानुष्ठानक्षपितांतःकरणकलंकस्य श्रवणमनननिदिध्यासनसं
पत्तौ सत्यामात्मज्ञानेन नित्यनिरतिशयानंदब्रह्मप्राप्तिलक्षणमोक्षसंभवः तस्मादनित्याल्पसुखस्वरूपस्वर्गार्थमायुषो व्ययो न कर्त्तव्य इत्यर्थः अतश्च मोक्ष
मनिच्छंत्या अनित्याल्पसुखस्वरूपस्वर्गार्थिन्या अनुगमनं युक्तं इतरकाम्यानुष्ठानवदिति सर्वमनवद्यं ८६ किंच प्रियमनवद्यत्वेन मनोनुकूलमायत्यां
चयच्छ्रेयस्करं तद्धितं प्रियं च हितं च प्रियहितं पत्युः प्रियहिते तस्मिन् युक्ता निरता स्वाचारा शोभनः आचारो यस्याः सा तथोक्ता शोभनश्चाचारो दर्शितः–

पतिप्रियहिते युक्ता स्वाचारा विजितेंद्रिया सेह कीर्त्तिमवाप्नोति प्रेत्य चानुत्तमां गतिम् ८७

शंखेन नानुक्ता गृहान्निर्गच्छेत्
नानुत्तरीयानलक्षितं व्रजेत् न परपुरुषं भाषेतान्यत्र वणिक्प्रव्रजितवृद्धवैद्यप्रेष्यैः न नाभिं दर्शयेत् आगुल्फाद्वासः परिदध्यात् न स्तनौ विवृतौ कुर्यात् न
हसेदप्रावृता भर्तारं तद्बंधून्वा न द्विष्यात् न गणिकाधूर्ताभिसारिणीप्रव्रजिताप्रेक्षणिकामायामूलकुहककारिकादुःशीलादिभिः सहैकत्र तिष्ठेत् सं
सर्गेण हि चारित्रं दुष्यतीति विजितेंद्रिया विजितानि संयमितानींद्रियाणि श्रोत्रादीनि वागादीनि च मनःसहितानि यया सा इह लोके कीर्त्तिं प्रख्यातिं पर
लोके चोत्तमां गतिमाप्नोति अयं च सकल एव स्त्रीधर्मो विवाहादूर्ध्वं वेदितव्यः प्रागुपनयनात् कामचारकामवादकामभक्षा इति स्मरणात् वैवाहिको विधिः स्त्री
णामौपनायनिकः स्मृत इति ८७ छ छ

मृत्यतस्ताहि स्त्रीशरीरात्कथंचनेति हारीतोपि मातृकं पैतृकं चापि यत्र चैव प्रदीयते कुलत्रयं पुनात्येषा भर्त्तारं यानुगच्छतीति तथा आर्त्तार्त्ते मुदिते
हृष्टा प्रोषिते मलिना कृशा मृते म्रियेत या पत्यौ सा स्त्री ज्ञेया पतिव्रतेति अयं सर्वासां स्त्रीणामगर्भिणीनामबालापत्यानामाचाण्डालं साधारणो धर्मः
भर्त्तारं यानुगच्छतीत्यविशेषोपादानात् यानि च ब्राह्मण्यनुगमननिषेधपराणि वाक्यानि मृतानुगमनं नास्ति ब्राह्मण्या ब्रह्मशासनात् इत्येवमादी-
न्यपि तु प्रजासु मुच्यते जीवन्ती तद्धितं कुर्यान्मरणादात्मघातिनी या स्त्री ब्राह्मणजातीया मृतं पतिमनुव्रजेत् सा स्वर्गमात्मघातेन नात्मानं न पतिं नये-
त् इत्येवमादीनि तानि पृथक्चित्यधिरोहणविषयाणि पृथक्चितिं समारुह्य न विप्रा गन्तुमर्हतीति विशेषस्मरणात् अनेन क्षत्रियादिस्त्रीणां पृथ-
क्चित्यामनुज्ञा गम्यते यत्तु कैश्चिदुक्तं पुरुषाणामिव स्त्रीणामप्यात्महननस्य प्रतिषिद्धत्वादभिसंहितस्वर्गाभिलाषायाः प्रतिषेधः
अपमनुगमनोपदेशः श्येनवत् यथा श्येनेनाभिचरन्यजेतेति तीव्रक्रोधाक्रान्तस्यातिप्रतिषेधशास्त्रमतिक्रमतः श्येनोपदेश इति तदयुक्तं येतावत्
श्येनकरणिकायां भावनायां साध्यभूतहिंसाया विधिसंस्पर्शाभावेन प्रतिषेधसंस्पर्शात् फलद्वारेण श्येनस्यानर्थत्वं वर्णयन्ति नैषामतो हिंसाया एवत्व
र्गार्थतया अनुगमनशास्त्रेण विधीयमानत्वान्निषेधसंस्पर्शाभावादग्नीषोमीयवत्स्पृष्टमेवानुगमनस्य श्येनवैषम्य यत्तु मते हिंसानाममरणानुकूलो
व्यापारः श्येनस्य परमरणानुकूलव्यापाररूपतया हिंसैव स्वभाधिकारत्वेन करणांशोपगत प्रवृत्तिसंभवेन विधेरप्रवर्त्तकत्वात्
श्येनः प्रतिषिद्धस्वरूपेणैवानर्थ इति तथाप्यनुगमनशास्त्रेण मरणस्यैव स्वर्गसाधनतया विधानान्मरणे यद्यपि रागतः प्रवृत्तिस्तथापि मरणानुकूले
व्यापारे अग्निप्रवेशादावपि तत्कर्त्तव्यतारूपे विधिव एव प्रवृत्तिरिति न निषेधस्यावकाशः वायव्यं श्वेतमालभेत भूतिकाम इतिवत्

ब्राह्मणस्यचतस्रोभार्याभवतिक्षत्रियस्यतिस्रोवैश्यस्यद्वेशूद्रस्यैकेत्युक्तातासुचपुत्राउत्पादयितव्याइत्युक्तं इदानींकस्यांकस्मात् कःपुत्रोभवति इतिविवेकमाह सवर्णेभ्योब्राह्मणादिभ्यः सवर्णासुब्राह्मण्यादिषुसजातयोमातृपितृसमानजातीयाःपुत्राभवंति विन्नास्वेषविधिःस्मृतइतिसर्व शेषत्वेनोपसंहरणात् विन्नास्वसवर्णास्वितिसंबध्यते विन्नाशब्दस्यसंबंधिशब्दत्वाद्वेत्तृभ्यःसवर्णेभ्यइतिलभ्यते एकःसवर्णशब्दःस्पष्टार्थः अतश्चायमर्थःसंपन्नः उक्तेनविधिनाऊढायांसवर्णायांवोढुःसमानादुत्पन्नःसमानजातीयोभवति अतश्चकुंडगोलककानीनसहोढादीनामस वर्णत्वमुक्तंभवति तेचसवर्णेभ्योनुलोमप्रतिलोमेभ्यश्चभिद्यमानाःसाधारणधर्मैरहिंसादिभिरधिक्रियंते शूद्राणांतुसधर्माणःसर्वेपध्वंसजाः

सवर्णेभ्यःसवर्णासुजायंतेहिसजातयः अनिंद्येषुविवाहेषुपुत्राःसंतानवर्धनाः ९०

स्मृताइतिस्मरणात् अपध्वंसजाःव्यभिचारजाताः शूद्रधर्मैरपिद्विजशुश्रूषादिभिरधिक्रियंते ननुकुंडगोलकयोरब्राह्मणत्वेश्राद्धेप्रतिषेधोनुप पन्नःन्यायविरोधश्च योयज्जातीयात् यज्जातीयायामुत्पन्नःसतज्जातीयएव यथागोर्गविगौः अश्वादृडवायामश्वः तस्माद्ब्राह्मणाद्ब्राह्मण्यामुत्प न्नोनब्राह्मणइतिविरुद्धं तथाकानीनपौनर्भवादीननुक्रम्य सजातीयेष्वयंप्रोक्तस्तनयेषुमयाविधिरितिवचनविरोधश्च नैतत्सारं ब्राह्मणेनब्रा ह्मण्यामुत्पन्नोब्राह्मणइति भ्रमनिवृत्त्यर्थः श्राद्धेप्रतिषेधः यथात्यंतमप्राप्तस्यपतितस्यश्राद्धेप्रतिषेधः नचन्यायविरोधः यत्रप्रत्यक्षगम्याजातिर्भ

अनेकभार्यस्याह सवर्णायासत्या अन्यासमवर्णा नैवधर्मकार्यं कारयेत् सवर्णास्वपिबहीषु धर्म्ये विधौ धर्मानुष्ठाने ज्येष्ठया विनाऽन्ययाश्युक्त्य
इतराभ्यमाकभिशावाननियोक्तव्या ८८ प्रमीतपतिकाया विधिमुक्त्वादानीं प्रमीतभार्यस्याह पूर्वोक्ता वृत्तवती आचारवती विपन्नास्त्रिय
मग्निहोत्रेण श्रौतनाग्निनानदस्मार्तेनदाहयित्वापतिः भर्त्ता श्रुत्यादिरथ्रौनिश्चयज्ञोवा आश्रमान्तरे पनधिकृतो धान्यतराभावेपुनर्दारान्

सत्यामन्यासवर्णायाधर्मकार्यं न कारयेत् सवर्णासु विधौ धर्म्ये ज्येष्ठया न विनेतरा ८८
दाहयित्वाग्निहोत्रेण स्त्रियं वृत्तवतीं पतिः आहरेद्विधिवद्दारानग्नींश्चैवाविलम्बयन् ८९

अग्नीन्श्चविधिवदाहरेत् अविलम्बयन् शीघ्रमेव अनाश्रमी न तिष्ठेतदिनमेकमपिद्विजइतिदक्षस्मरणात् पत्न्याधानेन सहाधिकृतायाएवनान्यस्या
पत्तुद्वितीयापत्नेश्योभार्यादहे द्वैतानिकाग्निभिः मीनत्तामप्रथमाधातुकापानप्रमादितादीनि तथा मृतायाश्तु द्वितीयायायोग्निहोत्रसमुत्सृजेत् मद्यमर्त्तविजा
नीयाग्रुप्मकामान्तसमुत्स्रजेदिति एवमादि तदाधानेनसहानधिकृतायाभमिदाहयेदितष्य इतिविवाहप्रकरणम् ८९ ५ ७ ७

वैश्यायांशूद्रायांचविन्नायांराजन्यान्माहिष्योग्रौयथाक्रमंपुत्रौसंभवतः वैश्येनशूद्रायांविन्नायांकरणोनामपुत्रोभवति एवंसवर्णमूर्धावसिक्तादि
संज्ञाविधिः विन्नास्वेषसुस्मृतउक्तोवेदितव्यः एतेमूर्धावसिक्ताम्बष्ठनिषादमाहिष्योग्रकरणाःषडनुलोमजाःपुत्रावेदितव्याः ९२ प्रतिलोमजानाह ब्रा
ह्मण्यांक्षत्रियवैश्यशूद्रैरुत्पादिताः यथाक्रमंसूतवैदेहिकचांडालाख्याःपुत्राभवंति तत्रचांडालःसर्वधर्मबहिष्कृतः ९३ किंच क्षत्रियायोषिद्वैश्यान्मा

वैश्याशूद्र्योस्तुराजन्यान्माहिष्योग्रौसुतौस्मृतौ वैश्यात्तुकरणःशूद्र्यांविन्नास्वेषविधिःस्मृतः ९२
ब्राह्मण्यांक्षत्रियात्सूतोवैश्याद्वैदेहिकस्तथा शूद्राज्जातस्तुचांडालःसर्वधर्मबहिष्कृतः ९३ क्षत्रियामा
गधंवैश्याच्छूद्रात्क्षत्तारमेवच शूद्रादायोगवंवैश्याजनयामासवैसुतम् ९४

गधंनामपुत्रंजनयति सैवशूद्रात्क्षत्तारं वै
श्ययोषिच्छूद्रादायोगवंपुत्रंजनयति एतेचसूतवैदेहिकचांडालमागधक्षत्रायोगवाःषट्प्रतिलोमजाः एतेषांचवृत्तयःऔशनसेमानवेचद्रष्टव्याः ९५ ७.

वैश्यायांशूद्रायांचविन्नायांराजन्यान्माहिष्योग्रौयथाक्रमंपुत्रौसंभवतः वैश्येनशूद्रायांविन्नायांकरणोनामपुत्रोभवति एषसवर्णमूर्धावसिक्तादि
संज्ञाविधिःविन्नासूढासुस्मृतउक्तोवेदितव्यः एतेमूर्धावसिक्ताम्बष्ठनिषादमाहिष्योग्रकरणाःषडनुलोमजाःपुत्रावेदितव्याः ९२ प्रतिलोमजानाह ब्रा
ह्मण्यांक्षत्रियवैश्यशूद्रैरुत्पादिताः यथाक्रमंसूतवैदेहिकचांडालाख्याःपुत्राभवंति तत्रचांडालःसर्वधर्मबहिष्कृतः ९३ किंच क्षत्रियायोषिद्वैश्यान्मा

वैश्याशूद्र्योस्तुराजन्यान्माहिष्योग्रौसुतौस्मृतौ वैश्यात्तुकरणःशूद्र्यांविन्नास्वेषविधिःस्मृतः ९२
ब्राह्मण्यांक्षत्रियात्सूतोवैश्याद्वैदेहिकस्तथा शूद्राज्जातस्तुचांडालःसर्वधर्मबहिष्कृतः ९३ क्षत्रियामा
गधंवैश्याच्छूद्रात्क्षत्तारमेवच शूद्रादायोगवंवैश्याजनयामासवैसुतम् ९४

गधंनामपुत्रंजनयति सैवशूद्रात्क्षत्तारं वै
श्यायोषिच्छूद्रादायोगवंपुत्रंजनयति एतेचसूतवैदेहिकचांडालमागधक्षत्रायोगवाःषट्प्रतिलोमजाः एतेषांचसंकरः औशनसेमानवेचद्रष्टव्याः ९४ छ.

संकीर्णसंकरेष्वन्यतरमाह क्षत्रियेणवैश्यायामुत्पादितोमाहिष्यः वैश्येनशूद्रायामुत्पादिताकरणीतस्यांमाहिष्येणोत्पादितोरथकारोनामजात्याभ
वति तस्यचोपनयनादिसर्वंकार्यं स्मरणात् यथाहशंखः क्षत्रियवैश्यानुलोमानन्तरोत्पन्नोरथकारस्तस्येज्यादानोपनयनसंस्कारक्रियाअश्वप्रतिष्ठा
रथसूत्रवास्तुविद्याध्ययनवृत्तितावेति एवंब्राह्मणक्षत्रियोत्पन्नमूर्धावसिक्तमाहिष्याद्यनुलोमसंकरेप्यत्रनोपनयनादिमात्रंनिषेधितव्यम् यथो
र्ध्वजातित्वात् संकीर्णसंकरेष्वप्यूह्याः एवंचप्रदर्शनमात्रमुक्तं संकीर्णसंकरजातीनामानन्त्याद्वक्तुमशक्यत्वात् तत्रैतावद्विवक्षितं असन्तःप्र-

माहिष्येणकरण्यांतुरथकारःप्रजायते असत्सन्तस्तुविज्ञेयाःप्रतिलोमानुलोमजाः ९५
जात्युत्कर्षोयुगेज्ञेयःपञ्चमेसप्तमेपिवा व्यत्ययेकर्मणांसाम्यंपूर्ववच्चाधरोत्तरम् ९६

तिलोमजाःसन्तश्चानुलोमजाःइति ९५ सवर्णेभ्यःसवर्णासुजायन्त इत्यादिनासवर्णमात्रीकरणमुक्तमिदानींकारणान्तरमाह जात्युत्कर्षोमूर्धावसि
क्तादीनांब्राह्मणाद्युत्कर्षेणब्राह्मणादिजातिप्राप्तिर्जात्युत्कर्षोयुगेजन्मनिसप्तमेपञ्चमेवापिशब्दात्षष्ठेवाबोद्धव्यः व्यवस्थितश्चायंविकल्पः तद्व्यवस्थाचब्रा
ह्मणेनशूद्रायामुत्पादितानिषादीसाब्राह्मणेनोढादुहितरंकाञ्चिज्जनयति साऽपिब्राह्मणेनोढाअन्यामित्यनेनप्रकारेणषष्ठीसप्तमंब्राह्मणंजनयति
ब्राह्मणेनवैश्यायामुत्पादिताअम्बष्ठाप्यनेनप्रकारेणपञ्चमीषष्ठंब्राह्मणंजनयति मूर्धावसिक्तापिअनेनप्रकारेणचतुर्थीपञ्चमंब्राह्मणंजनयति

तथा करणी वैश्योढा पंचमं वैश्य मित्येवमन्यत्राप्यूहनीयं किंच कर्मणां व्यत्यये
एवमुग्रा क्षत्रियेणोढा माहिष्यान्यथाक्रमं क्षत्रियं षष्ठं पंचमं जनयति तथा करणी वैश्योढा पंचमं वैश्य मित्येवमन्यत्राप्यूहनीयं
वृत्त्यर्थानां कर्मणां विपर्यासे यथा ब्राह्मणो मुख्यवृत्त्या अजीवन् क्षात्रेण कर्मणा जीवेदित्यनुकल्पः तेनाप्यजीवन् वैश्यवृत्त्या तयाप्यजीवन् शूद्रवृत्त्या
क्षत्रियोपि स्वकर्मणा जीवनार्थेनाजीवन् वैश्यवृत्त्या शूद्रवृत्त्या वा वैश्योपि स्ववृत्त्या अजीवन् शूद्रवृत्त्येति कर्मणां व्यत्ययः तस्मिन् व्यत्यये सति यद्याप
द्विमोके पितां वृत्तिं न परित्यजति तदा पंचमे षष्ठे सप्तमे वा जन्मनि साम्यं यस्य हीनवर्णस्य कर्मणा जीवति तत्समानजातित्वं भवति तद्यथा ब्राह्मणः शूद्र
वृत्त्या जीवन् तामपरित्यजन् पुत्रमुत्पादयति सोपि तयैव वृत्त्या जीवन् पुनरप्येवं परंपरया सप्तमे जन्मनि शूद्रमेव जनयति वैश्यवृत्त्या जीवन् ष
ष्ठे वैश्यं क्षत्रियवृत्त्या जीवन् पंचमे क्षत्रियम् क्षत्रियोपि शूद्रवृत्त्या जीवन् षष्ठे शूद्रं वैश्यवृत्त्या जीवन् पंचमे वैश्यम् वैश्योपि शूद्रवृत्त्या जीवन् ता
मपरित्यजन् पुत्रपरंपरया पंचमे जन्मनि शूद्रं जनयति पूर्ववच्चाधरोत्तरं अस्यार्थः वर्णसंकरे अनुलोमजाः प्रतिलोमजाश्च दर्शिताः संकीर्णसंकर
ताः इदानीं वर्णसंकरजाताः प्रदर्श्यंते अधरे च उत्तरे च अधरोत्तरं यथा मूर्धावसिक्तायां क्षत्रियवैश्यशूद्रैरुत्पादि-
तास्तथांबष्ठायां वैश्यशूद्राभ्यां निषाद्यां शूद्रेणोत्पादिता अधराः प्रतिलोमजास्तथा मूर्धावसिक्तांबष्ठानिषादीषु ब्राह्मणोत्पादिताः माहिष्योग्रयो
र्ब्राह्मणेन क्षत्रियेण चोत्पादिताः करण्यां ब्राह्मणेन क्षत्रियेण वैश्येन चोत्पादिताः उत्तरे अनुलोमजाः एवमन्यत्राप्यूहनीयं एतदधरोत्तरं पूर्ववद
त्सत्सादिति बोद्धव्यम् इति वर्णजातिविवेकप्रकरणम् ९६

श्रौतस्मार्ताग्निकर्माणि अग्निसंध्यानिदर्शयिष्यन् कस्मिन्नग्नौ किं कर्तव्यमित्याह स्मृत्युक्तं वैश्वदेवादिकर्म चौपासनाग्नौ कुर्यात् प्रतिदिन पाकयज्ञश्च तदपि गृहस्थो विवाहाग्नौ विवाहसंस्कृते कुर्वीत विभागकालाद्भवेदायेभ्यः कुलादग्निमानीयेत्यादिनोक्तसंस्कारसंस्कृते अपि शालाद्ग्नौ तेवागृहप तापाहृते संस्कृत एव न तत्र कालत्रयातिक्रमे भार्याप्यग्निं चीयते सुयुक्तमग्निहोत्रादिककर्म वैताग्निकाग्निषु आहवनीयादिषु कुर्वीत ९७ गृहस्थ धर्मानाह शरीरचिन्तां आवश्यकादिवा संध्यासु कर्णस्थब्रह्मसूत्र उदङ्मुखः इत्यायुक्तविधिना निर्वर्त्य गन्धलेपक्षयकरमित्यादिनोक्तेन विधिनाहृ

कर्म स्मार्तं विवाहाग्नौ कुर्वीत प्रत्यहं गृही । दायकालाहृते वापि श्रौतं वैताग्निकादिषु ९७ शरीरचिन्तां निर्वर्त्य कृतशौचविधिर्द्विजः । प्रातः संध्यामुपासीत दन्तधावनपूर्वकम् ९८

तशौचविधिर्द्विजः दन्तधावनपूर्वकं प्रातःसंध्यामुपासीत दन्तधावन विधिश्च कटकक्षीरवृक्षोत्थं द्वादशाङ्गुलसम्मितम् कनिष्ठिकाग्रवत्स्थूलं पर्वार्धकृतकूर्चकं दन्तधावनमुद्दिष्टं जिह्वोल्लेखनिका तथेति अभक्ष्य क्षोत्थमित्यनेन तृणलोष्टाङ्गुल्यादिनिषेधः पलाशाश्वत्थादिनिषेधश्च स्मृत्यन्तरोक्तो द्रष्टव्यः दन्तधावनमन्त्रश्च आयुर्बलं यशो वर्चः प्रजाः पशु वसूनि च ब्रह्म प्रज्ञां च मेधां च त्वन्नो देहि वनस्पते इति ब्रह्मचारिप्रकरणोक्तस्यापि संध्यावन्दनस्य पुनर्वचनं दन्तधावनपूर्वकत्वप्रतिपादनार्थम् दन्त धावनं तु स्नानीयादिब्रह्मचारिवर्ज्यं परिहितं तन्निषेधात् ९८

प्रातःसंध्यावंदनानंतरं अग्नीनाहवनीयादीन् यथोक्तेन विधिना हुत्वा औपासनाग्निं वा तदनंतरं सूर्यदैवत्यान् उदुत्यंजातवेदसमित्यादीन् मंत्रा
न्जपेत् समाहितः अविक्षिप्तचित्तः तदनंतरं वेदार्थान्निरुक्तव्याकरणादिश्रवणेनाधिगच्छेज्जानीयात् चकारादधीतंचाभ्यसेत् विविधानि च शास्त्रा
णि मीमांसाप्रभृतीनि धर्मार्थारोग्यप्रतिपादकान्यधिगच्छेत् ९९ तदनंतरमीश्वरमभिषेकादिगुणयुक्तमन्यं वाश्रीमंतं अकुत्सितं योगक्षेमार्थं अ
लब्धलाभो योगः लब्धपरिपालनं क्षेम तदर्थमुपेयादुपासीत उपेयादित्यनेन सेवां प्रतिषेधति वेतनग्रहणेनाज्ञाकरणं सेवा तस्याः श्ववृत्तित्वेन

हुत्वाग्नीन्सूर्यदैवत्यान्जपेन्मंत्रान्समाहितः वेदार्थानधिगच्छेच्च शास्त्राणि विविधानि च ९९ उपेयादीश्वरंचैव
योगक्षेमार्थसिद्धये स्नात्वा देवान्पितॄंश्चैव तर्पयेदर्चयेत्तथा १०० वेदाथर्वपुराणानि सेतिहासानि शक्तितः जपयज्ञ
प्रसिद्ध्यर्थं विद्यां चाध्यात्मिकीं जपेत् १०१

निषेधात् ततो मध्यान्हे शास्त्रोक्तेन विधिना नद्यादिषु स्नात्वा देवान्स्वगृह्योक्तान् पितॄंश्च चकाराद्
षींश्च देवादितीर्थेन तर्पयेत् तदनंतरं गंधपुष्पाक्षतैः हरिहरहिरण्यगर्भप्रभृतीनामन्यतमं च आवासनं ऋग्यजुःसाममंत्रैस्तत्संकाशकैः स्वनाम
भिर्वा चतुर्थ्यन्तैर्नमस्कारयुक्तैराराधयेत् यथोक्तविधिना १०० तदनंतरं वेदाथर्वेतिहासपुराणानि समस्तानि व्यस्तानि वा आध्यात्मिकानि विद्यां जपयज्ञ
सिद्ध्यर्थं यथोक्तेन विधिना यथाशक्ति जपेत् १०१ ७

बलिकर्मभूतयज्ञः स्वधापितृयज्ञः होमोदेवयज्ञः स्वाध्यायोब्रह्मयज्ञः अतिथिसत्क्रियामनुष्ययज्ञः एतेपंचमहायज्ञा अहरहः कर्तव्याःनित्यत्वा
त् यत्पुनर्गेपाफलश्रवणंतदेषापावनत्वस्थापनार्थं नत्वस्फलप्रतिपादनाय १०२ स्वगृह्योक्तेनविधिनावैश्वदेवहोमंकृत्वातदवशिष्टेनान्नेनभू
तेभ्योबलिंहरेत् अन्नग्रहणमपक्वन्युदासार्थं तदनंतरंयथाशक्ति भूमावन्नंश्वचांडालवायसेभ्योनिक्षिपेत् तथाश्वाकुभिम्सपरोगिपातितेभ्यः
यथाहमनुः शुनांचपतितानां चश्वपचापापरोगिणाम् वयसानांकृमीणांचशनकैर्निक्षिपेद्भुवीति एतच्चसायंप्रातःकर्तव्यं अयसायंप्रातःसिद्ध

बलिकर्मस्वधाहोमस्वाध्यायातिथिसत्क्रियाः भूतपितृमरब्रह्ममनुष्याणांमहामखाः १०२
देवेभ्यश्चहुतादन्नाच्छेषाद्भूतबलिंहरेत् अन्नंभूमौश्वचांडालवायसेभ्यश्चनिक्षिपेत् १०३

स्यहविष्यस्यजुहुयादित्याश्वलायनस्मरणात् इहकेचिद्वैश्वदेवाख्यस्यकर्मणःपुरुषार्थत्वमन्नसंस्कारकर्मत्वंनेच्छंति अयसायंप्रातःसिद्धस्य
हविष्यस्यजुहुयादित्यन्नसंस्कारकर्मताप्रतीयते अथातःपंचमहायज्ञाद्रूपकम्यतानेतानहरहःकुर्वीतेतिनित्यत्वाभिधानात्पुरुषार्थत्वमावग
म्यतइति तदयुक्तं पुरुषार्थत्वेऽन्नसंस्कारकर्मत्वानुपपत्तेः तथाहि द्रव्यसंस्कारकर्मत्वपक्षेऽन्यार्थत्वादैश्वदेवकर्मणःपुरुषार्थत्वेवैश्वदेवकर्मार्थत्वाद
स्योपपरस्परविरोधात्पुरुषार्थत्वमेवयुक्तं महायज्ञाश्चयज्ञाश्चमास्थायाक्रियतेतन्विति यथावैश्वदेवेनिवृत्तेत्वपरस्त्वतिथिराव्रजेत् तस्माअन्नंयथार

नित्यमद्यान्नबलिंहरेदितिमनुस्मरणात् पुरुषार्थत्वेवैश्वदेवाख्यंकर्मनप्रतिपाकमावर्त्तनीयं तस्मादथसायंप्रातरित्यादिनोत्पत्तिप्रयोगोदर्शितो ता
क्तिप्रदद्यान्नबलिंहरेदितिमनुस्मरणात् पुरुषार्थत्वेवैश्वदेवाख्यंकर्मनप्रतिपाकमावर्त्तनीयं ... अन्नाभावेकंदमूलफलादि
नेतान्यज्ञानहरहःकुर्वीतेति अधिकारविधिरिनिसर्वमनवद्यं १०३ प्रत्यहमन्नंपितृभ्योमनुष्येभ्यश्चयथाशक्तिदेयं अन्नग्रहणंसकलादनीयद्रव्यप्रदर्शनार्थं कथंतर्हिदेवतो
द्देशेनैव, १०४ परिणीतापितृगृहेस्थितास्ववासिनी शेषाःप्रसिद्धाः बालादीनतिथिभृत्यांश्चसंभोज्य भोजयित्वादंपत्योः शेषभोजनंकर्त्तव्यं १०५
ण्यभावेजलंदेयं अपिशब्दात्स्वाध्यायंसततंकुर्यात् अविस्मरणार्थं नपचेदन्नमात्मार्थं

१०४ बालस्ववासिनीवृद्धगर्भिण्या
अन्नंपितृमनुष्येभ्योदेयमप्यन्वहंजलम् स्वाध्यायंचान्वहंकुर्यान्नपचेदन्नमात्मने १०४ बालस्ववासिनीवृद्धगर्भिण्या
तुरकन्यकाः संभोज्यातिथिभृत्यांश्चदंपत्योःशेषभोजनम् १०५ आपोशानेनोपरिष्टादधस्तादश्नतातथा अनग्नममृतं
चैवकार्यमन्नंद्विजन्मना १०६

भुंजानेनद्विजन्मनाउपरिष्टादधस्ताच्चापोशनाख्येनकर्मणान्नमनग्नममृतंचकार्यं द्विजन्मग्रहणमुपन
यनप्रभृतिसर्वाश्रमसाधारण्यार्थं अतिथित्वेनवर्णानांदेयंशक्त्यानुपूर्वशः अप्रणोद्योतिथिःसायमपिवाग्भूतृणोदकैः वैश्वदेवानंतरंवर्णानां
दीनांअतिथित्वेनयुगपत्प्राप्तानांब्राह्मणाद्यानुपूर्व्येणयथाशक्तिदेयं सायंकालेपियद्यतिथिरागच्छति तदाप्रसावप्रणोद्यः अप्रत्याख्येयएव त
हमनुः तृणानिभूमिरुदकंवाक्चतुर्थीचसूनृता एतान्यपिसतांगेहेनोच्छिद्यंतेकदाचनेति यद्यप्यदनीयंकिमपिनास्तितथापिवाग्भूतृणोदकैरपिसत्
र्यात् १०६

भिक्षवेसामान्येनभिक्षवेतथ्या सुमतायब्रह्मचारिणेयतयेचसत्कृत्यस्वस्तिवाच्य भिक्षादानमपूर्वमित्यनेनविधिनाभिक्षादातव्या भिक्षाचग्रास
संमितायासम्यमयूरांडपरिमाणा ग्रासमात्राभवेद्भिक्षाअग्रं ग्रासचतुष्टयं पुष्कलंतच्चतुर्गुणं हन्तकारस्तुभिः स्यादग्रंतत्रिगुणमथोच्यतेरितिशातातपस्मरणात् भोजन
कालेचागतान्सखिसंबन्धिबान्धवान्भोजयेत् सखायोमित्राणि संबन्धिनोयेभ्यः कन्यागृहीतादत्तावा मातृपितृसंबन्धिनोबान्धवाः १०७ महोक्षंमहाप्रमा
णधौरेयंमहाजंवाश्रोत्रियायोक्तलक्षणायोपकल्पयेत् मधुपर्कमस्याभिः परिकल्पितोयंदतिमद्भोस्यर्थंनतुदानायव्यापादनायवा यथास

सत्कृत्यभिक्षवेभिक्षादातव्यासुमतायच भोजयेच्चागतान्कालेसखिसंबन्धिबान्धवान् १०७
महोक्षंवामहाजंवाश्रोत्रियायोपकल्पयेत् सत्क्रियान्वासनंस्वादुभोजनंसूनृतंवचः १०८

र्थमेतद्भवदीयमिति भक्तिश्रोत्रियस्यसुखसंभवात् अस्वर्ग्यंलोकविद्विष्टंधर्ममप्याचरेन्नत्विति निषेधाच्च नत्वालम्भः सत्क्रियाकर्तव्या सत्क्रियास्वा
गतवचनासमपाद्यादिदानमनादिदान नत्वभिस्तुपविशेपश्चादुपवेशनमन्वासनं स्वादुभोजनमिष्टमन्नं सूनृतंवचः धन्यावयमद्यभवदाग
मनादित्येवमादि मधोभिपेत्तनरश्रोत्रियस्योदकास्तेरतिगौतमोक्तयेदितव्य १०८

स्नातकोविद्यास्नातकः व्रतस्नातकः विद्याव्रतस्नातकइतिसमाप्यवेदमसमाप्यव्रतंयः समावर्त्ततेसविद्यास्नातकः समाप्यव्रतमसमाप्यवेदंयःस
मावर्त्ततेसव्रतस्नातकः उभयंसमाप्ययःसमावर्त्ततेसविद्याव्रतस्नातकः आचार्यउक्तलक्षणः पार्थिवोवक्ष्यमाणलक्षणः प्रियोमित्रं विवाह्योजामा
ता चकारात् श्वशुरपितृव्यमातुलादीनांग्रहणं ऋत्विजोवृत्वामधुपर्कमाहरेत्स्नातकायोपस्थितायराज्ञेचाचार्यायचश्वशुरपितृव्यमातुलानांचे
त्याश्वलायनस्मरणात् एतेस्नातकादयः प्रतिसंवत्सरंगृहमागता अर्घ्या मधुपर्केणसंपूज्याः अर्घशब्दोमधुपर्कंलक्षयति ऋत्विजश्चोक्तलक्षणाः
संवत्सरादर्वागपियतियज्ञमधुपर्केणसंपूज्याः १०९ अध्वनिवर्त्तमानोतिथिर्वेदितव्यः श्रोत्रियवेदपारगावध्वनिवर्त्तमानौब्रह्मलोकमभीप्सतो

प्रतिसंवत्सरंत्वर्घ्याःस्नातकाचार्यपार्थिवाः प्रियोविवाह्यश्चतथायज्ञंप्रत्यृत्विजःपुनः १०९ अध्वनीनोतिथिर्ज्ञेयः
श्रोत्रियोवेदपारगः मान्यावेतौगृहस्थस्यब्रह्मलोकमभीप्सतः ११० परपाकरुचिर्नस्यादनिंद्यामंत्रणादृते

गृहस्थस्यमान्यावतिथीवेदितव्यौ यद्यप्यध्ययनमात्रेणश्रोत्रियस्तथापिश्रुताध्ययनसंपन्नोत्रश्रोत्रियोभिधीयते एकशाखाध्ययनक्षमो
वेदपारगः ११० परपाकेरुचिर्यस्यासौतथोक्तोनैवस्यात् अनिंद्येनामंत्रणंविना अनिंद्येनामंत्रितोनापक्रामेदितिस्मरणात् वाक्चपाणी
चपादौचवाक्पाणिपादं तस्यचापल्यवर्जयेत् वाक्चापल्यं असभ्यानृतादिभाषणं पाणिचापल्यं पल्याणास्फोटनादि पादचापल्यंलंघनोत्प्लव

नादि न कारान्नादित्वापल्ययजर्येत् नभिश्चोदरपाणिपादन्न स्पर्शं कृत्वा पलानिकुर्यादितिगौतमस्मरणात् अतिभोजनन्वर्जयेत् अना
रोग्यहेतुत्वात् ॥११॥ पूर्वोक्तयोर्भिषातिथिवेदपारगातिथ्य भोजनादिना तृप्तसीमावयावदनुभुञ्जेत् ततो भोजनानन्तरमहः शेषशिष्टैरिति
हासपुराणादिवेदिभिः इष्टैर्भव्यकथाप्रपञ्चचतुरैः मधुभिर्मातृकूटालापकुशलैः सहासीत ॥११२ ततः पूर्वोक्तेनविधिनापश्चिमसंध्या
मुपास्य अग्निमग्नीन्वाहुतानानुपास्योपस्थाय सूर्ये पूर्वोक्तैः स्वयाभिन्यादिभिः परिवृतो नातिवृप्त्या मुक्तात्मकारादायव्ययादि गृहचिन्ता निर्वर्त्तनेन

गुप्त्याणिपादन्वापल्यवर्जयेच्चातिभोजनम् ॥११ अतिथिभ्योनियत्तृप्तसमासीमातमनुभुञ्जेत् अहः शेषसमासीतशि
ष्टैरिष्टैश्चबन्धुभिः ॥११२ उपास्यपश्चिमासंध्याहुत्वाग्नीस्तानुपास्यच भृत्यैः परिवृतो भुक्त्वानातितृप्त्याथसंविशेत्
॥११३ ब्राह्मेमुहूर्तेचोत्थाय चिन्तयेदात्मनोहितम् धर्मार्थकामान्स्वेकालेयथाशक्तिनहापयेत् ॥११४

रसविशेषत्सप्यात् ॥११३ ततोब्राह्मे मुहूर्तेउत्थायपश्चिमेयर्धमहरे मनुष्यात्मनो हितकृतकरिष्यमाणन्ववेदार्थसंशयान्वचिन्तयेत् तदानीं चित्तस्यात्मा
कुलत्वेनतत्त्वमतिभासयोग्यत्वात् ततोधर्मार्थकामानुस्वोचितकालेयथाशक्तिनपरित्यजेत् यथासम्भवसेवेतेत्यर्थः पुरुषार्थलाभात् यथाहगौतमः
नपूर्वापराह्णमध्यन्दिनापराह्णानफलान्कुर्यात् धर्मार्थकामेभ्यस्तेषुधर्मोत्तरःस्यादिति अभयदध्येनेषामसामान्येनसेवनमुक्तंतथापिकामार्थयोर्धर्मोविरो
धानुवान तयोर्धर्ममूलत्वान्तेनमतिमनमनुभावम् ॥११४

विद्या पूर्वोक्ता कर्म श्रौतं स्मार्त्तं वा वयः आत्मनोतिरिक्तं स सत्याद्याऊर्ध्वं बंधुः स्वजनसंपत्तिः वित्तं ग्रामरत्नादिकं एतैर्युक्ताः क्रमेण मान्याः पूजनीया. एतैर्विद्याकर्मबंधुवित्तैः प्रभूतैः प्रवृद्धैः समस्तैर्व्यस्तैर्वायुक्तः शूद्रोपिवार्धके अशीतेरूर्ध्वं मानमर्हतीति शूद्रोप्याशीतिकोवरइतिगौतमस्मरणात् ११५ वृद्धः प्रसिद्धः भारी भाराक्रांत. नृपो भूपतिर्न क्षत्रियमात्र स्नातो विद्याव्रतो भयस्नातः स्त्री प्रसिद्धा रोगी व्याधितः वरो विवाहोद्यतः चक्री शाकटिकः चकारान्मत्तोन्मत्तादीनां ग्रहणं बालवृद्धमत्तोन्मत्तोपहतदेहभाराक्रांतस्त्रीस्नातकप्रव्रजितेभ्य इति शंखस्मरणात् एभ्यः पंथा देयः एतेष

विद्याकर्मवयोबंधुवित्तैर्मान्यायथाक्रमम् एतैः प्रभूतैः शूद्रोपिवार्धके मानमर्हति ११५ वृद्ध-
भारिनृपस्नातस्त्रीरोगिवरचक्रिणाम् पंथादेयोनृपस्तेषां मान्यः स्नातश्च भूपतेः ११६

भिसुखायातेषु स्वयं पथोपक्रामेत् वृद्धादीनां राज्ञा सह पथि समवाये राजा मान्य इति तस्मै पंथादेयः भूपतेरपि स्नातको मान्यः स्नातकग्रहणं स्नातक मात्र प्राप्त्यर्थं न ब्राह्मणाभिप्रायेण तस्य सदैव गुरुत्वात् यथाह शंखः अथ ब्राह्मणायाग्रे पंथा देयो राज्ञ इत्येके तच्चानिष्टं गुरुर्ज्येष्ठश्च ब्राह्मणो राजानं प्रतिशेते तस्मै पंथा इति वृद्धादीनां पथि परस्पर समवाये वृद्धतराद्यपेक्षया विद्यादिभिर्वाविशेषोद्रष्टव्यः ११६ छ छ छ

वैश्यस्य क्षत्रियस्य च कार्या ब्राह्मणस्य द्विजानुज्ञा यजनाध्ययनदानानि साधारणानि कर्माणि ब्राह्मणस्याधिकानि प्रतिग्रहयाजनाध्यापना
नि तथेति स्मृत्यन्तरोक्तत्वप्रसङ्गः यथाह गौतमः कृषिवाणिज्ये चास्वयंकृते कुसीदं चेति अध्यापनं तु क्षत्रियवैश्ययोर्ब्राह्मणप्रेरितयोर्भवति न
स्वेच्छया आपत्काले ब्राह्मणस्याब्राह्मणाद्विद्योपयोगोऽनुगमनं शुश्रूषा समाप्ते ब्राह्मणो गुरुरिति गौतमस्मरणात् एतान्यनापदि ब्राह्मणस्य षट्
कर्माणि तत्र त्रीणीज्यादीनि धर्मार्थानि प्रतिग्रहादीनि त्रीणि वृत्त्यर्थानि षण्णां तु कर्मणामस्य त्रीणि कर्माणि जीविका याजनाध्यापने चैव विशुद्धाच्च प्रति

इज्याध्ययनदानानि वैश्यस्य क्षत्रियस्य च प्रतिग्रहोऽधिको विप्रे याजनाध्यापने तथा ११७ प्रधानं क्षत्रिये कर्म प्रजानां परिपालनम् कुसीदकृषिवाणिज्यपाशुपाल्यं विशः स्मृतम् ११८

ग्रह इति मनुस्मरणात् अत इज्यादीन्यवश्यकर्तव्यानि प्रतिग्रहादीनि द्विजाती
नामध्ययनमित्यागतं ब्राह्मणस्याधिकानि याजनयाजनप्रतिग्रहाः पूर्वं तु नियम इति गौतमस्मरणात् ११७ क्षत्रियस्य प्रजापालनं प्रधानं कर्म धर्मार्थ
त्वयज्ञ वैश्यस्य कुसीदकृषिवाणिज्यपशुपालनानि वृत्त्यर्थानि कर्माणि कुसीदं वृद्ध्यर्थं द्रव्यप्रयोगः लाभार्थं क्रयविक्रयो वाणिज्यं शेषं प्रसिद्धं श
स्त्रास्त्रभृत्त्वं क्षत्रस्य वणिक्पशुकृषी विशः आजीवनार्थं धर्मस्तु दानमध्ययनं यजिरिति मनुस्मरणात् ११८ ५ ५ ५

शूद्रस्यद्विजशुश्रूषाप्रधानंकर्मधर्मार्थंवृत्त्यर्थंच तत्रब्राह्मणशुश्रूषापरमोधर्मः विप्रसेवैवशूद्रस्यविशिष्टंकर्मकीर्त्यतइतिमनुस्मरणात् यदापुनर्हि जशुश्रूषयाजीवितुंनशक्नोतितदावणिग्वृत्याजीवेत् नानाविधैर्वाशिल्पैर्द्विजातीनांहितंकुर्वन् यादृशैःकर्मभिःद्विजातिशुश्रूषायामयोग्योनभवति ताहशानिकर्माणिकुर्वन्नित्यर्थः तानिचदेवलोक्तानि शूद्रधर्मोद्विजातिशुश्रूषापापवर्जनंकलत्रादिपोषणंकर्षणपशुपालनभारोद्वहनापणव्यव- हारचित्रकर्मनृत्यगीतवेणुवीणामुरजमृदंगवादनादीनि ११९ किंच भार्यायामेवनसाधारणस्त्रीषु परस्त्रीषुवारतिरभिगमनंयस्यसतथोक्तः शु-

शूद्रस्यद्विजशुश्रूषातयाजीवन्वणिग्भवेत् शिल्पैर्वाविविधैर्जीवेद्द्विजातिहितमाचरन् ११९

भार्यारतिःशुचिर्भृत्यभर्त्ताश्राद्धक्रियापरः नमस्कारेणमंत्रेणपंचयज्ञान्नहापयेत् १२०

चि बाह्याभ्यंतरशौचयुक्तः द्विजवत् भृत्यादिभर्त्ता श्राद्धक्रियारतः श्राद्धानिनित्यनैमित्तिककाम्यानिच क्रियाःस्नातकव्रतानि अविरुद्धानितेषु रतः नमइत्यनेनमंत्रेण पूर्वोक्तान्पंचमहायज्ञानहरहर्नहापयेत् अनुतिष्ठेत् नमस्कारमंत्रंचकेचित् देवताभ्यःपितृभ्यश्चमहायोगिभ्यएवच नमः स्वाहायैस्वधायैनित्यमेवनमोनमइतिवर्णयंति नमइत्यन्ये तत्रवैश्वदेवंलौकिकेग्नौकर्त्तव्यं नवैवाहिकेग्नावित्याचार्याः १२० ७ ७

रणीसाधारणधर्मानाह हिंसाभोक्षिपीडातस्या अकरणमहिंसा सत्यमप्राणिपीडाकरयथार्थवचनम् अस्तेयमदत्तानुपादान शौचमाह्यम
भ्यतस्त गुद्दिकर्मेंद्रियाणानियतविषयवृत्तिताइंद्रियनिग्रहः यथाशक्तिप्राणिनामन्नोदकादिदानेनार्तिपरिहारोदान अंतःकरणसंयमोदमः
आपन्नरक्षणदया अपकारेपिचित्तस्याविकारः क्षांतिः एतेसर्वेषांपुरुषाणांब्राह्मणाद्याचांडालांतधर्मसाधनम् १२१ वयोवाल्ययौवनादि बुद्धि
नैसर्गिकीलौकिकवैदिकव्यवहारेषु अर्थोवित्तग्रहसेवादि वाक्कथन वेषोमाल्यवस्त्रादिविन्यासः श्रुतपुरुषार्थशास्त्रश्रवण अभिजनःकुलम्
कर्मदृस्यर्थनियहादि एतेषांवय प्रभृतीनांसदृशोसुचितावृत्तिमाचरण आचरेत्स्वीकुर्यात् यथास्त्रस्योचितानयौवनोचिता एवंबुद्ध्यादिष्वपि

अहिंसासत्यमस्तेयशौचमिंद्रियनिग्रह दानदमोदयाक्षांतिःसर्वेषांधर्मसाधनम् १२१ वयोबुद्ध्यर्थवाग्वेषश्रुता
भिजनकर्मणाम् आचरेत्सदृशीवृत्तिमजिह्मामशठांतथा १२२ त्रैवार्षिकाधिकान्नोय सहिंसामपिवेद्विज प्राक्
सौमिकी क्रियाकुर्याद्यस्यान्नवार्षिकंभवेत् १२३

योन्य अजिह्मामवक्रा अशठामनसारा १२२ एवंस्मार्तानिकर्माण्युक्त्वेदानी
श्रौतानि कर्माण्यनुक्रमति त्रिवर्षजीवनपर्याप्तत्रैवार्षिक अधिकवा अन्नयस्य सएवसोमपानकुर्यात् नातोल्पधनः अतस्तन्नीयश्रिद्धयेपसोमपिब
तिद्विजः सपीतसोमपूर्वापिनतस्यामोत्तितस्काभिनिदोषश्रवणात् एतच्चकाम्याभिप्रायेणनित्यस्यावश्यकर्तव्यत्वान्नानियमः यस्यवर्षजीवनपर्याप्तम

न्नंभवतिसप्राक्सौमिकीः सोमात्प्राक्प्राक्सोमं प्राक्सोमं भवाः प्राक्सौमिक्यः कास्ताः अग्निहोत्रदर्शपूर्णमासपशुचातुर्मास्यानिकर्माणितद्विकारा-
श्चैताः क्रियाः १२३ एवंकाम्यानिश्रौतानिकर्माण्यभिधायेदानींनित्यान्याह संवत्सरेसंवत्सरे सोमयागः कार्यः पशुःप्रत्ययनं अयने अयने द
:पसुयागः कार्यः तथाप्रतिसंवत्सरंवा पशुनासंवत्सरेसंवत्सरे यजेतषट्सुषट्सुवामासेष्वित्येके इतिस्मरणात्
श्वसस्योत्पत्तौकर्त्तव्या चातुर्मास्यानिच प्रतिसंवत्सरंकर्त्तव्यानि १२४ एषांसोमप्रभृतीनांपूर्वोक्तानांनित्यानांकथंचिदसंभ

प्रतिसंवत्सरंसोमः पशुःप्रत्ययनंतथा कर्त्तव्याग्रयणेष्टिश्चचातुर्मास्यानिचैवहि १२४ एषामसंभ
वे कुर्यादिष्टिंवैश्वानरीं द्विजः हीनकल्पंनकुर्वीतसतिद्रव्येफलप्रदम् १२५ चांडालोजायतेयज्ञकरणा
च्छूद्रभिक्षितात् यज्ञार्थलब्धमददद्भासःकाकोपिवाभवेत् १२६

र्यात् किंच योयंहीनकल्पउक्तः सतिद्रव्येसौनकर्त्तव्यः यच्चफलप्रदंकाम्यंकर्मतद्धीनकल्पंनकुर्यात नकर्त्तव्यमिति १२५ यज्ञार्थंशूद्रधनया
चनेनसजन्मांतरेचांडालोजायते यःपुनर्यज्ञार्थंयाचितंसर्वंनप्रयच्छतिनत्यजतिसभासः काकोवावर्षशतंभवेत् यथाहमनुः यज्ञार्थमर्थंभिक्षि
त्वायःसर्वंनप्रयच्छति सयातिभासतांविप्रःकाकतांवाशतंसमाइति भासःशकुंतः काकःप्रसिद्धः १२६ ७ ७ ७

यायावरः शालीनस्य च यायावर... मपरः याजनाध्यापनप्रतिग्रह...

कानुवर्ती शालीन इति शालीनोपि चतुर्विधः याजनाध्यापनप्रतिग्रहकृषिवाणिज्यपाशुपाल्यैः षड्भिर्जीवत्येकः याजनादिभिस्त्रिभिरन्यः याजना-
ध्यापनाभ्यामपरः चतुर्थस्त्वध्यापनेनैव तथाह मनुः षट्कर्मैको भवत्येषां त्रिभिरन्यः प्रवर्त्तते द्वाभ्यामेकश्चतुर्थस्तु ब्रह्मसत्रेण जीवतीति अत्र च प्रति-
ग्रहोधिको विप्रइत्यादिना शालीनस्य वृत्तयो दर्शिताः यायावरस्य जीवे द्वापि शिलोंछेनेति इति गृहस्थधर्मप्रकरणम् १२७ एवं श्रौतस्मार्त्तानि कर्माणि गृ-
हस्थस्याभिधायेदानीं स्नानादारभ्य ब्राह्मणस्यावश्यकर्त्तव्यानि विधिप्रतिषेधात्मकानि मानससंकल्परूपाणि स्नातकव्रतान्याह ब्राह्मणस्य प्रतिग्रहाद्-
योर्थप्राप्त्युपाया दर्शिताः तत्र विशेष उच्यते स्वाध्यायविरोधिनमर्थं अप्रतिषिद्धमपि नेहेत नान्विच्छेत न यतस्ततः कुतश्चिदविदिताचारान्न विरुद्धप्रसंगे-

राजान्तेवासियाज्येभ्यः सीदन्निच्छेद्धनं क्षु-
धा दंभिहैतुकपाखंडिबकवृत्तींश्च वर्जयेत् १२९ नविरुद्धप्रसंगेन संतोषी च भवेत्सदा १२८

नस्वाध्यायविरोध्यर्थमीहेत न यतस्ततः नविरुद्धप्रसंगेन संतोषी च भवेत्सदा १२८ नविरुद्धप्रसंगो नृत्यगीतादिर्विरुद्धं च प्रसंगश्चाविरुद्धप्रसंगस्तेन नार्थमीहे-
तेति संबध्यते नञ आवृत्तिः प्रत्येकं पर्युदासार्था सर्वत्राप्यस्मिन्स्नातकप्रकरणे नञ्शब्दः पर्युदासार्थ एव किंच अर्थालाभेपि संतोषी परितृप्तो भवेत् चका-
रात्संयतश्च संतोषपरमास्थाय सुखार्थी संयतो भवेदिति मनुस्मरणात् १२८ कुतस्तर्हि धनमन्विच्छेदित्याह क्षुधा सीदन्पीड्यमानः स्नातकः राज्ञो विदि-
तवृत्तांतात् अंतेवासिनो वक्ष्यमाणलक्षणात् याज्यात् याजनार्हाच्च धनमाददीत क्षुधा सीदन्नित्यनेन विभागादिप्राप्तकुटुंबपोषणपर्याप्तधनो न कुर्या-

कुसूलंकोष्ठकः कुम्भीउष्ट्रिका कुसूलश्च कुम्भी च कुसूलकुम्भ्यौ वा ताभ्यां परिमितं धान्यमस्य स तथोक्तः कुसूलधान्यः स्यात् कुम्भीधान्यो वा तत्र स्वकुटुम्ब
पोषणे द्वादशाहमात्रपर्याप्तधान्य यस्यास्ति स कुसूलधान्यः कुम्भीधान्यस्तु स्वकुटुम्बपोषणे षडहमात्रपर्याप्तधान्यः त्र्यहपर्याप्तधान्यमस्यास्तीति त्र्या
हिकः श्वोभवधान्यमस्यास्तीति श्वस्तनः न विद्यते श्वस्तनं यस्य सोऽश्वस्तनः कुसूलधान्यादिस्वरूपोपायमाह शाल्यादेर्निपतितपरित्यक्तएकैकरीष
हणाशिन एकैकस्य परित्यक्तस्य कणस्योपादानमुञ्छः शिलंचोञ्छश्च शिलोञ्छं तेन शिलोञ्छेन वा कुसूलधान्यादिश्चतुर्विधो गृहस्थो जीवेत् एषां च
कुसूलधान्यादीनां ब्राह्मणानां गृहस्थानां चतुर्णां परः परः पश्चात्पश्चात्पठितः श्रेयान् उत्कृष्टतमः प्रथमस्तत्तमः एतच्च पद्यपीह्मन् प्रकरणस्य यापि भास्व

कुसूलकुम्भीधान्यो वा त्र्याहिकोऽश्वस्तनोऽपि वा । जीवेद्वापि शिलोञ्छेन श्रेयानेषां परः परः ॥ १२०

धर्म्येव जनितुमर्हतीति शिलोपगमनादियोगात् तथा च मनुः भगोऽहेणैव मूलनामसञ्चोऽहेण यथाप्रनः यावत्तिस्त्रासमस्यापविमोऽभवेदनाप
दीनिविनमेव सत्कृत्य कुसूलधान्यकोवास्यात्कुम्भीधान्यक एव वा इत्यादिभिहितत्वात् एतज्ञानिसपन्नसेयतेमायावरमस्कन्यते नपिममाभाभि
नापेण तथासतिभैवार्धिकाधिकान्नेया साहसोमापयोहूनइत्यनेननिषेधः तथा च गृहस्थानां द्वैविध्यं तपतभोक्त यथाह देवलः द्विविधो गृहस्थो
यायावरः शालीनश्च तयोर्यायावरः प्रवरः याजनाध्यापनप्रतिग्रहरिक्थसन्चयवर्जनात् षट्कर्माधिष्ठितश्चेष्वपद्मपदयामयनधान्यसञ्चेष्वेको

कालुवर्त्ती शालीनइति शालीनोपिचतुर्विधः याजनाध्यापनप्रतिग्रहकृषिवाणिज्यपाशुपाल्यैः षड्भिर्जीवत्येकः याजनादिभिस्त्रिभिरन्यः याजना
ध्यापनाभ्यामपरः चतुर्थस्त्वध्यापनेनैव तथाहमनुः षट्कर्मैकोभवत्येषांत्रिभिरन्यःप्रवर्त्तते द्वाभ्यामेकश्चतुर्थश्च ब्रह्मसत्रेणजीवतीति अत्रचमनि
ग्रहोधिकोपिमइत्यादिनाशालीनस्यवृत्तयोदर्शिताः यायावरस्यजीवेद्वापिशिलोंछेनेति इतिगृहस्थधर्मप्रकरणम् १२७ एवंश्रौतस्मार्त्तानिकर्माणिगृ
हस्थस्याभिधायेदानींस्नानादारभ्यब्राह्मणस्यावश्यकर्त्तव्यानिविधिप्रतिषेधात्मकानिमानससंकल्परूपाणिस्नातकव्रतान्याह ब्राह्मणस्यप्रतिग्रहादि
योर्थप्राप्त्युपायादर्शिताः तत्रविशेषउच्यते स्वाध्यायविरोधिनमर्थं अप्रतिषिद्धमपिनेहेतनान्विच्छेत नयतस्ततः कुतश्चिदविदिताचारान्नविरुद्धप्रसंगे

नस्वाध्यायविरोध्यर्थमीहेतनयतस्ततः नविरुद्धप्रसंगेनसंतोषीचभवेत्सदा १२८ राजांतेवासियाज्येभ्यःसीदन्निच्छेद्धनंक्षु
धा दंभिहैतुकपाखंडिबकवृत्तींश्चवर्जयेत् १२९

नविरुद्धप्रयाज्ययाजनादिप्रसंगेनृत्यगीतादिर्विरुद्धंच प्रसंगश्चविरुद्धप्रसंगंतेननार्थमीहे
तेतिसंबध्यते नञ आवृत्तिःप्रत्येकंपर्युदासार्था सर्वत्राप्यस्मिन्स्नातकप्रकरणेनञ्शब्दःपर्युदासार्थएव किंच अर्थलाभेपिसंतोषीपरितृप्तोभवेन्नचका
रात्संयतश्च संतोषंपरमास्थायसुखार्थीसंयतोभवेदितिमनुस्मरणात् १२८ कुतस्तर्हिधनमन्विच्छेदित्याह क्षुधासीदन्पीड्यमानःस्नातकःराज्ञोविदि
तवृत्तांतात् अंतेवासिनोवक्ष्यमाणलक्षणात् याज्यात्याजनार्हाच्चधनमाददीत क्षुधासीदन्नित्यनेनविभागादिप्राप्तकुटुंबपोषणपर्याप्तधनोनकुत

कुसूलकोष्ठकं कुम्भीउष्ट्रिका कुसूलश्च कुम्भी च कुसूलकुम्भ्यौ ताभ्यां परिमितं धान्यं यस्य स तथोक्तः कुसूलधान्यः स्यात्कुम्भीधान्यो वा तत्र कुटुम्ब
पोषणे द्वादशाहमात्रपर्याप्तधान्यं यस्यास्ति स कुसूलधान्यः कुम्भीधान्यस्तु कुटुम्बपोषणे षडहमात्रपर्याप्तधान्यः त्र्यहपर्याप्तधान्यमस्यास्तीति त्र्या
हिकः श्वोभवं धान्यमस्यास्तीति श्वस्तनः न विद्यते श्वस्तनं यस्य सोऽश्वस्तनः कुसूलधान्यादिसञ्चयोपायमाह शाल्यादेर्निपतितपरित्यक्तवल्लरीग्र
हणं शिलः एकैकस्य परित्यक्तस्य कणस्योपादानमुञ्छः शिलश्चोञ्छश्च शिलोञ्छौ तेन शिलोञ्छेन वा कुसूलधान्यादिश्चतुर्विधो गृहस्थो जीवेत् एषां .
कुसूलधान्यादीनां ब्राह्मणानां गृहस्थानां चतुर्णां परः परः पश्चात्पश्चात्पठितः श्रेयान् प्रशस्ततरः प्रशस्ततमः एतच्च यथापि हीन भक्तक्रमाभिधास

कुसूलकुम्भीधान्यो वा त्र्याहिकोऽश्वस्तनोऽपि वा जीवेद्वापि शिलोञ्छेन श्रेयानेषां परः परः १२७

यस्यैव भवितुमर्हतीति विरोधपरिहारमाह तथा च मनुः भद्रो हेयैव मूलता भक्तस्याहेण धर्मतः यावत्तिथ्यासमास्थाय विप्रो नीवेदनाप
दीर्घविस्मेव भक्तस्य कुसूलधान्यकोऽस्य कुम्भीधान्यक एव वा त्र्यहैहिको वापि भवेदश्वस्तनिक एव वा एतेषां तु समन्वयं पापावरमक्रम्यते नाधिमस्ताभि
प्रायेण तथा च तिथ्यावार्षिकाधिकान्नो यो वा साहस्रो मोक्षपदी हि मन्दस्यनेन विरोधा तथा च गृहस्थानां द्वैविध्यं तत्र भोक्तं यथाह देवलः द्विविधो गृहस्थो
यायावरः शालीनश्च तयोर्यायावरः प्रवरः याजनाध्यापनप्रतिग्रहरिक्थसञ्चयवर्जनात् षट्कर्मापि चितः ते भ्यश्च तु परपरस्यानुयधान्य पुञ्जेषु

कानुवर्त्ती शालीनइति शालीनोपिचतुर्विधः याजनाध्यापनप्रतिग्रहकृषिवाणिज्यपाशुपाल्यैः षड्भिर्जीवत्येकः याजनादिभिस्त्रिभिरन्यः याजना ध्यापनाभ्यामपरः चतुर्थस्त्वध्यापनेनैव तथाहमनुः षट्कर्मैकोभवत्येषांत्रिभिरन्यः प्रवर्त्तते द्वाभ्यामेकश्चतुर्थश्च ब्रह्मसत्रेणजीवतीति अत्रचप्रति ग्रहोधिकोविप्रइत्यादिनाशालीनस्यवृत्तयोदर्शिताः यायावरस्यजीवेद्वापिशिलोंछेनेति इतिगृहस्थधर्मप्रकरणम् १२७ एवंश्रौतस्मार्त्तानिकर्माणिगृ हस्थस्याभिधायेदानींस्नानादारभ्यब्राह्मणस्यावश्यकर्त्तव्यानिविधिप्रतिषेधात्मकानिमानससंकल्परूपाणिस्नातकव्रतान्याह ब्राह्मणस्यप्रतिग्रहाद्- योर्थप्राप्त्युपायादर्शिताः तत्रविशेषउच्यते स्वाध्यायविरोधिनमर्थमप्रतिषिद्धमपिनेहेतनान्विच्छेत नयतस्ततः कुतश्चिदपिदिताचारान्नविरुद्धप्रसंगे

नस्वाध्यायविरोध्यर्थमीहेतनयतस्ततः नविरुद्धप्रसंगेनसंतोषीचभवेत्सदा १२८ राजान्तेवासियाज्येभ्यःसीदन्निच्छेद्धनंक्षु
धा दंभिहैतुकपाखंडिबकवृत्तींश्चवर्जयेत् १२९

नविरुद्धप्रयाज्ययाजनादिप्रसंगेननृत्यगीतादिर्विरुद्धंचप्रसंगश्चविरुद्धप्रसंगतेननार्थमीहे तेतिसंबध्यते नञ आवृत्तिःप्रत्येकंपर्युदासार्था सर्वत्राप्यस्मिन्स्नातकप्रकरणेनञ्शब्दःपर्युदासार्थएव किंच अर्थालाभेपिसंतोषीपरितृप्तोभवेत्तुचका रात्संयतश्च संतोषंपरमास्थायसुखार्थीसंयतोभवेदितिमनुस्मरणात् १२८ कुतस्तर्हिधनमन्विच्छेदित्याह क्षुधासीदन्पीड्यमानःस्नातकःराज्ञोविदि तवृत्तांतात् अंतेवासिनोवक्ष्यमाणलक्षणात् याज्यात्याजनार्हाच्चधनमाददीत क्षुधासीदन्नित्यनेनविभागादिप्राप्तकुटुंबपोषणपर्याप्तधनोनकुत

वेदयमन्विच्छेदितिगम्यते किंचदभिहतुकादीनृधर्वसमयेषुलौकिकवैदिकशास्त्रीयेषु वर्जयेत् चकारग्रहिकर्मस्थवैडालव्रतिकान् शठान् यथाहमनुः पाखण्डिनोविकर्मस्थान्वैडालव्रतिकान्शठान् हैतुकान्बकवृत्तींश्च वाङ्मात्रेणापिनार्चयेदिति लोकरञ्जनार्थमेवकर्मानुष्ठायीदंभी युक्तिबलेन सर्वत्रसंशयकारीहैतुकः वेदविरुद्धपरिगृहीतापरिमिण पाखण्डिनः चकवदस्यवर्त्तनमितिबकवृत्तिः यथाहमनुः अधोदृष्टिर्नैष्कृतिकःस्वार्थसाधनतत्परः शठोमिथ्याविनीतश्चबकव्रतचरोद्विजइति प्रतिषिद्धसेवनोविकर्मस्थः बिडालोमार्जारस्तस्यव्रतस्वभावोयस्यासौवैडालव्रतिकः तस्यलक्षणमाहमनुः धर्मध्वजीसदालुब्धश्छाद्मिकोलोकदाम्भिकः वैडालव्रतिकोज्ञेयोहिंस्रःसर्वाभिसंधकइति शठःसर्वत्रवक्रः एतैःसंसर्गनिषेधादेवस्वयमेवंविधोनभवेदितिगम्यते

शुक्लाम्बरधरोनीचकेशश्मश्रुनखः शुचिः नभार्यादर्शनेऽश्नीयान्नैकवासानसंस्थितः १३०

वंविधोनभवेदितिगम्यते ॥१२९॥ किंच शुक्लेधौतेवाससीधरतीतिशुक्लाम्बरधरः केशाश्चश्मश्रूणिचनखाश्चकेशश्मश्रुनखानीचानिकृत्तकेशश्मश्रुनखः यस्यासौतथोक्तः शुचिरन्तर्बहिश्चस्नानाद्युपलेपनधूपस्रगादिभिःस्रग्धीचभवेत् यथाहगौतमः स्नातकोनित्यशुचिःस्रग्धीःस्नानशीलइति स्रग्विषयविधानादेवभर्गपमाल्यस्यनिषेधः तथाचगोभिलः नागभाजंधारयेदन्यत्रहिरण्मयमालभ्यइति सदास्नातकएवमुक्तोभवेत् एतञ्चसविसमवे

नजीर्णमलवद्धासा भवेच्च विभवे सतीति स्मरणात् नच भार्यायादर्शनेतस्यां पुरतोवस्थितायामश्नीयात् अवीर्यवदपत्योत्पत्तिभयात् तथाच श्रुतिः जा
याया अंतेनाश्नीयादवीर्यवदपत्यं भवतीति अतस्तया सह भोजनं दूरादेव निरस्तं नचैकवासाः नसंस्थित. उत्थितः अश्नीयादिति संबध्यते १३० किंच
कदाचिदपि संशयमाण विपत्तिसंशयावहं कर्म न मपद्येत नकुर्यात् यथा व्याघ्रचोराद्युपाहितदेशाक्रमणादि अकस्मान्निष्कारणं किंचिदपि परुषमप्रि
यमुद्वेगकरं वाक्यं नवदेत् नचाहितमनृतं वा प्रियमपि चकारादसभ्यं बीभत्सकरं चाकस्मान्न वदेदिति संबध्यते एतच्च परिहासादिव्यतिरेकेण गुरुणा
पि सम हास्यं कर्त्तव्यं कुटिलं विनेति स्मरणात् नच स्तेनः अन्यदीयस्यादत्तस्य ग्रहीता न स्यात् प्रतिषिद्धवृद्ध्युपजीवी वार्धुषी नवार्धुषी स्यात् १३१

नसंशयं प्रपद्येत नाकस्मादप्रियं वदेत् नाहितं नानृतं चैव नस्तेनः स्यान्न वार्धुषी १३१ दाक्षायणी ब्रह्मसूत्री वेणुमान्स
कमंडलुः कुर्यात्प्रदक्षिणं देवमृज्ज्ञाविप्रवनस्पतीन् १३२

किंच दाक्षायणं सुवर्णं तदस्यास्तीति दाक्षायणी ब्रह्मसूत्रं यज्ञोपवीतं तद
स्यास्तीति ब्रह्मसूत्री वैणवयष्टिमान् कमंडलुमान्स्यादिति सर्वत्र संबधनीयं अत्र ब्रह्मचारिप्रकरणोक्तस्यापि यज्ञोपवीतस्य पुनर्वचनं द्वितीयप्राप्त्य
र्थं यथाह वसिष्ठः स्नातकानां द्वितीयं स्यादंतर्वासस्तथोत्तरं यज्ञोपवीते द्वे यष्टिः सोदकश्च कमंडलुरिति अत्रच दाक्षायणीति सामान्याभिधानेपि कुं
डलमेव विवक्षितं वैणवीं धारयेद्यष्टिं सोदकं च कमंडलुं यज्ञोपवीतं वेदं च शुभे रौक्मे च कुंडले इति मनुस्मरणात् तथा देवं देवतार्चां मृदमुद्धृतां गां

स्विदर्थमन्विच्छेदितिगम्यते किंचदम्भिहेतुकादीन्सर्वस्मर्थेषुलौकिकवैदिकव्यास्यायेषुकर्नयेत् नकाराहिकर्मस्थवैडालव्रतिकान् शठान् यथाहम नुः पाखडिनोविकर्मस्थान्वैडालव्रतिकान्शठान् हैतुकान्बकवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणापिनार्चयेदिति लोकरञ्जनार्थमेतकर्मानुष्ठायीदम्भी युक्तियत्नेन सर्वत्रसंशयकारीहैतुकः श्रुतिस्मृतिविरुद्धपरिगृहीताश्रमिणःपाखडिनः बकवदस्यवर्त्तनमितिबकवृत्तिः यथाहमनुः अधोदृष्टिर्नैष्कृतिकःस्वार्थसाधनत त्परः शठोमिथ्याविनीतश्चबकव्रतचरोद्विजइति प्रतिषिद्धसेवीविकर्मस्थः विडालोमार्जारस्तस्यव्रतस्वभावोवा यस्यासौविडालव्रतिकः तस्यल क्षणमाहमनुः धर्मध्वजीसदालुब्धश्छाद्मिकोलोकदाम्भिकः वैडालव्रतिकोज्ञेयोहिंस्रःसर्वाभिसंधकइति शठःसर्वत्रवक्रः एतैःसंसर्गनिषेधादेवस्वयमे

शुक्लाम्बरधरोनीचकेशश्मश्रुनखःशुचिः नभार्यादर्शनेश्नीयान्नैकवासानसंस्थितः १३०

वमिधोनभवेदितिगम्यते १२९ किंच शुक्लेधौतेअम्बरेवाससीधरतिशुक्लाम्बरधरः केशाश्चश्मश्रूणिचनखाश्चकेशश्मश्रुनखनीचानिह्रस्वानिकेशश्मश्रु नखानियस्यसोनीचकेशश्मश्रुनखः शुचिरन्तर्बहिश्चस्नानानुलेपनधूपस्रगादिभिःसुगन्धिश्चभवेत् यथाहगौतमः स्नानकोनित्यंशुचिःसुगन्धिःस्नानशीलइति सुग न्धिविधानादेवनिर्गन्धमाल्यस्यनिषेधः तथाचगोभिलः नागन्धांस्रजंधारयेदन्यत्रहिरण्यस्रजइति सदास्नातकएवमूतोभवेत् एतच्चसंभवेसति

नपश्येत्प्रसवंतींचश्रेयस्कामोद्विजोत्तमइति मूत्रपुरीषेचनपश्येत् तथाअश्न-
माणांचनचासीनांयथासुखं नांजयंतीं स्वकेनेत्रेनचाभ्यक्तामनावृतां नपश्येत्प्रसवंतींचश्रेयस्कामोद्विजोत्तमइति मूत्रपुरीषेचनपश्येत् तथाअश्नमाणांचनचासीनांयथासुखं नांजयंतीं स्वकेनेत्रेनचाभ्यक्तामनावृतां नपश्येत्... निरीक्षेतस्वरूपमितिधारणोतिवचनात् १३४ वर्षतिसति अयंमेवज्रःपा
पि:सन्राहुतारकाश्चनपश्येत् चकारादुदकेस्वप्रतिबिंबंनपश्येत् नचोदकेनिरीक्षेतस्वरूपमितिधारणोतिवचनात् ... नप्रधावेच्चवर्षतीतिप्रतिषेधात् नचप्रत्यक्शिराःस्वप्यात् चकारान्नग्नोनशयी
पानमपहंन्वितिमंत्रमुच्चारयेत् अप्रावृतोगच्छेत् अनाच्छादितइयात् नप्रधावेच्चवर्षतीतिप्रतिषेधात् नचप्रत्यक्शिराःस्वप्यात् चकारान्नग्नोनशयी
प्यानमपहंन्वितिमंत्रमुच्चारयेत् अप्रावृतोगच्छेत् अनाच्छादितइयात् ... १३५ ष्ठीवनमुद्गिरणं असृग्रक्तं शकृत्पुरीषं शेषंप्रसिद्धं एतान्य-
त एकश्चशून्यगृहेनचनग्नःशयीतेति नैकःसुप्याच्छून्यगृहेइतिचमनुस्मरणात् १३५ ष्ठीवनमुद्गिरणं असृग्रक्तं शकृत्पुरीषं शेषंप्रसिद्धं एतान्य-
प्सुननिक्षिपेत् एवंतुषादीनपि यथाहशंखः तुषकेशपुरीषभस्मास्थिश्लेष्मनखलोमान्यप्सुननिक्षिपेत् पादेनपाणिनावाजलंनाभिहन्यादिति अग्नौ

अयंमेवज्रइत्येवंसर्वंमंत्रमुदीरयेत् वर्षत्यप्रावृतोगच्छेत्स्वपेत्प्रत्यक्शिरानच १३५ ष्ठीवनासृक्शकृन्मूत्ररेतांस्यप्स्वन
निक्षिपेत् पादौप्रतापयेन्नाग्नौनचैनमभिलंघयेत् १३६ जलंपिबेन्नांजलिनानशयानंप्रबोधयेत् नाक्षैःक्रीडेन्नधर्मघ्नैः
व्याधितैर्वानसंविशेत् १३७

नचपादौप्रतापयेत् नाप्यग्निंलंघयेत् चकारात् ष्ठीवनादीन्यग्नौनाक्षिपेत् मुखोपधमनादिचाग्नेर्नकुर्यात्
तथाचमनुः नाग्निंमुखेनोपधमेन्नग्नांनेक्षेतचस्त्रियं नामेध्यंप्रक्षिपेदग्नौनचपादौप्रतापयेत् अधस्तान्नोपदध्याच्चनचैनमभिलंघयेत् नचैनं-
पादतःकुर्यान्नप्राणाबाधमाचरेदिति १३६ जलमंजलिनासंहताभ्यांहस्ताभ्यांनपिबेत् जलग्रहणंपेयमात्रोपलक्षणं विद्यादिभिरात्मनोधिकंशयानंनप्र
बोधयेत्नोत्थापयेत् श्रेयांसनप्रबोधयेदितिविशेषात् अक्षादिभिर्नक्रीडेत् धर्मघ्नैःपशुलंपनादिभिर्नक्रीडेत व्याधितैर्ज्वराद्यभिभूतैरेकत्रनसंविशेत् न
शयीत १३७

भाष्पुणनलसतीष अन्वत्थादीनमदारिणकुर्यात् एतान्मदक्षिणतः कृत्वाभजेत् एवंचतुष्पथादीनपि मृद्गादेवताविप्रं पतमधुचतुःपथ भव
क्षिणानि कुर्यातिमज्ञातान्वनस्पतीनिनिमस्तुस्मरणात् १३२ नयादिशुनमेहेत्तनमूत्रपुरीषोत्सर्गकुर्यात् एवंश्मशानादावपि यथाहशास्त्रः नगो
मयकृष्टेसस्यकुलनिनिश्चयानचर्मस्थलपर्वतनसुजिनेषुमेहेत् मृताधारत्वादिति तथान्यादीन्याति अग्न्यादीनामभिमुखनमेहेत् नाप्येतान्पश्य
यथाहगौतम नवाय्वग्निविप्रादित्यापोदेवतागाश्चमतिपश्यन्वामूत्रपुरीषामेध्यान्युदस्येन्नदेवताःप्रतिपादौप्रसारयेत् एतद्देशाद्यावक्रेण भूमिस
यतिपैस्तृणैरन्तर्धायमूत्रपुरीषेकुर्यादिति यथाहवसिष्ठः परिवेष्टितशिराभूमिमयज्ञियैस्तृणैरन्तर्धायमूत्रपुरीषेकुर्यादिति १३२ नैचार्कमीक्षेत य

नग्नमेहेन्नदीक्षापावर्मगोशाशुभस्मसु नमत्यन्यर्कगोसोमसन्ध्याम्बुस्त्रीद्विजन्मनः १३३ नेक्षेतार्कननग्नास्त्रीन
नससृष्टमैथुनाम् नचमूत्रपुरीषवानाशुचीराहुतारका १३४

यपिशाचमन्येनोक्तत्वापिउद्यास्तमयराहुग्रस्तोदकप्रतिबिंबमध्यान्हवर्तिनएयादित्यस्यावेक्षणंनिषिध्यतेनसर्वदा यथोक्तमनुना नेक्षेतोद्यन्त
मादित्यनास्तंयान्तकदाचन नोपसृष्टनवारिस्थनमध्यंनभसोगतमिति उपभोगादन्यत्रनग्नास्त्रियनेक्षेत अन्यमैथुनादिस्वास्त्यकायनः ससृष्टमै
सूत्रकृनोपभोगाउपभोगानेभनग्नामपिनेक्षेतचकराद्योमिनादिकमाचरंती तथाचमनुः नाश्नीयाद्भार्ययासार्द्धंनैनामीक्षेतचाश्नतीं क्षुवतीन्जृम
मन्त्र • रेफ्कर्त

माणांचनचासीनांयथासुखं नांजयंतीं स्वकेनेत्रेनचाभ्यक्तामनावृतां नपश्येत्प्रसवंतींचश्रेयस्कामोद्विजोत्तमइति मूत्रपुरीषेचनपश्येत् तथाअशु-
चिःसन्राहुताराकाश्चनपश्येत् चकारादुदकेस्वप्रतिबिंबंनपश्येत् नचोदकेनिरीक्षेतस्वरूपमितिधारणेतिवचनात् १३४ वर्षतिसतिअयंमेवज्रःपा
प्मानमपहंत्विितिमंत्रमुच्चारयेत् अप्रावृतोगच्छेत् अनाच्छादितइयात् नप्रधावेच्चवर्षतीतिप्रतिषेधात् नचप्रत्यक्शिराःस्वप्यात् चकारान्नग्नोनशयी
त एकश्चशून्यगृहेनचनग्नःशयीतेति नैकःसुप्याच्छून्यगृहेइतिचमनुस्मरणात् १३५ ष्ठीवनमुद्गिरणंअसृग्रक्तंशकृत्पुरीषंशेषंप्रसिद्धं एतान्य-
प्सुननिक्षिपेत् एवंतुषादीनपि यथाहशंखः तुषकेशपुरीषभस्मास्थिश्लेष्मनखलोमान्यप्सुननिक्षिपेत् पादेनपाणिनावाजलंनाभिहन्यादिति अग्नौ

अयंमेवज्रइत्येवंसर्वंमंत्रमुदीरयेत् वर्षत्यप्रावृतोगच्छेत्स्वपेत्प्रत्यक्शिरानच १३५ ष्ठीवनासृक्शकृन्मूत्ररेतांस्यप्सुन
निक्षिपेत् पादौप्रतापयेन्नाग्नौनचैनमभिलंघयेत् १३६ जलंपिबेन्नांजलिनानशयानंप्रबोधयेत् नाक्षैःक्रीडेन्नधर्मघ्नै
र्व्याधितैर्वानसंविशेत् १३७

चपादौनप्रतापयेत् नाप्यग्निंलंघयेत्चकारात्ष्ठीवनादीन्यग्नौनक्षिपेत् मुखोपधमनादिंचाग्नेर्नकुर्यात्
तथाचमनुः नाग्निंमुखेनोपधमेन्नग्नांनेक्षेतचस्त्रियं नामेध्यंप्रक्षिपेदग्नौनचपादौप्रतापयेत् अधस्तान्नोपदध्याच्चनचैनमभिलंघयेत् नचैनं
पादतःकुर्यान्नप्राणाबाधमाचरेदिति १३६ जलमंजलिनासंहताभ्यांहस्ताभ्यांनपिबेत् जलग्रहणंपेयमात्रोपलक्षणं विद्यादिभिरात्मनोधिकंशयानंनप्र
बोधयेत्नोत्थापयेत् श्रेयांसनप्रबोधयेदितिविशेषात् अक्षादिभिर्नक्रीडेत् धर्मघ्नैःपशुकलंभनादिभिर्नक्रीडेत व्याधितैर्ज्वराद्यभिभूतैरेकत्रनसंविशेत्न
शयीत १३७

पौषमासस्यरोहिण्यामष्टकायांवाग्रामाद्बहिर्जलःसमीपंछंदसां वेदानांस्वगृह्योक्तविधिनोत्सर्गंकुर्यात् यदातुनर्भाद्रपदेमासेउपाकर्मतदा माघ-
क्लप्रथमदिवसेउत्सर्गंकुर्यात् यथोक्तंमनुना पौषेतुछंदसांकुर्याद्बहिरुत्सर्जनंबुधः माघशुक्लस्यवाप्राप्ते पूर्वाह्णेप्रथमेऽहनीति तदनंतरंपक्षिणीमहो-
रात्रंवाविरम्यशुक्लपक्षेषुवेदान्कृष्णपक्षेष्वंगान्यधीयीत यथाहमनुः यथाशास्त्रंतुकृत्वैवमुत्सर्गंछंदसांबहिः विरमेत्पक्षिणींरात्रिंयद्वाप्येकमहो
शम् अतऊर्ध्वंतुछंदांसिशुक्लेषुनियतःपठेत् वेदांगानिचसर्वाणिकृष्णपक्षेषुसंपठेदिति १४२ अनध्यायानाह उक्तेनमार्गेणाधीयानस्यशिष्यर्त्विग्गु

पौषमासस्यरोहिण्यामष्टकायामथापिवा जलांतेछंदसांकुर्याद्बुत्सर्गंविधिवद्बहिः १४२ त्र्यहंप्रेतेष्वनध्यायःशिष्यर्त्विग्गुरुबं
धुषु उपाकर्मणिचोत्सर्गेस्वशाखाश्रोत्रियेतथा १४३ संध्यागर्जितनिर्घातभूकंपोल्कानिपातने समाप्यवेदंद्युनिशमारण्यक
मधीत्यच १४४

रुबंधुषुप्रेतेषुमृतेषुत्र्यहमनध्यायः त्रीनहोरात्रानध्ययनंवर्जयेत् उपाकर्मणिउत्सर्गाख्येकर्मणिकृतेत्र्यहमनध्यायः उत्सर्गेतुमनू
क्तपक्षिण्यहोरात्राभ्यांसहास्यविकल्पः स्वशाखाश्रोत्रियेस्वशाखाध्यायिनिप्रेतेस्त्र्यहमनध्यायः १४३ संध्यायांमेघध्वनौनिर्घातेआकाशोत्पातध्वनौभू
मिचलनेउल्कापतनेमंत्रस्यब्राह्मणस्यवासमाप्तौआरण्यकाध्ययनेचद्युनिशमहोरात्रमनध्यायः १४४

पंचदश्याममावास्यायां पूर्णिमायां चतुर्दश्यामष्टम्यां राहुसूतके चन्द्रसूर्योपरागे च युनिशमनध्यायः यत्तु म्यहनकीर्तयेद्ब्रह्म राज्ञो राहोश्च सूतके इति तद्भुक्ताश्रविषय ऋतुसंधिगतास्वप्रतिपत्सु श्राद्धिकभोजने तत्प्रातिग्रहे च द्युनिशमनध्यायः एतच्चैकोद्दिष्टव्यतिरिक्तविषय तत्र तु भिरात्रं प्रतिगृ द्याहिकोद्दिष्टानेकोद्दिष्टस्यकेतनं ज्यहनकीर्तयेद्ब्रह्मेति स्मरणात् १५५ अध्येतॄणां पश्वादिभिरंतरागमने कृते शक्रध्वजस्याव रोपणदिवसे उच्छ्रयदि वसे चाहोरात्रमनध्याय द्युनिशामतिप्रकृते पुनरहोरात्र ग्रहणसंध्यागर्जित निर्घात भूकंपोल्कानिपाते स्वकालिकत्वज्ञापनार्थं आकालिकनिर्घात

पंचदश्यां चतुर्दश्यामष्टम्यां राहुसूतके ऋतुसंधिषु भुक्त्वा वा श्राद्धिकं प्रतिगृह्य च १५५
पशुमंडूकनकुलश्वाहिमार्जारमूषकैः कृतेंतरे त्वहोरात्रं शक्रपाते तथोच्छ्रये १५६

भूकंपराहुदर्शनोल्का इति गौतमवचनात् निमित्तकालादारभ्यापरेद्युर्यावत्स एव कालस्तावत्कालमकालः तत्र भव आकालिकोऽनध्यायः एतच्च मानः संध्यास्तनिते रात्रिसंध्यास्तनितेनु रात्रिमेव सायंसंध्यास्तनिते रात्रिः मानः संध्यायामहोरात्रमिति हारीतस्मरणात् यत्तु गौतमेनोक्तं श्वानकुल सर्पमंडूकमार्जाराणाम्यहमुपवासो विप्रवासश्चेति तत्सततमाध्ययनविषयएव १५६

वीणादि
श्वाकुक्कुरः क्रोष्टासृगालः गर्दभोरासभः सामसामानि वाणोवंशः उलूकोघूकः आर्त्तोदुःखित. एषांश्वादीनांनिःस्वनेतावत्कालमनध्यायः १४७ अशुचौदेशे अश्रु
स्वनेपि वेणुवीणाभेरीमृदंगगव्यार्त्तशब्देष्विति गौतमवचनात् गंत्रीशकटं अमेध्यादीनांसंनिधानेतावत्कालिकोनध्यायः झत्कार्द्रपाणिर्नाधीयीत जलम
चावात्मनिच तथाविधरूसंप्लवेपुनःपुनर्विद्योतमानायांविद्युति स्तनितसंप्लवेपुनःपुनर्मेघघोषेतावत्कालिकोनध्यायः
ध्येर्द्धरात्रेमहानिशाख्येमध्यमप्रहरद्वये अतिमारुतेअहन्यपितावत्कालंनाधीयीत १४८ औत्पातिकेरजोवर्षे दिग्दाहेयत्रज्वलिताइवदिशोदृश्यंते

देशेस्वशुचावात्मनिचविद्यु
श्वक्रोष्टुगर्दभोलूकसामवाणार्त्तनिःस्वने अमेध्यशवशूद्रांत्यश्मशानपतितांतिके १४७
स्तनितसंप्लवे मुत्कार्द्रपाणिरंभोतरर्धरात्रेतिमारुते १४८ पांसुप्रवर्षेदिग्दाहेसंध्यानीहारभीतिषु धावतःपूति
गंधेचशिष्टेचगृहमागते १४९ खरोष्ट्रयानहस्त्यश्वनौवृक्षेरिणरोहणे सप्तत्रिंशदनध्यायानेतांस्तात्कालिकान्विदुः
१५०

संध्ययोर्नीहारेधूमिकायां भीतिषु चौरराजादिकृतासुतावत्कालमनध्यायः धावतस्त्वरितंगच्छतोनध्यायः पूतिगंधेकुत्सितगंधेच अ
मेध्यमद्यादिगंधे शिष्टेचश्रोत्रियादौगृहमासेतदनुज्ञावधिरनध्यायः १४९ यानंरथादि इरणमूखरं मरुभूमिर्वा खरादीनामारोहणेतावत्कालम
नध्यायः एवंश्वक्रोष्टुगर्दभेत्यस्मादारभ्यसप्तत्रिंशदनध्यायांस्तात्कालिकान् निमित्तसमकालान्विदुरनध्यायविधिज्ञाः विदुरित्यनेनस्मृत्यंतरोक्तान

स्नानादिमशृङ्गाणि यथाहमनुः ग्रथानःशौचपादस्वकृत्यान्नैवासस्थिक नाधीयीताभिषज्ग्मासूतकान्नाद्यमेवचेत्यादि १०० ततमनः
भृत्या स्नानानिस्नातकेनतान्याह देवानामृत्विक्स्नातकाचार्यप्रज्ञापरस्त्रिया मठापाना क्रामेन्नाधितिष्ठेन्नलंघयेत्शुद्धिपूर्वः यथाहमनुः देवता
नांगुरोराज्ञ स्नातकाचार्ययोरपि नाक्रामेत्कामतश्छायां बभ्रुणोदीक्षितस्यचेति बभ्रुणोनकुलवर्णस्य पिंगलस्यभिन् गोस्तस्यसोमादेर्यविष्णु
णइतिनपुंसकलिंगनिर्देशात् रक्ताग्निनाधितिष्ठेत् आदिग्रहणात्स्नानोदकादेर्ग्रहणं उद्वर्तनमङस्नानपिण्मूत्ररक्तकर्मैव

देवर्त्विक्स्नातकाचार्यराज्ञांछायापरस्त्रियाः नाक्रामेद्रक्तविण्मूत्रष्ठीवनोद्वर्त्तनादिच १५१ विप्राहिक्षत्रियात्मानोनाव
ज्ञेया कदाचन आमृत्योः श्रियमाकांक्षेन्नकंचिन्मर्मणिस्पृशेत् १५२ दूरादुच्छिष्टविण्मूत्रपादाम्भांसिसमुत्सृजेत् श्रुति
स्मृत्युदितसम्यक्नित्यमाचारमाचरेत् १५३

नाधितिष्ठेत्कामतइति १५१ विप्रोबहुश्रुतोब्राह्मण आहिः सर्पः क्षत्रियोनृपतिः
एतदृशाविदुषिनावमन्तव्या आत्मात्वस्पनावमन्तव्यः आमृत्योर्यावज्जीवंश्रियमिच्छेत् नकंचिन्मर्मणिस्पृशेत् कस्यचिदपिमर्मदुःखंगितनम अरुन्धे
त् १५२ आनन्तरुच्छिष्टविण्मूत्रादेस्थानकोन्यतन्नगृहान्दूरतःसमुत्सृजेत श्रौतस्मार्तमाचारंनित्यमप्रमत्तःतिष्ठेत् १५३ ५ ५

गोब्राह्मणमग्निं अन्नमदनीयविशेषतः पक्वमशुचिर्नस्पृशेत् पादेनत्वनुच्छिष्टोपि यदापुन प्रमादात्स्पृशति तदा आचमनोत्तरकालं स्पृष्ट्वैतान् शु
चिर्नित्यमङ्गप्राणानुपस्पृशेत् गात्राणिचैवसर्वाणिनाभिंपाणितलेनत्विति मनूक्तकार्यं एवंप्राणादीनुपस्पृशेत् कस्यचिदपि निंदाताडनेनकुर्यात्
एतच्चानपकारिणि अयुध्यमानस्योन्माद्य ब्राह्मणस्यासृग्गतः दुःखंसुमहदाप्नोति प्रेत्याप्राज्ञतयानर इति पुत्रशिष्यौ शिक्षार्थमेवताडयेत् चकारा

गोब्राह्मणानलान्नानिनोच्छिष्टोनपदास्पृशेत् ननिंदाताडनेकुर्यात्पुत्रंशिष्यंचताड
येत् १५४ कर्मणामनसावाचायत्नाद्धर्मंसमाचरेत् अस्वर्ग्यंलोकविद्विष्टंधर्ममप्याचरे
न्नतु १५५

द्दासादीनपि ताडनंचरज्ज्वादिनोत्तमांगव्यतिरेकेणकार्यं शिष्यशिष्टिरवधेनवाधनाशक्तौरज्जुवेणुविदलाभ्यां
तनुभ्यामन्येनघ्नन्राजाशास्यइतिगौतमवचनात् पृष्ठतस्तुशरीरस्यनोत्तमांगेकथंचनेतिवचनात् १५४ कर्मणाकायेनयथाशक्तिधर्ममनुतिष्ठेत्तमेव
मनसाध्यायेत वाचावदेत् धर्मं विहितमपिलोकविद्विष्टंलोकाभिशस्तिजननंमधुपर्केगोवधादिकंनाचरेत् यस्मादस्वर्ग्यमग्निष्टोमीयवत्स्वर्गसाधनंनभवति
१५५

स्यानपिसशृणहाति पथाहमनुः शयानःप्रौढपादश्चकृत्वाचैवावसक्थिक नाधीयीताभिषजग्ध्वासूतकान्नाद्यमेवचेत्यादि १५० एवमनध्याय
भुक्त्वाश्रस्नानिस्नातकव्रतान्याह देवतानामृत्विक्स्नातकाचार्यराज्ञापरस्त्रियाश्छायानाक्रामेन्नाधितिष्ठेन्नलंघयेत्शुद्धिपूर्वः पथाहमनुः देवता
नागुरोराज्ञःस्नातकाचार्ययोरपि नाक्रामेत्कामतश्छायाबभ्रुणोदीक्षितस्यचेति बभ्रुणोनकुलवर्णस्ययस्यकस्यचित् गावश्चस्यवासोमादेर्यवृषा
णइतिनपुंसकलिंगनिर्देशात् रक्तादीन्नाधितिष्ठेत् आदिग्रहणात्स्नानोदकादेर्ग्रहणउद्वर्तनमलस्नानविण्मूत्ररक्तश्लेष्मनिष्ठ्यूतवा

देवर्त्विक्स्नातकाचार्यराज्ञाछायापरस्त्रिया नाक्रामेद्रक्तविण्मूत्रष्ठीवनोद्वर्तनादिच १५१ विप्राहिक्षत्रियात्मानोनाव
ज्ञेया कदाचन आमृत्योःश्रियमाकांक्षेन्नकंचिन्मर्मणिस्पृशेत् १५२ दूरादुच्छिष्टविण्मूत्रपादोदकानिसमुत्सृजेत् श्रुति
स्मृत्युदितसम्यक्नित्यमाचारमाचरेत् १५३

तानिनाधितिष्ठेत्कामतइति १५१ विप्रोऽबहुश्रुतोब्राह्मण आहिःसर्प क्षत्रियोनृपतिः
पतेकदाचिदपिनावमन्तव्याः आत्मात्वस्वपनात्तर्मन्तव्यः आमृत्योर्यावज्जीवश्रियमिच्छेत् नकंचिन्मर्मणिस्पृशेत् कस्यचिदपिमर्मदुश्चरितनप्रकाशये
त् १५२ भोजनादुच्छिष्टविण्मूत्रपादप्रक्षालनोदकंगृहाद्दूरतःसमुत्सृजेत् श्रौतस्मार्तमाचारंनित्यसम्यगनुतिष्ठेत् १५३ ५ ५

शय्याकशिपुः आसनपीठादि उद्यानमाम्रप्रवणादि गृहंप्रसिद्धं यानंरथादि परसंबंधीन्येतान्यदत्तान्यननुज्ञातानिवर्जयेत्नोपभुंजीत अभोज्या
न्नान्याह अग्निहीनस्येति अग्निहीनस्यश्रौतस्मार्त्ताग्न्यधिकाररहितस्यशूद्रस्यप्रतिलोमस्यवाधिकारवतोप्यग्निरहितस्यान्नमनापदिनभुंजीत
नप्रतिगृण्हीयाच्च तस्मात्प्रशस्तानांस्वकर्मणाक्षत्रजातीनांब्राह्मणोभुंजीतप्रतिगृण्हीयाच्चेतिगौतमवचनात् ५९ कदर्योलुब्धः आत्मानंधर्मकृत्यं
चपुत्रदारांश्चपीडयेत् लोभाद्यःपितरौभृत्यान्सकदर्यइतिस्मृतइत्युक्तः बद्धोनिगडादिनावाचासंनिरुद्धश्च चोरः ब्राह्मणस्वर्णव्यतिरिक्तपर

कदर्यबद्धचोराणांक्लीबरंगावता
परशय्यासनोद्यानगृहयानानिवर्जयेत् अदत्तान्यग्निहीनस्यनान्नमद्यादनापदि १५९
रिणाम् वैणाभिशस्तवार्धुष्यगणिकागणदीक्षिणाम् १६० चिकित्सकातुरक्रुद्धपुंश्चलीमत्तविद्विषाम् क्रूरोग्रपतितव्रात्य
दांभिकोच्छिष्टभोजिनाम् १६१

स्वापहारी क्लीबोनपुंसकः रंगावतारीनटचारणमल्लादिः वेणुछेदजीवीवैणः अभिशस्तःपतनीयैःकर्मभिर्युक्तः
वार्धुष्योनिषिद्धवृद्ध्युपजीवी गणिकापण्यस्त्री गणदीक्षीबहुयाजकः एतेषामन्ननाश्नीयादित्यनुवर्त्तते १६० चिकित्सकोभिषग्वृत्त्युपजीवी आतु
रोमहारोगोपसृष्टः वातव्याध्यश्मरीकुष्ठमेहोदरभगंदराः अर्शांसिग्रहणीत्यष्टौमहारोगाःप्रकीर्तिताइति क्रुद्धःकुपितः पुंश्चलीव्यभिचारिणी मत्तो

माताजननी पिताजनक अतिथिरध्वनीन भ्रातरोस्फोदर्याअपि जामयोविद्यमानभर्तृकाः स्त्रिय संबंधिनोवैवाह्या मातुलोमातुर्भ्राता वृद्ध सप्ततिवर्षवयस्कः बाल आषोडशाद्वर्षात् आतुरोरोगी आचार्यउपनेता वैद्योविद्वान्भिषग्वा संश्रितउपजीवी बांधवाः पितृपक्षामातृपक्षाश्च मातुलस्यपृथगुपादानमादरार्थं ऋत्विग्याजक पुरोहित शान्त्यादेःकर्ता अपत्यपुत्रादि भार्यासहधर्मचारिणी दास कर्मकरः सनाभयःसोदराः भ्रातृ पृथगुपादानमनाभि भगिनीमात्रार्थं एतैर्मात्रादिभिःसहवाक्कलहंपरित्यज्यसर्वान्प्राजापत्यादीन्लोकान्प्राप्नोति १५६ १५७ परवारिषुपर सर्वपिषुमर्वसत्ताद्दिष्टोनात्पत्केषु पंचपिंडानुद्धृत्यननुद्धृत्यनस्नायात् अनेनास्मीनेत्स्य प्रभुत्वावेद्यापंचोद्धारमत्रापिस्नानमभ्यनुज्ञातं नद्या

मातृपितातिथिभ्रातृजामिसंबंधिमातुलैः वृद्धबालातुराचार्यवैद्यसंश्रितबांधवैः १५६ ऋत्विक्पुरोहितापत्यभार्या
दाससनाभिभिः विवादवर्जयित्वातु सर्वाँल्लोकान्जयेद्गृही १५७ पंचपिंडाननुद्धृत्यनस्नायात्परवारिषु स्नायान्नदीदे
वखातह्रदप्रस्रवणेषुच १५८

दिशु कयतह्रदेत्याह स्नायान्नदीति साक्षात्परंपरयासमुद्रगा स्रवन्त्योनद्यः देवखातंदेवनिर्मितंपुष्करादि उदक नद्याभिपातजन्मजलोमहान्निम्नप्रदेशोह्रद पर्वतानुच्चप्रदेशात्प्रस्रवदुदकंप्रस्रवण एतेषुस्नानाभिधानात्परगेहेषुनस्नायात् एतत्त्वाभिप्रायस्नानाभिप्रायम नित्यमपनदीषु देवखातेषु न स्रगेषु प्रसरःस्वप स्नानसमर्थे नित्यगन्तस्मरणादिसाधितनित्यकरणात् श्रीपात्रपंचपभासप्रपरवारिषु पंचपिंडानुद्धृत्य

शय्याकशिपुः आसनपीठादि उद्यानमाम्रप्रवणादि गृहंप्रसिद्धं यानंरथादि परसंबंधीन्येतान्यदत्तान्यननुज्ञातानिवर्जयेत्नोपभुंजीत अभोज्या न्नान्याह अग्निहीनस्येति अग्निहीनस्यश्रौतस्मार्त्ताग्न्यधिकाररहितस्यशूद्रस्यप्रतिलोमस्यवाधिकारवतोप्यग्निरहितस्यान्नमनापदिन भुंजीत नप्रतिगृण्हीयाच्च तस्मात्सशक्तानांस्वकर्मणाशक्तस्वजातीनांब्राह्मणो भुंजीत प्रतिगृण्हीयाच्चेतिगौतमवचनात् ५९ कदर्योलुब्धः आत्मानंधर्मकृत्यं चपुत्रदारांश्चपीडयेत् लोभाद्यः पितरौ भृत्यान्सकदर्यइतिस्मृतइत्युक्तः बद्धोनिगडादिनावाचासंनिरुद्धश्च चोरः ब्राह्मणस्ववर्णव्यतिरिक्तपर

परशय्यासनोद्यानगृहयानानिवर्जयेत् अदत्तान्यग्निहीनस्यनान्नमद्यादनापदि १५९ कदर्यबद्धचोराणांक्लीबरंगावता रिणाम् वैणाभिशस्तवार्धुष्यगणिकागणदीक्षिणाम् १६० चिकित्सकातुरक्रुद्धपुंश्चलीमत्तविद्विषाम् क्रूरोग्रपतितव्रात्य दांभिकोच्छिष्टभोजिनाम् १६१

स्वापहारी क्लीबोनपुंसकः रंगावतारीनटचारणमल्लादिः वेणुच्छेदजीवीवैणः अभिशस्तःपतनीयैःकर्मभिर्युक्तः वार्धुष्योनिषिद्धवृत्त्युपजीवी गणिकापण्यस्त्री गणदीक्षीबहुयाजकः एतेषामन्नंनाश्नीयादित्यनुवर्त्तते १६० चिकित्सकोभिषग्वृत्त्युपजीवी आतु रोमहारोगोपसृष्टः आतस्याध्यश्मरीकुष्ठमेहोदरभगंदराः अर्शांसिग्रहणीत्यष्टौमहारोगाः प्रकीर्त्तिताइति क्रुद्धःकुपितः पुंश्चलीव्यभिचारिणी मत्तो

नियास्नागर्वितः विदिद्रगस्तु भूरोदन्गाभ्यतरक्रोग वाक्कायव्यापारेणबद्धेनकाश्य पतितो ब्रह्महादिः व्रात्य पतितसावित्रीक वाभिकोवचकउ
च्छिष्टभोजी परभुक्तोज्झितान्नभोजिनस्तेषामिति अश्रद्धनामन्ननाश्नीयात् ६२ अवीरास्त्रीस्त्रतभर्त्रा व्यभिचारमन्तरेणापिपतिपुत्ररहितेत्यर्थः स्वर्णकार
स्वर्णस्यविकारान्करोति स्त्रीजितः सर्वभर्त्रीवशवर्त्ती ग्रामयाजी ग्रामस्यशान्त्यादिकर्त्ता बहूनामुपनेतावा शस्त्रविक्रयी शस्त्रविक्रयोपजीवी कर्मारो
लोहकार तक्षादिश्च तन्तुवायः सूचीशिल्पोपजीवी श्वभिर्वर्त्तनजीवनमस्यास्तीतिश्ववृत्ती एतेषामन्ननाश्नीयात् ६२ नृशंसोनिर्दयः राजाभूप

अवीरास्त्रीस्वर्णकारस्त्रीजितग्रामयाजिनाम् शस्त्रविक्रयकर्मारतन्तुवायश्ववृत्तिनाम् ६२ नृशंसराजरजककृतघ्नवधजी
विनाम् चैलधावसुराजीवसहोपपतिवेश्मनाम् ६३ पिशुनानृतिनोश्चैवतथाचाक्रिकवादिनाम् एषामन्नंनभोक्तव्यंसोम
विक्रयिणस्तथा ६४

ति तत्राहचर्यात्पुरोहितश्च यथाहयमः भीतावगीतरुदितानामुदितावधूतपरिक्षाधितपरिभक्तविस्पितोप्तनाचधूतराज
पुरोहितान्नानिवर्जयेदिति रजकोवस्त्रादीनांनील्यादिरागकारकः कृतघ्नउपकृतस्यहन्ता वधजीवीप्राणिनांवधेनवर्त्तकः चैलधाव वस्त्रनिर्णेज
नकृत् सुराजीवोमद्यविक्रयजीवी उपपतिर्जारः सहोपपतिनावेश्मयस्यासौसहोपपतिवेश्मा पिशुनः परदोषस्यख्यापकः अनृती मिथ्यावादी

चाक्रिकस्तौलिकः शाकटिकश्चेत्येके अभिशस्तः पतितश्चाक्रिकस्तौलिक इति भेदेनाभिधानात् बंदिनः स्तावकाः सोमविक्रयी सोमलताया विक्रे-
ता एतेषामन्नं न भोक्तव्यं सर्वे चैते कदर्यादयो द्विजा एव कदर्यत्वादिदोषदुष्टा अभोज्यान्नाः इतरेषां मांसस्य भावास्मासि पूर्वकत्वाच्च निषेधस्य १६३
१६४. अग्निहीनस्य नान्नमद्यादनापदीत्यत्र शूद्रस्याभोज्यान्नत्वमुक्तं तत्र प्रतिप्रसवमाह दासा गर्भदासादयः गोपालो गवां पालकः गवां पाल-
नेन यो जीवति कुलमित्रं पितृपितामहादिक्रमायातः अर्धसीरी हलपर्यायसीरोपलक्षितकृषिफलभागग्राही नापितो गृहव्यापारकारयिता नापित-

शूद्रेषु दासगोपालकुलमित्रार्धसीरिणः भोज्यान्ना नापितश्चैव यश्चात्मानं निवेदयेत् ६५ अनर्चितं वृथामांसं केशकी-
टसमन्वितम् शुक्तं पर्युषितोच्छिष्टं श्वस्पृष्टं पतितेक्षितम् ६६ उदक्यास्पृष्टसंघुष्टं पर्यायान्नं च वर्जयेत् गोघ्रातं शकुनोच्छि-
ष्टं पदा स्पृष्टं च कामतः ६७

श्च यश्च वाङ्मनःकायकर्मभिरात्मानं निवेदयति तवाहमिति एते दासादयः शूद्राणां मध्ये भोज्यान्नाः चकारात्कुंभका-
रश्च गोपनापितकुंभकारकुलमित्रार्धिकनिवेदितात्मानो भोज्यान्ना इति वचनात् इति स्नातकव्रतप्रकरणम् १६५ न स्वाध्यायविरोध्यर्थमीहेत आ-
रभ्य ब्राह्मणस्य स्नातकव्रतान्यभिधायेदानीं द्विजातिधर्मानाह अनर्चितं अर्चार्हाय यदवज्ञया दीयते वृथा मांसं वक्ष्यमाणप्राणात्ययादिव्यतिरे-
केण देवाद्यर्चनावशिष्टं च यन्न भवति आत्मार्थमेव यत्साधितं केशकीटादिभिश्च समन्वितं संयुक्तं यत्स्वयमनम्लं केवलकालपरिवासेन द्रव्यांतरसंस

गफालपरिवासा भावान्दो भवतितन्न्वुक दध्यादध्यातिरेकेण नपापीयसोन्नमभीयात् नाद्यः पक्षनम्रकेन पर्युषित अन्यन्नगरसारयद्वनकेद
धिगुडगोधूमयवापिष्टविकारेभ्य इतिशंखस्मरणात् पर्युषितग्रभ्यतरितं उच्छिष्टभक्तोज्झित भ्रसृष्टस्तु नासृष्टं पतितेक्षितपतितादिभिरीक्षि
तं उदक्यारजस्वलातयासृष्ट उदक्याग्रहणंचाण्डालासुपलक्षणार्थं अमेध्यपतितचाण्डालपुल्कसरजस्वलाकुनखिकुष्ठिसंसृष्टमन्नं वर्जयेदिति
शंखस्मरणात् काशुक्तेदतिपदाधुप्यदीयतेनतसद्युथन्न अन्यसबध्यन्यथ्यपदेशेनयद्दीयतेनतस्यपानं यथाब्राह्मणान्नंददच्छूद्र शूद्रान्नंब्रा
ह्मणोददत् उभवेतावभोज्यान्नौभक्त्वाचान्द्रायणंचरेदिति पर्याचान्तमितिपार्श्वपरिगतमाचान्तगण्डूषग्रहणंयस्मिन्तत्पर्याचान्ततन्नभोक्तव्य एक

अन्नपर्युषितभोज्यस्नेहाक्तचिरसस्थितम् अस्नेहा अपिगोधूमयवगोरसविक्रिया १६८

ढुकं भवति गण्डूषग्रहणाद्
र्थं आचमनात्साकुन भोक्तव्य शर्वाचान्तमितिपाठेएकस्यां पंक्तौपार्श्वस्थे आचान्तेन भोक्तव्य भस्मोदकादिभिश्छेदेन विनावर्जयेदिति भस्मैकसंबं
ध्यते तथागोघ्रातं गवाघ्रातं शकुनेनकाकादिना भुक्तमास्वादितं शकुनोच्छिष्ट पदास्पृष्टंचुरिर्पूर्वपादेनस्पृष्टंवर्जयेत् १६६ १६७ पर्युषितस्यपानेप्र
सभाह अन्नमदनीयपर्युषितघृतादिस्नेहसंयुक्तंचिरकालसंस्थितमपिभोज्य गोधूमयवगोरसविक्रिया मण्डकसक्तुकिल्लाटकूर्चिकादयः अस्नेहा
अपिचिरकालसंस्थिताभोज्या यादृशकाथतरमनापन्ना अपूपधानाकरम्भसक्तुपायसतैलपायसशाकानिशुक्तानिवर्जयेदितिवसिष्ठस्मरणात् १६८

संधिनीमितित्रिकांडीस्मरणात् यानैकांवेलामतिक्रम्य दुह्यते याच वत्सांतरेण
गौर्या वृषेणसंधीयते साच संधिनी वशांवंध्यांविजानीयाद् इत्याक्रांतांच संधिनीचअनिर्दशाच अवत्साच संधिन्यनिर्दशावत्साः ताश्चतागावश्च
संधीयतेसापिसंधिनी प्रसूताअनतिक्रांतदशाहाअनिर्दशा मृतवत्साअवत्सा यथाहगौतमः स्यंदिनीयमसूसंधिनीनांचेति स्रवत्पयःस्तनीस्यंदिनी यमल
तासांपयःक्षीरंपरिवर्जयेत् संधिनीग्रहणंस्यंदिनीयमलसूसोरुपलक्षणार्थं वसिष्ठस्मरणात् पयोग्रहणात्तद्विकाराणामपि द-
प्रसूर्यमलप्रसविनी एवमजामहिष्योश्चानिर्दशयोः पयोवर्जयेत् गोमहिष्यजानामनिर्दशानामिति नहिमांसनिषेधेतद्विकाराणामनिषेधोऽयुक्तः विकारनिषेधेमप्रकृतेरनिषेधोऽयुक्तः
ध्यादीनांनिषेधः नहिमांसनिषेधेतद्विकाराणामपिदध्यादीनांनिषेधः

संधिन्यनिर्दशावत्सागोपयःपरिवर्जयेत् औष्ट्रमैकशफंस्त्रैणमारण्यकमथाविकम् १६९

पयोनिषेधात् शकृन्मूत्रादेर
निषेधः उष्ट्राज्जातमौष्ट्रंपयोमूत्रादि एकशफावडवादयः तत्प्रभवमैकशफं स्त्रीभवंस्त्रैणं स्त्रीग्रहणमजाव्यतिरिक्तसकलद्विस्तनीनामुपलक्षणार्थं
अरण्येभवाआरण्यकास्तदीयमारण्यकं क्षीरं माहिषव्यतिरेकेण आरण्यानांचसर्वेषां
सर्वासांद्विस्तनीनांक्षीरमभोज्यमजावर्जमिति शंखस्मरणात् औष्ट्रमित्यादिविकारप्रत्ययनिर्देशात् तद्विकारमात्रस्यपयोमूत्रादेः
अवेर्जातमाविकं वर्जयेदितिप्रत्येकसंबध्यते
मृगाणांमहिषींविनेतिवचनात् १६९ ५ ५ ५ ५ ५
सर्वदानिषेधः नित्यमाविकमपेयमौष्ट्रमैकशफंचेतिगौतमस्मरणात् १६९

गकालपरिवासात्स्याचाम्लं भवतितच्छुक्तं दध्यादिव्यतिरेकेण नपापीयसोन्नमश्नीयात् नहि पक्वमन्नं केनपर्युषित अन्यभगरसादयच्छुक्तद
धिगुडगोधूमयवपिष्टविकारेष्वदृतिशरवस्मरणात् पर्युषितग्रामंतरित उच्छिष्टं फलोन्मित भस्मस्पृष्टं सुनास्पृष्टं पतितेक्षितपतितादिभिः क्षि
त उदक्यासनस्वधानयास्पृष्टं उदक्यामदृष्टासंकाशुपलक्षणार्थं अभेध्यपतितचाण्डालपुल्कसरजस्वलाकुनखिकुष्टिसस्पृष्टान्नवर्जयेदिति
शरवस्मरणात् कोभुक्तेदतिपदाशुष्यदीयतेततसुथान्न अन्यसबध्यन्यव्यपदेशेनयद्दीयतेतत्पर्यायान्नं पथाब्राह्मणान्नददच्छूद्र शूद्रान्नवा
ह्मणोददत् उभवेतावभोज्यान्नौ भुक्त्वाचांद्रायणंचरेदिति पर्यांचातमितिपाठेपरिमतमाचानगडूषग्रहणयस्मिन्तत्पर्याचाततन्नभोक्तव्य एत

अन्नपर्युषितभोज्यस्नेहाक्तंचिरसंस्थितम् अस्नेहा अपिगोधूमयवगोरसविक्रिया १६८

र्धं भावमनास्पृष्टं नभोक्तव्य पार्श्वचातमितिपाठेएकस्यापंक्तौपार्श्वस्थे आचानेनभोक्तव्य भस्मोदकादिविच्छेदेनविनावर्जयेदिति मत्येकसवे   शुक्तं भवति गडूषग्रहणाद्
ध्यते नथगोघ्रातगवाघ्रात शकुनैःकाकादिनाभुक्तमास्वादितशकुनोच्छिष्ट पदास्पृष्टंसुभिः पूर्वपादेनस्पृष्टंसर्जयेत् १६६ १६७ पर्युषितस्यप्रतिप्रस
वमाह अन्नमदनीयपर्युषितघृतादिस्नेहसंयुक्तंचिरकालसंस्थितमपिभोज्य गोधूमयवगोरसविक्रिया मंडकसक्तुकिल्वाटकूर्चिकादयः अस्नेहा
अपिचिरकालसंस्थिताभोज्या यदिविकारान्तरमनापन्नाः अपूपधानाकरंभसक्तुपायकतैलपायसशाकानिशुक्तानिवर्जयेदितिनभिसस्मरणात् १६८

दीन्वर्जयेत् वृथादेवताद्युद्देशमन्तरेणसाधिताः कृसरसंयावपायसापूपशष्कुलीर्वर्जयेत् कृसरं तिलमुद्गसिद्ध ओदनः संयावः क्षीरगुडघृतादिकृ-
तः उत्करिकाख्यः पायसं पयसाशृतमन्नं अपूपः स्नेहपक्वगोधूमविकारः शष्कुलीस्नेहपक्वगोधूमविकारः नपचेदन्नमात्मनेइति कृसरादीनां निषेधे-
सिद्धेपुनरभिधानं प्रायश्चित्तगौरवार्थं १७२ कलविंकोग्रामचटकः ग्रामनिवासित्वेन प्रतिषेधे सिद्धेसत्युभयचरत्वात्पुनर्वचनं काकोलोद्रोणकाकः
कुररउत्क्रोशः रज्जुदालकोवृक्षकुट्टकः जालपादाः जालाकारपादाः अजालपादा अपिवैहंसाः संतीति हंसानां पृथग्वचनं खंजरीटःखंजनः जातितो-
येभज्ञाता मृगाः पक्षिणश्च एतान् कलविंकादीन्वर्जयेत् १७३ चाषाः किकीदिवयः रक्तपादाः कादंबप्रभृतयः सौनं घातस्थानभवं मांसं मत्स्य

कलविंकं सकाकोलं कुररं रज्जुदालकम् जालपादान्खंजरीटानज्ञातांश्च मृगद्विजान् १७३ चाषां
श्च रक्तपादांश्च सौनं वल्लूरमेव च मत्स्यांश्च कामतो जग्ध्वा सोपवासस्त्र्यहं वसेत् १७४

मापि वल्लूरं शुष्कमांसं मत्स्यामीनाः एतांश्चाषादीन्वर्जयेत् चकारान्नालिकाशणकुसुंभादीन् नालिकाशणछत्राककुसुंभालाबुविड्जान् कुं-
भीकुंदुकवृंताककोविदारांश्च वर्जयेदिति तथाकालप्ररूढानिपुष्पाणि च फलानि च विकारवच्चयत्किंचित्प्रयत्नेन विवर्जयेत् तथावटप्लक्षाश्व-
त्थकपित्थनीपमातुलिंगफलानि वर्जयेदितिस्मरणात् एतान्संधिनीक्षीरप्रभृतीननुक्रांतान्कामतो भक्षयित्वा त्रिरात्रमुपवसेत् अकामतस्त्व-
ओ० १ दैधिर्थं

देवतार्थमनुपहारानिमित्तसाधितहविः हवनार्थसिद्धशाकहोमात् शिग्रुः सौभाञ्जनः लोहितान्वृक्षनिर्यासान् व्रश्चनप्रभवान्वृक्षछेदनजाता
न्अलोहितानपि यथाहमनुः लोहितान्वृक्षनिर्यासान्व्रश्चनप्रभवांस्तथेति लोहितग्रहणाद्धिङ्गुकर्पूरादीनामनिषेधः अनुपाकृतमांसानि यज्ञे
अहुतस्य पशोर्मांसानि विड्जानि मनुष्यादिजग्धबीजपुरीषोत्पन्नानि पुरीषस्थानेऽस्मन्मानि च तण्डुलीयकप्रभृतीनि कवकानि छत्राकाणि वर्जयेदि
तिप्रत्येकमभिसंबध्यते १७० क्रव्यादा आममांसादनशीला पक्षिणो गृध्रादयः दात्यूहश्चातकः शुकः कीरः चञ्चा मत्स्यभक्षणीति प्रसिद्धा श्येनाद

देवतार्थहविःशिग्रुलोहितान्व्रश्चनास्तथा अनुपाकृतमांसानिविड्जानिकवकानिच १७० क्रव्यादपक्षिदा
त्यूहशुकप्रतुदटिट्टिभान् सारसैकशफान्हंसान्सर्वांश्चग्रामवासिनः १७१ कौयष्टिप्लवचक्राह्वबलाकबककवि
ष्किरान् वृथाकृशरसयावपायसापूपशष्कुलीः १७२

फः टिट्टिभस्तच्छब्दानुकारी सारसो लक्ष्मणः एकशफा अश्वादयः हंसप्रसिद्धा
ग्रामवासिनः पारावतप्रभृतयः एतान्क्रव्यादादीन्वर्जयेत् १७१ कौयष्टिकः मीनः प्लवो जलकुक्कुटः चक्राह्वश्चक्रवाकः बकाकारः क्रौञ्चप्रसिद्धो न
रवैर्विष्किर्य भक्षयन्तीति विष्किराश्चकोरादय एव गृह्यन्ते अवकमयूरादीनामदुष्टत्वात् ग्रामकुक्कुटस्य ग्रामवासित्वादेव निषेधात् एतान्कौयष्टि

[illegible] पशष्कुलीर्वर्जयेत् कृसरं तिलमुद्गसिद्ध ओदनः संयावः क्षीरगुडघृतादिकृ-
दीन्वर्जयेत् वृथादेवताद्युद्देशमन्तरेणासाधिताः कृसरसंयावपायसापूपशष्कुलीर्वर्जयेत् अपूपः स्नेहपक्वगोधूमविकारः शष्कुलीस्नेहपक्वगोधूमविकारः नपचेदन्नमात्मने इति कृसरादीनां निषेधे-
तः उत्करिकाख्यः पायसं पयसाशृतमन्नं अपूपः स्नेहपक्वगोधूमविकारः शष्कुलीस्नेहपक्वगोधूमविकारः ग्रामनिवासित्वेन प्रतिषेधे सिद्धे सत्युभयचरत्वात्पुनर्वचनं काकोलो द्रोणकाकः
सिद्धेपुनरभिधानं प्रायश्चित्तगौरवार्थं १७२ कलविंको ग्रामचटकः ग्रामनिवासित्वेन प्रतिषेधे सिद्धे सत्युभयचरत्वात्पुनर्वचनं काकोलो द्रोणकाकः अजालपादा अपि वै हंसाः सन्तीति हंसानां पृथग्वचनं खंजरीटः खंजनः जातितो-
कुररउत्क्रोशः रज्जुदालको वृक्षकुट्टकः जालपादाः जालाकारपादाः अजालपादा अपि वै हंसाः सन्तीति हंसानां पृथग्वचनं खंजरीटः खंजनः जातितो-
कुररउत्क्रोशः रज्जुदालको वृक्षकुट्टकः जालपादाः जालाकारपादाः ... चाषाः किकीदिवयः रक्तपादाः कादंबप्रभृतयः सौनं घातस्थानभवं मांसं भक्ष्या
ये अज्ञाता मृगाः पक्षिणश्च एतान्कलविंकादीन्वर्जयेत् १७३ चाषाः किकीदिवयः रक्तपादाः कादंबप्रभृतयः सौनं घातस्थानभवं मांसं भक्ष्या

कलविंकं सकाकोलं कुररं रज्जुदालकम् जालपादान्खंजरीटानज्ञातांश्च मृगद्विजान् १७३ चाषां
श्च रक्तपादांश्च सौनं वल्लूरमेव च मत्स्यांश्च कामतो जग्ध्वा सोपवासस्त्र्यहं वसेत् १७४

मापवल्लूरं शुष्कमांसं मत्स्या मीनाः एतांश्चाषादीन्वर्जयेत् चकारान्नालिकाशणकुसुंभादीन् नालिकाशणछत्राककुसुंभालाबुविड्जान् कुं
भीकं दुकुर्वंताककोविदारांश्च वर्जयेदिति तथाकालप्ररूढानि पुष्पाणि च फलानि च विकारवच्चयालिंकविलसमत्नेन विवर्जयेत् तथा वटप्लक्षाश्व-
त्थकपित्थनीपमातुलिंगफलानि वर्जयेदिति स्मरणात् एतान्संधिनी क्षीरप्रभृतीननुक्रान्तान्कामतो भक्षयित्वा त्रिरात्रमुपवसेत् अकामतस्त्व-
ओं १ दैधिर्थं

होरणम शेषेषूपवसेदहरिति मनुस्मरणात् यत्तु नः शङ्खेनोक्तं चक्रबलाकाहंसप्लवचक्रवाकखञ्जरीटगृहचटककपोतपारावतपट्टशुकशा रिकाधारसाटिट्टिभाल्वककङ्करक्तपादचापभासवायसकोकिलशार्ङ्गिडिकुक्कुटहारीतभक्षणे द्वादशरात्रमनाहारः पिबेद्गोमूत्रयावकमिति तद् हुकाम्यभ्यासे मतिपूर्वे समस्तभक्षणे वा वेदितव्यं १७४ पलाण्डुः स्थूलकन्दनालो लशुनानुकारी विड्वराहो ग्रामसूकरः छत्राकं सर्पछत्रं ग्रामकुक्कुटः प्रसिद्धः लशुनं रसोनः सूक्ष्मश्वेतकन्दनालः गृञ्जनं लशुनानुकारि लोहितसूक्ष्मकन्दं एतानि षट् इच्छातो मत्या जग्ध्वा भक्षयित्वा चान्द्रायणं वक्ष्यमा-

पलाण्डुं विड्वराहञ्च छत्राकं ग्रामकुक्कुटं लशुनं गृञ्जनञ्चैव जग्ध्वा चान्द्रायणं चरेत् १७५

णलक्षणं चरेत् ग्रामकुक्कुटछत्राकयोः पूर्वेणातिदेशेऽपि तयोरिहाभिधानं पलाण्ड्वादिसमानप्रायश्चित्तार्थं मतिपूर्वकत्वं तदभ्यासे तु छत्राकं विड्वराहं च लशुनं ग्रामकुक्कुटं पलाण्डुं गृञ्जनं चैव मत्या जग्ध्वा पतेद्द्विज इति मनूक्तं अमतिपूर्वाभ्यासे अमत्यैतानि षड् जग्ध्वा कृच्छ्रं सान्तपनं चरेत् यतिचान्द्रायणं वाभ्यासे वक्ष्यमाणयतिचान्द्रायणं वापीति द्रष्टव्यं अमतिपूर्वाभ्यासे तु यत्तोक्तं लशुनपलाण्डुगृञ्जनविड्वराहग्रामकुक्कुटकुम्भीकभक्षणे द्वादशरात्रं पयः पिबेदिति-

सेधाश्वावित् गोधा कृकलासानुकारिणी महती कच्छपः कूर्मः शल्लकः शल्लकी शशः प्रसिद्धः पंचनखादीनां श्वमार्जारवानरादीनां मध्ये सेधाद योभक्ष्याः चकारात् खड्गोपि यथाह गौतमः पंचनखाः शशशल्लकश्वाविड्गोधाखड्गकच्छपा इति मनुरपि श्वाविधं शल्लकं गोधां खड्गकूर्मशशांस्त था भक्ष्यान्पंचनखेष्वाहुरनुष्ट्रांश्चैकतोदत इति यत्तु नर्वसिष्ठेन खड्गे तु विवदत इत्यभक्ष्यत्वमुक्तं तच्छ्राद्धादन्यत्र खड्गमांसे भवे इत्तभक्षस्य पित्र कर्मणीति श्राद्धफले श्रुतिदर्शनात् तथा मत्स्यानां मध्ये सिंहतुंडादयो भक्ष्याः सिंहतुंडः सिंहमुखः रोहितो लोहितवर्णः पाठीनश्चंद्राख्यः राजीवः पद्मव र्णः सहशल्कैः सुत्त्याकारैर्वर्त्तत इति सशल्कः

भक्ष्याः पंचनखाः सेधा गोधा कच्छपशल्लकाः शशाश्च मत्स्येष्वपि हि सिंहतुंडकरोहिताः १७६ तथा पाठीनरा जीवसशल्काश्च द्विजातिभिः अतः शृणुध्वं मांसस्य विधिं भक्षणवर्जने १७७

राजीवाः सिंहतुंडाश्च सशल्काश्चैव सर्वश इति मनुस्मरणात् एते च सिंहतुंडादयो नियुक्ता एव भक्ष्याः पाठीनरोहितावाद्यौ नियुक्तौ हव्यकव्ययोः अनर्चितं वृथा मांसमित्यारभ्य द्विजातिधर्मानुक्त्वेदानीं चातुर्वर्ण्यधर्मानाह मांसस्य प्रोक्षितादेर्भक्षणे नद्यातिर द्विजातिग्रहणं शूद्रस्योदासार्थं कल्परूपेण विधिं सामथ्यवदः प्रभृतयः हे मुनयः शृणुध्वं १७६ १७७ ७ कस्य वानिषिद्धस्य वर्जने प्रोक्षितादिव्यतिरेकेण मांसं न भक्षयामीत्येवं संकल्परूपेण

होयत्र शेषेषूपवसेदहरितिमनुस्मरणात् यत्तुनःशब्देनोक्तं च रूपदाकाहंसप्लवचक्रवाकभ्ररउवगृहचटककपोतपारावतपडुशकसा
रिकाधारसादिड्डभोद्धककंकरक्तपादचाषभासवायसकोकिलखञ्जरीटकुक्कुटहारीतमद्गुणेद्वादशाहमनाहारोपिवेत्रोपूर्भयायकामिति तदू-
ह्कालाभ्यासेमतिपूर्वेसमक्ष भक्षणेयावोदितव्य १७८ पलाडुमूलकंदनालोलसुनानुकारी विड्वराहोग्रामसूकरः छत्राकसर्पछत्र ग्रामकुक्कु
टःप्रसिद्धः लसुनरसोनस्तृसम्श्वेतकंदनालगृंजनलसुनानुकारिलोहितसूक्ष्मकंद एतानिषट्सकलाभत्केजग्ध्वाभक्षयित्वाचांद्रायणवक्ष्यमा-

पलाडुविड्वराहंच छत्राकग्रामकुक्कुट लशुनगृंजनंचैवजग्ध्वाचांद्रायणंचरेत् १७९

णलक्षणञ्चरेत् ग्रामकुक्कुटछत्राकयो पूर्वमतिषेधितयोरिहाभिधानपलाड्वादिसमानफलप्रायश्चित्तार्थं मतिपूर्वकेतराभ्यासेतु छत्राकविड्वराहस
ल्सुनग्रामकुक्कुट पलाडुगृंजनञ्चैवमत्याजग्ध्वापतेद्द्विजइतिमनूक्तं अमतिपूर्वाभ्यासे अमतैतानिषड्जग्ध्वाकृच्छ्रंसांतपनञ्चरेत् यतीचान्द्रायणे
वत्समाप्यं यतिचांद्रायणवापीतिद्वर्ष्यं अमतिपूर्वाभ्यासेतु शङ्खोक्तं लसुनपलाडुगृंजनविड्वराहग्रामकुक्कुटकुंभीकभक्षणेद्वादशरात्रंपयःपिवेदिति १८

सेधाश्वावित् गोधाकृकलासानुकारिणीमहती कच्छपः कूर्मः शल्लकः शल्लकी शशः प्रसिद्धः पंचनखादीनांश्वमार्जारवानरादीनांमध्येसेधाद
योभक्ष्याः चकारात्खड्गोपि यथाह गौतमः पंचनखाः शशशल्लकश्वाविद्गोधाखड्गकच्छपाइति मनुरपि श्वाविधंशल्लकंगोधांखड्गकूर्मशशांस्त
था भक्ष्यान्पंचनखेष्वाहुरनुष्ट्रांश्चैकतोदतइति यत्तुनर्वसिष्ठेन खड्गेतुविवदंतइत्यभक्ष्यत्वमुक्तं तच्छ्राद्धादन्यत्र खड्गमांसैर्भवेद्दत्तमक्षय्यंपितृ
कर्मणीतिश्राद्धफलेश्रुतिदर्शनात् तथामत्स्यानांमध्येसिंहतुंडादयोभक्ष्याः सिंहतुंडः सिंहमुखः रोहितोलोहितवर्णः पाठीनश्चंद्राख्यः राजीवःपद्मव

शशश्चमत्स्येष्वपिहिसिंहतुंडकरोहिताः १७६ तथापाठीनरा
भक्ष्याः पंचनखाःसेधागोधाकच्छपशल्लकाः जीवसशल्काश्चद्विजातिभिः अतःशृणुध्वंमांसस्यविधिंभक्षणवर्जने १७७

र्णः सहशल्कैः शुक्त्याकारैर्वर्ततइतिसशल्कः
एतेचसिंहतुंडादयोनियुक्ताएवभक्ष्याः पाठीनरोहितावाद्यौनियुक्तौहव्यकव्ययोः राजीवाः सिंहतुंडाश्चसशल्काश्चैवसर्वशइतिमनुस्मरणात्
द्विजातिग्रहणंशूद्रव्युदासार्थं अनर्चितंवृथामांसमित्यारभ्य द्विजातिधर्मानुक्त्वेदानींचातुर्वर्ण्यधर्मानाह मांसस्यप्रोक्षितादेर्भक्षणेतद्व्यतिर
कस्यवानिषिद्धस्यवर्जनेप्रोक्षितादिव्यतिरेकेणमांसंनभक्षयामीत्येवंसंकल्परूपेणविधिंसामान्यवःप्रभृतयः हेमुनयः शृणुध्वं १७६ १७७ ७

तत्र भक्षणे विधिं दर्शयति अन्नाभावेन व्याध्यभिभवेन वा मांसभक्षणमन्तरेण यदा प्राणबाधा भवति तदा मांसं नियमेन भक्षयेत् सर्वत एवात्मानं गोपायेदित्यात्मरक्षणविधानात् तस्मादिह न पुरा प्युषकः स कामी येषामिति मरणनिषेधाच्च तथा श्राद्धे मांसं निमन्त्रितो नियमेन भक्षयेत् अभक्षणे दोषश्रवणात् यथाविधि नियुक्तस्तु यो मांसं नात्ति मानवः स प्रेत्य पशुतां याति संभवानेकविंशतिमिति मनुस्मरणात् प्रोक्षणाख्यं मौतं संस्कारसंस्कृतस्य पशोर्यागार्थस्याग्नीषोमीयादेर्हुतावशिष्टं मांसं प्रोक्षितं तद्भक्षयेत् अभक्षणाद्यागानिष्पत्तेः द्विजकाम्यया ब्राह्मणभोजना

भाणात्सपेतया श्राद्धे प्रोक्षितद्विजकाम्यया देवान् पितृन्समभ्यर्च्य खादन्मांसं न दोषभाक् १७८ वसेत्स नरके घोरे दि
नानि पशुरोमभिः संमितानि दुराचारो यो हत्यविधिना पशून् १७९

र्थं देवपितृभ्यश्च यत्साधितं तेन तान् अभ्यर्च्यावशिष्टं भक्षयन्न दोषभाक् भ
वति एवं घृतस्मरणावशिष्टमपि यज्ञार्थं ब्राह्मणैर्वध्याः प्रशस्ता मृगपक्षिणः भृत्यानां चैव वृत्त्यर्थमगस्त्यो ह्याचरत् पुरेति मनुस्मरणात् न दोषभागिति दोषा
भावमाभवदता मतिथ्यर्चनावशिष्टस्यापि तु ज्ञामान्तनप्रोक्षितादिवन्नियम इति दर्शितं एवं प्रभृति विधानामपि शशादीनामपि मत्स्यादिव्यतिरेकेणा
भक्ष्यत्वागमात् भूदृस्यापि मांसं प्रतिवन्द्द सर्वत्र विधिनिषेधाधिकारोवगम्यते १७८ इदानीं प्रोक्षितादिव्यतिरिक्तस्य मांसस्य भक्षणेन प्रतिषिद्धस्य भक्षणे प्र

दार्थवादमाह अविधिनादेवाद्युद्देशमंतरेणयः पशून्हंति सतस्यपशोर्यावंतिरोमाणितावंतिदिनानिघोरेनरकेवसेत् हंतीत्यष्टविधोपिघातकोगृह्यते
यथाहमनुः अनुमंताविशसितानिहंताक्रयविक्रयी संस्कर्त्ताचोपहर्त्ताचखादकश्चेतिघातकाइति १७९ इदानींवर्जने विधिमाह यः प्रोक्षितादिव्यतिरे
केणमयामांसंनभक्षितव्यमितिसत्यसंकल्पोभवति ससर्वान्कामान् तत्साधनेप्रवृत्तो निर्विघ्नंप्राप्नोति विशुद्धाशयत्वात् यथाहमनुः यत्ध्यायतेयत्कु
रुतेरतिंबध्नातियत्रच तदवाप्नोत्यविघ्नेनयोहिनस्तिनकिंचनेति एतच्चानुषंगिकंफलं मुख्यफलमाह हयमेधफलंतथेति एतच्चसांवत्सरिकसंकल्पस्य
वर्षेवर्षेश्वमेधेनयोयजेतशतंसमाः मांसानिचनखादेद्यस्तयोःपुण्यफलंसममितिमनुस्मरणात् तथागृहेपिनिवसन्ब्राह्मणादिश्चातुर्वर्णिकोमुनिव

सर्वान्कामानवाप्नोति हयमेधफलंतथा गृहेपिनिवसन्विप्रोमुनिर्मांसविवर्जनात् १८० सौवर्णराजताब्जानामूर्ध्वपात्रग्र
हाश्मनाम् शाकरज्जुमूलफलवासोविदलचर्मणाम् १८१ पात्राणांचमसानांचवारिणाशुद्धिरिष्यते चरुस्रुक्स्रुवसस्ने
हपात्राण्युष्णेनवारिणा १८२

न्माननीयो भवति मांसस्यत्यागात् एतच्चनप्रतिषिद्धमांसविषयं नापिप्रोक्षितादिविषयं परिशेषादतिथ्याद्य
र्जनावशिष्टाभ्यनुज्ञातविषयमिति इतिभक्ष्याभक्ष्यप्रकरणं १८० इदानींद्रव्यशुद्धिमाह सौवर्णसुवर्णकृतं राजतंरजतकृतं अब्जंमुक्ताफलशंखशु
क्त्यादि ऊर्ध्वपात्रंयज्ञियोलूखलादि ग्रहादिसाहचर्यात्ग्रहाः षोडशिप्रभृतयः अश्माहषदादिः शाकंवास्तुकादि रज्जुःबल्वजादिनिर्मिता मूलमार्द्र

तत्र भक्षणे विधिदर्शनात् अन्नाभावेन प्राणात्यये भक्षणमन्तरेण यदा प्राणबाधा भवति तदा मांसं नियमेन भक्षयेत् सर्वत एवात्मानं गोपायेदित्यात्मरक्षणविधानात् तस्मादिह न पुरायुषः स्वःकामी प्रेयादिति मरणनिषेधाच्च तथा श्राद्धे मांसं नियमतो नियमेन भक्षयेत् अभक्षणे दोषश्रवणात् यथाविधि नियुक्तस्तु यो मांसं नात्ति मानवः स प्रेत्य पशुतां याति सम्भवानेकविंशतिमिति मनुस्मरणात् प्रोक्षणाख्यमन्त्रसंस्कारसंस्कृतस्य पशोर्यागार्थस्याग्नीषोमीयादेर्हुतावशिष्टं मांसं प्रोक्षितं तद्भक्षयेत् अभक्षणाद्यागानिष्पत्तेः द्विजकाम्यया ब्राह्मणभोजना

प्राणात्यये तथा श्राद्धे प्रोक्षितं द्विजकाम्यया देवान् पितॄन् समभ्यर्च्य खादन्मांसं न दोषभाक् १०८ वसेत्स नरके घोरे दि
नानि पशुरोमभिः सम्मितानि दुराचारो यो हन्त्यविधिना पशून् १०९

र्थं द्वयोरपि भर्यच यत्साधितं तेन तान् अभ्यर्च्यावशिष्टं भक्षयन्न दोषभाग्
भवति एवं मूल्यक्रयणावशिष्टमपि यज्ञार्थं ब्राह्मणैर्वध्याः प्रशस्ता मृगपक्षिणः भृत्यानां चैव वृत्त्यर्थमगस्त्यो ह्याचरत्पुरेति मनुस्मरणात् न दोषभाग् इति दोषा
भावमात्रं वदता मतिभ्यापर्तनावशिष्टस्यानुज्ञामात्रं न प्रोक्षितादिवन्नियमः प्रदर्शितः एवमभक्ष्यशिरःस्थानामपि शशादीनां प्राणात्ययादिव्यतिरेकेणा
भक्षणे न दोषाभाव महत्सापि मांसभक्षणस्य सर्वविधिनिषेधापिकारोऽयमाने १०८ इदानीं प्रोक्षितादिव्यतिरिक्तस्य यथामांसभक्षणेन मत्तिर्दस्य भक्षणे भि

दार्थवादमाह अविधिनादेवाद्युद्देशमंतरेणयः पशून्हंति सतस्यपशोर्यावंतिरोमाणितावंतिदिनानिघोरेनरकेवसेत् हंतात्यष्टविधोपिघातकोगृह्यते
यथाहमनुः अनुमंताविशसिताविहंताक्रयविक्रयी संस्कर्त्ताचोपहर्त्ताचखादकश्चेतिघातकाइति १७९ इदानींवर्जनेविधिमाह यःप्रोक्षितादिव्यतिरे
केणमयामांसंनभक्षितव्यमिति सत्यसंकल्पोभवति ससर्वान्कामान्तत्साधनेप्रवृत्तोनिर्विघ्नंप्राप्नोति विशुद्धाशयत्वात् यथाहमनुः यत्ध्यायतेयत्कु
रुतेरतिंबध्नातियत्रच तदवाप्नोत्यविघ्नेनयोहिनस्तिनकिंचनेति एतच्चानुषंगिकंफलं मुख्यफलमाह हयमेधफलंतथेति एतच्चसांवत्सरिकसंकल्पस्य
वर्षेवर्षेश्वमेधेनयोयजेतशतंसमाः मांसानिचनखादेद्यस्तयोःपुण्यफलंसममितिमनुस्मरणात् तथागृहेपिनिवसन्ब्राह्मणादिश्चातुर्वर्णिकोमुनिव

सर्वान्कामानवाप्नोति हयमेधफलंतथा गृहेपिनिवसन्विप्रोमुनिर्मांसविवर्जनात् १८० सौवर्णराजताब्जानामूर्ध्वपात्रग्र
हाश्मनाम् शाकरज्जुमूलफलवासोविदलचर्मणाम् १८१ पात्राणांचमसानांचवारिणाशुद्धिरिष्यते चरुस्रुक्स्रुवसस्ने
हपात्राण्युष्णेनवारिणा १८२

ध्याननीयोभवतिमांसस्यत्यागात् एतच्चनप्रतिषिद्धमांसविषयं नापिप्रोक्षितादिविषयं परिशेषादतिथ्याद्य
र्थेनावशिष्टाभ्यनुज्ञातविषयमिति इतिभक्ष्याभक्ष्यप्रकरणं १८० इदानींद्रव्यशुद्धिमाह सौवर्णंसुवर्णकृतं राजतंरजतकृतं अब्जंमुक्ताफलशंखशु
क्त्यादि ऊर्ध्वपात्रंयज्ञियोलूखलादि ग्रहादिसाहचर्यात्ग्रहाः षोडशिप्रभृतयः अश्मादृषदादिः शाकंवास्तुकादि रज्जुःबल्बजादिनिर्मिता मूलमार्द्र

स्मारि फलमाषादि वासोवस्त्रं विदलवैणवादि चर्मअजिनादीनां विदलचर्मणोर्ग्रहणं तद्विकाराणामपि रज्जुप्रभृतीनामुपलक्षणार्थं पात्राणिप्रोक्षणी
पात्रप्रभृतीनि चमसाः होतृचमसादयः एतेषां सौवर्णादीनां लेपरहितानामुच्छिष्टस्पर्शमात्रे वारिणा प्रक्षालनेन शुद्धिः चरुस्थाली स्रुक्स्रु
वौ प्रसिद्धौ स्नेहार्द्राणि पात्राणि भाण्डहरणादीनि एतानि लेपरहितान्युष्णेन वारिणा शुध्यन्ति निर्लेपं काञ्चनं भाण्डमद्भिरेव विशुध्यति अब्जमश्म-
मयं चैव राजतं चानुपस्कृतमिति मनुस्मरणात् अनुपस्कृतमसंसृष्टमिति सलेपानां तु तैजसानां मणीनां च सर्वस्याश्ममयस्य च भस्मनाद्भिर्मृदा चैव शु
द्धिरुक्ता मनीषिभिरिति मनूक्तं द्रष्टव्यं मृद्भस्मनोरेकरूपत्वाद्विकल्पः आपत्कल्पसमुच्चयेपि काकादिस्पर्शोपपाते तु कृष्णशकुनिसुरावमूत्रपात्रनिर्दि
रेव श्वापदखरावमूत्रपात्रमशुचीति द्रष्टव्यं एतत्समार्जारादन्यत्र मार्जारस्यैव सर्वं च मारुतं स्पर्शस्पृष्टमितिमनुस्मरणात् १८१ १८२ स्फ्योक्त

स्फ्यशूर्पाजिनधान्यानां मुसलोलूखलानसाम् । प्रोक्षणं संहतानां च बहूनां धान्यवाससाम् १८३

स्फ्यः ग अनः शकट शेषं प्रसिद्धं एतेषामुष्णेन वारिणा शुद्धिः पुनरजिनग्रहणं यज्ञाङ्गाजिनार्थं संहतानामुक्तविशुद्धिद्रव्याणां स्पर्शाद्यपि बहू
नां धान्यानां वाससां च वाससोपग्रहणं तृणादीनामुपलक्षणार्थं बहूनां धान्यवासःप्रभृतीनां बहूनां राशीकृतानां प्रोक्षणेनैव शुद्धिः बहुत्वं च स्पृश्यापे
क्षया एतदुक्तं भवति यदा धान्यानि वस्त्रादीनि च राशीकृतानि तत्र चाण्डालादिस्पृष्टान्यल्पानि बहूनि चास्पृष्टानि तत्र स्पृष्टानां सर्वेषां प्रोक्षणं इतरेषां मे

क्षणमिति तथाच स्मृत्यंतरं वस्त्रधान्यादिराशीनामेकदेशस्य दूषणात् तावन्मात्रसमुद्धृत्य शेषं प्रोक्षणमर्हतीति यदा पुनः स्पृष्टानां बहुत्वं अस्पृष्टानांचाल्पत्वं तदा सर्वेषामेव क्षालनं यथाह मनुः अद्भिस्तु प्रोक्षणं शौचं बहूनां धान्यवाससां प्रक्षालनेन त्वल्पानामद्भिः शौचं विधीयते इति स्पृष्टानामस्पृष्टानांच समत्वेपि प्रोक्षणमेव बहूनां प्रोक्षणविधानेनाल्पानां क्षालनेन शुद्धिः पुनरल्पानां क्षालनवचनस्य समेषु क्षालनवचनं निवृत्त्यर्थं इयत्स्पृष्टमियदस्पृष्टमित्यविवेके तु क्षालनमेव पाक्षिकस्यापि दोषस्य परिहर्तव्यत्वात् अनेकपुरुषोद्धार्यमाणानां तु धान्यवासः प्रभृतीनां स्पृष्टानामस्पृष्टानांच प्रोक्षणमेवेति निबंधकृतः १८३ निर्लेपानां स्पर्शमात्रदुष्टानां शुद्धिमुक्त्वेदानीं सलेपानां शुद्धिमाह दारूणां मेषमहिषादिशृंगाणां करिवाराह

तक्षणं दारुशृंगास्थ्नां गोवालैः फलसंभुवाम् मार्जनं यज्ञपात्राणां पाणिना यज्ञकर्मणि १८४

शंखाद्यस्थ्नां अस्थिग्रहणे नदंतानामपि ग्रहणं उच्छिष्टस्नेहादिभिर्लिप्तानां मूत्रपुरीषोदकादिभिरनपगतलेपानां यावन्नापैत्यमेध्याक्तो गंधो लेपश्च तत्कृतः तावन्मृद्वारि चादेयं सर्वासु द्रव्यशुद्धिष्विति सामान्यशुद्धिविधानात् तक्षणं तावन्मात्रावयवापनयनं शुद्धिः फलसंभुवां बिल्वालाबुनारिकेलादिफलसंभूतानां पात्राणां गोवालैरुद्घर्षणाच्छुद्धिः यज्ञपात्राणां स्रुक्स्रुवादीनां यज्ञकर्मणि प्रयुज्यमानानां दक्षिणेन हस्तेन दर्भैर्दशापवित्रेण वा यथाशास्त्रं कर्मांगतया मार्जनं कर्त्तव्यं एतच्च श्रौतेनसुदाहरणं अन्येषामपि सौवर्णादीनां पात्राणां स्मार्त्तलौकिककर्मसु कृतशौचानामेवांगत्वमिति दर्शयितुं यज्ञांगानां पुनः कृतशौचानामिदं दशापवित्रादिमार्जनं संस्कारार्थमिति शेषः १८५

इदानीं सलेपानामेव केषांचिद्विशेषपापकर्षणेपि शोषहेतूनाह ऊषरमृत्तिकासहितेन गोमूत्रेणोदकेन वालेपापेक्षया आविकं ऊर्णामयं कौशिकं कोश
भवं तसरीपट्टादि प्रक्षालितं शुध्यति उदकगोमूत्राभ्यां बहुपकनपभादुदकमप्यर्थं अंशुपट्टं वल्कलतंतुकृतं श्रीफलैः बिल्वफलसहितैः कुत
पः पार्वतीयच्छागरोमनिर्मितकम्बलः अरिष्टफलसहितैः फेनिलफलैः उदकगोमूत्रैः शुध्यतीत्यनुवर्तते एतच्चोच्छिष्टस्नेहाद्युपयोगे सति वेदितव्यं
अस्पृश्योपघाते तु मोक्षणादि क्षालनासहत्वात् सर्वमद्याभिनाशोनैव शुध्येत् इत्यात् तथा च देवलः ऊर्णाकौशेयकुतपपट्टक्षौमदुकूलजाः अल्प

सोषैरुदकगोमूत्रैः शुध्यत्याविककौशिकम् सश्रीफलैरंशुपट्टं सारिष्टैः कुतपं तथा १८५

शौचा भवन्त्येते शोषणप्रोक्षणादिभिराभि अ
भिधायाह तान्येवामेध्ययुक्तानि क्षाल्येच्छोधनैः स्वकैः धान्यकल्कैस्तु फलजैरसैः क्षारानुगैरपीति क्षौमवदेव शाणस्य सम्यग्योगत्वात् ऊर्णादिपट्ट
पत्रदारुशृङ्गिकादिमात्रमर्थं अयतनस्याल्पोपघातेनैव क्षालनं कार्यं अमेध्यलेपादत्यन्तं दूषितकासुपधानं पुष्परक्तं परं तथा शोषमित्वा तपरिक्ल
र्दनं समार्जयेत् मुहुः पश्चाच्च वारिणा भोज्य विनियुञ्जीत कर्मणि तान्यप्यतिमलिनानि यतः सुभिः शोधयेदिति देवल स्मरणात् पुष्परक्तानि कुङ्कुमकुसुं
भादिरक्तानि पुष्परक्तग्रहणमन्यस्यापि हरिद्रादिरक्तस्य क्षालनासहस्य प्रदर्शनार्थं न मामिषादेः तस्य क्षालनसहत्वात् औरसंमात्सुक्क रागद्रव्यावि मा
माभिक्षालनात्

गोरसर्षपसहितैरुदकगोमूत्रैः क्षौमं क्षुमा अतसी तत्सूत्रनिर्मितं क्षौमं शुध्यति पुनःपाकेन च मृन्मयं घटादि एतच्चोच्छिष्टस्नेहलेपे वेदितव्यं
मद्यमूत्रपुरीषैश्च श्लेष्मपूयाश्रुशोणितैः संस्पृष्टं नैव शुध्येत पुनःपाकेन मृन्मयमिति स्मरणात् चांडालाद्युपघाते तु त्याग एव यथाह पराशरः चांडा
लाद्यैस्तु संस्पृष्टं धान्यं वस्त्रमथापि वा प्रक्षालनेन शुध्येत परित्यागान्महीमयमिति कारुश्चोरजकश्चैलधावकः सूपकाराद्यास्तेषां हस्तः सदा शुचिः
शुचित्वं तत्साध्ये कर्मणि वस्त्रधावनादौ सूतकादिसंभवेपि तथा च स्मृत्यंतरे कारवः शिल्पिनो वैद्या दासीदासास्तथैव च राजानो राजभृत्याश्च सद्यः शौ-

सगौरसर्षपैः क्षौमं पुनःपाकान्महीमयम् कारुहस्तः शुचिः पण्यं भैक्ष्यं योषिन्मुखं तथा १८६ भूशुद्धिर्मा
र्जनाद्दाहात्कालाद्गोक्रमणात्तथा सेकादुल्लेखनाल्लेपाद्गृहं मार्जनलेपनात् १८७

चाः प्रकीर्तिता इति पण्यं पणार्हं विक्रेयं यव्ब्री
ह्यादि अनेकक्रेतृजनकरपरिघट्टितमप्यप्रयतनं भवति सूतकादिनिमित्तेन च वणिजां भिक्षाणां समूहो भैक्ष्यं तत् ब्रह्मचर्यादिगतं अनाचांतस्त्रीप्रदाना
दिना अशुचिरथ्यादिक्रमणादिनापि न दुष्यति तथा योषिन्मुखं संभोगकाले शुचि स्त्रियश्च रतिसंसर्ग इति स्मरणात् १८६ इदानीं भूशुद्धिमाह मार्जन्या पांसु-
तृणादीनां प्रोत्सारणं मार्जनं दाहस्तृणकाष्ठाद्यैः कालो यावता कालेन लेपादिक्षयो भवति तावान् गोक्रमणं गवां पादपरिघट्टनं सेकः क्षीरगोमूत्रगोमयवारि

भिः भवर्पणया उल्लेखनं तक्षणखननवा लेपो गोमयादिभिः पर्ते समर्जैर्म्यर्जैर्वा मार्जनादिभिर मेध्यादुपहतस्थानभूमि शुध्यति तथाच देवलः यत्र
प्रसूयते नारी म्रियते दह्यतेपिवा चांडालाध्युषितयत्र यत्र विष्ठादिसंगतिः एवंकश्मलभूयिष्ठा भूरमेध्या प्रकीर्तिता प्रसूकरखरोष्ट्रादिसंस्पृष्टा दुष्टता-
भवेत् अंगारतुषकेशास्थिभस्माद्यैर्मलिनाभवेदिति प्रमेध्यादुपमलिनेति शोध्यभूमेः रो विध्यमभिप्रायस्तद्विभागं दर्शयति पंचधावाचतुर्धावाभू
रमेध्यापिशुध्यति दुधान्विताभिधाद्वेधा शुध्यते मलिनैकधेति यत्र मनुष्यादह्यते यत्र चंडालैरध्युषितंतयोः पंचभिः दहनकालगोक्रमणसेकोल्लेखनैः शु
द्धिः यत्र मनुष्यानां यत्रं च यत्र यत्र विष्ठादिसंगतिः तासां दाह वर्जितैस्तैरेकचतुर्भिः प्रसूकरखरैः चिरकालमध्युषिताश्च गोक्रमणसेकोल्लेख

गोघ्रातेन्नेतथाकेशमक्षिकाकीटदूषिते सलिलंभस्ममृद्वापिमक्षेप्यंविशुद्धये १८८

कालमधिवासितायाः सेकोल्लेखनाभ्यां शुद्धिः अंगारतुषादिभिश्चिरकालमधिवासितायास्तु ल्लेखनेन शुद्धिः मार्जनात्तुलेपनेतु सर्वमसमु चोपेते एवं गृह
नैः स्विभिः उष्ट्रग्रामकुक्कुटादिभिश्चिर मार्जनलेपनाभ्यां शुध्यति गृहस्यपृथगुपादानसमार्जनलेपयोः प्रातिदिवसप्रसंगार्थं १८७ गोघ्राते गोनिश्वासोपहतेन्ने भक्षणीयमाने तथाकेशमक्षिकाकी
दूषिते केशग्रहणं लोमादिमासर्यं कीटाः पिपीलिकादयः उदकभस्ममृद्वायथासंभवंप्रक्षेप्यमर्थं यत्तु गौतमेनोक्तं नित्यमभोज्यं केशकीटा
वपन्नाभिं तत्केशकीटादिभिः सहपक्वं अन्नादिपरम् १८८ ५ ५ ५ ५ ५

त्रपुप्रभृतीनि प्रसिद्धानि तेषां क्षारोदकेनाम्लोदकेन वा ।।१५।। पघातापेक्षया समस्तैर्व्यस्तैर्वा शुद्धिः कार्या कांस्यलोहानां भस्मोदकेन ताम्रग्रहणाद्री

तिकावृत्तलोहयोर्ग्रहणं एकयोनित्वात् एतच्च ताम्रादीनामम्लोदकादिभिः शुद्धाभिधानं नियमार्थं मलसंयोगजं तज्ज्ञेयं यस्य येनोपहन्यते तस्य त-

च्छोधनं प्रोक्तं सामान्यद्रव्यशुद्धिकृद्धिशेषेण स्मरणात् अतो न ताम्रादेरुच्छिष्टोदकादिलेपस्यान्येनापगमसंभवे नियमेनाम्लोदकादिना शुद्धिः का

र्या अत एव मनुना सामान्येनोक्तं ताम्रायःकांस्यरैत्यानां त्रपुणः सीसकस्य च शौचं यथार्हं कर्त्तव्यं क्षाराम्लोदकवारिभिरिति यत्तु भस्मना शुध्यते कांस्यं

ताम्रमम्लेन शुध्यतीति तत्ताम्रादेः शौचस्य परां काष्ठां प्रतिपादयितुं नान्यस्य निषेधाय यदा तूपघातातिशयस्तदाम्लोदकादीनामावृत्तिः गवाघ्राता

त्रपुसीसकताम्राणां क्षाराम्लोदकवारिभि भस्माद्भिः कांस्यलोहानां शुद्धिः प्लावो द्रवस्य तु १८९

नि कांस्यानि शूद्रोच्छिष्टानि यानि च शुध्यन्ति दशभिः क्षारैः श्वकाकोपहतानि चेति स्मरणात् शुद्धिः प्लावो द्रवस्येति द्रवस्य द्रवद्रव्यस्य घृतादेः प्रस्थ

प्रमाणाधिकस्य श्वकाकाद्युपहतस्य अमेध्यसंस्पृष्टस्य च प्लावः प्लावनं समानजातीयेन द्रवद्रव्येण भाण्डस्यातिपूरणं यावन्निःसरणं शुद्धिरित्यनुवर्त्तते

ततोऽल्पस्य त्यागः बह्वल्पत्वं च देशाद्यपेक्षया कालाद्यपेक्षया वेदितव्यं यथाह बौधायनः देशं कालं तथात्मानं द्रव्यं द्रव्यप्रयोजनं उपपत्तिमवस्थां च ज्ञा

त्वा शौचं प्रकल्पयेदिति कीटाद्युपहतस्य तूत्प्लवनं यथाह मनुः द्रवाणां चैव सर्वेषां शुद्धिरुत्प्लवनं स्मृतमिति उत्प्लवनं चात्र वस्त्रान्तरितेपात्रे प्रक्षेपः अन्य

धार्भिदायपगमस्यासंभवात् शृ्रमाद्ध स्थितस्यभूद्रकादेः पयानरानयनात्पुरिः मपूदकेपस्मा द्विमरस्य यथासभातरानयने शक्याइविशेषा
न्नरमरणाव् मधुघृतादेर्वर्णापसदङ्स्योसामस्य पानानयनमन्युक्त पसन्नकार्य यथदर्शस्व अभयवहार्भणाघृतेनाभिघारितमनापुनापवनएवस्ने
ध्नासेहृवद्रसानामिति १८९ एवसौवर्णराजतादीनापनदसकरणमभिपादितानासर्वेषामुच्छिष्टस्नेहासुपघाते शुद्धिमुक्के दानीतेषामेवममेध्योपहृता
नामुद्दिपाह ममेध्याःशरीरजामज्जावसासृक्कादयः वशामुक्रमसृकुअन्नामूत्रविड्कर्णभिन्नरवाः श्लेष्माश्रुदूषिकास्वेदोदादशैतेनृणामलाः तथा
मनुपास्थिगावपि धरेतोमूत्रार्त्तववसा स्वेदोश्रुदूषिकाश्लेष्ममद्यनामेध्यमुच्यतेइतिमनुदेवलादिभिः प्रतिपादिताः तेर्वसारिभिरक्तठिस ममेध्या-

अमेध्याक्तस्यमृत्तोयैः शुद्धिर्गंधादिकर्षणात्

क्तनस्यमृदातोयेन शुद्धिः कर्त्तव्या गंधापकर्षणेन आदिग्रहणाल्लेपस्यापिग्रहण यथाहगौतमः लेपगंधापकर्षणैः शौचममेध्यलिप्तस्येभि मर्व
शुद्धिश्च पयमृत्तोयैरेवलेपगंधापकर्षणकर्म मशक्तावन्येन तदद्भिः पूर्वमृदानेकिमितिपस्मरणात् वसादिग्रहणञ्चसर्वेषाममेध्यसमनिपाद
पितु नसमानोपपानाय मद्यैर्मूत्रपुरीषैश्च श्लेष्मपूयाश्रुशोणितैः सस्पृष्टनैवशुध्येतपुनःपाकेनमृन्मयमित्यपघातेविशेषाभिधानात् अमेध्यस्यै
नमेपादेश्चैवमत्राभ्युताइतिचनारेहस्तुनानामेव नखस्थानानिनाना पुरुषस्यनामेध्यकन्याभिरिक्तमगानामन्यामेध्यस्यशौचस्थाने पया

हृदेवलः मानुषा... मज्जानंशोणितंस्पृष्ट्वापरस्यस्नानमाचरेदिति नान्येचरवानिसंस्पृश्यप्रक्षाल्याचम्यशुध्यतीति
तथाऊर्ध्वंनाभेःकरौमुक्त्वायदंगमुपहन्यते तत्रस्नानमधस्तात्तुप्रक्षाल्याचम्यशुध्यतीति कृतेपियथोक्तशौचेमनसोपरितोषा यत्रशुद्धिसंदेहो
भवतितद्वाक्शस्तंशुचि शुद्धमेतदस्त्विति ब्राह्मणवचनेनशुद्धंभवतीत्यर्थः अंबुनिर्णिक्तंयत्रप्रतिपादिताशुद्धिर्नास्तितस्यप्रक्षालनेनशुद्धिः प्र-
क्षालनासहस्यप्रोक्षणेन अज्ञातंचसदायत्काकाद्युपहतमुपयुक्तंनकदाचिदपिज्ञायतेतच्छुचितदुपयोगाददृष्टदोषोनास्तीत्यर्थः नतुनद्विरुध्य

वाक्शस्तमंबुनिर्णिक्तमज्ञातंचसदाशुचि १९० शुचिगोतृप्तिकृत्तोयंप्रकृतिस्थंमहीगतम्
तथामांसंश्वचांडालक्रव्यादादिनिपातितम् १९१ ते संवत्सरस्यैकमप्याचरेत्कृच्छ्रंद्विजोत्तमः अज्ञातभुक्तशुद्ध्य-

र्थंज्ञातस्यतुविशेषतइत्यदृष्टदोषेपिप्रायश्चित्तप्रतिपादनात् नैतत्प्रायश्चित्तस्यजग्धिविषयत्वात् दोषाभावस्यचान्योपयोगविषयत्वात्
१९० महीगतंभूमिस्थमुदकंएकगवीतृप्तिजननसमर्थंचांडालादिभिरस्पृष्टंप्रकृतिस्थंरूपरसगंधस्पर्शांतरमनापन्नंशुचि आचमनादि-
योग्यंभवति महीगतमित्यशुद्धभूगतस्याशुचित्वनिषेधार्थंनत्वांतरिक्षोदकस्यशुद्धत्वव्यावृत्त्यर्थंनाप्युद्धृतस्य उद्धृताश्चापिशुध्यंतिशुद्धैःपात्रैः
समुद्धृताः एकरात्रोषिताआपस्त्याज्याःशुद्धाअपिस्वयमितिदेवलवचनात् तथाचांडालादिकृतेतडागादौनदोषः अंत्यैरपिकृतेकूपेसेतौवाप्यादि

रैतया नन्नस्नानान्नपीलान्नभापश्चिननभियनेइ निशातातपस्मरणाव् तथामासश्वचाण्डालकव्यादादिभिर्निपातितशुचि आदियहणात्सुल्क
मादरापियहण निपातिताभिनियहण भक्षितस्यनिग्रकणार्थं १९१ रश्मय सूर्यादेःप्रकाशकद्रव्यस्य अग्निःप्रसिद्धः रजा अजादिसवधव्यतिरेके
ण नन्श्वकाक्रोष्टृखरोल्कसूकरग्राम्यपक्षिणा भजाविरेणुसम्पर्शाद्पुर्ळस्मीम्महीयतेरपिदोषश्रवणाव् समार्जनादिकर्यं छायावृक्षादेः गौ
भश्वा वसुधापृथ्वि भनिलोवायु विप्रुषो॰वस्यायनिदवः सुस्कनानावस्यमाणत्वात् मक्षिकाश्च एवेचाचाण्डादिस्पृश्य भपिस्पर्शेन्सुन्चयः शस्त्र

रश्मिरग्नीरजश्छायागौरश्वोवसुधानिळ विप्रुषोमक्षिकास्पर्शेवत्स मस्त्रवनेसुचिः १९२
भनाश्चयोर्मुखमेध्यनगोर्ननरजामळा पथानश्वविशुध्यन्तिसोमसूर्याशुमारुते १९३

मन्वचने ऊर्धोगतद् धापकर्पणेसुचि वत्सग्रहण वालस्योपलक्षणार्थ शालैरनुपरिभ्रमतस्त्रीभिराचरितंचयत् भविज्ञातंचयत्किंचिन्नित्यमेध्य
मितिस्मिनिरितिवचनात् १९२ भजाश्वयोर्मुखमेध्य नगोः नन्नरजामला नरशब्दोलक्षणयादेहमभिधत्ते मज्जामलावसादयोनमेध्याभवति पथा
नोमार्गाश्चागन्नादिभि स्पृष्टा अपिराश्रयसोमार्कभिर्मारुतेनन्नशुध्यन्ति दिवासूर्यांशुभिर्मरुतेनन्न १९३ ५ ५ ५ ५

दंगेनिपतंतीति गौतमवचनात् तथा
मुखेजातामुखजाः श्लेष्मविप्रुषोमेध्यानोच्छिष्टंकुर्वंति अनिपातिताश्चेदंगे नमुखा वसु ५७ च्छिष्टंकुर्वंतिनचे दंगेनिपतंतीति गौतमवचनात् तथा
दंतसक्तंचान्नादिकंस्वयमेवच्युतंसत्काशुचिर्भवति अच्यु-
तंदंतसमं तथाचगौतमः दंतश्लिष्टंतुदंतवदन्यत्र जिह्वाभिमर्शनात्प्राकच्युतेरित्येके च्युतेष्वास्राववद्विद्यान्निगिरन्नेवतच्छुचिरिति निगिरणंपुनरने-
ये आचमनतोयबिंदवः पादौस्पृशंतितेमेध्याः श्मश्रुचास्यगतंमुखमप्रविष्टंउच्छिष्टंनकरोति दंतसक्तंचान्नादिकं
नयाज्ञवल्क्योक्तेनत्यागेनविकल्प्यते निगिरन्नेवेत्येवकारः चर्वणेचाचमेन्नित्यंमुक्त्वातांबूलचर्वणं ओष्ठौविलोमकौस्पृष्ट्वावासोविपरिधायचेतिवि

मुखजाविप्रुषोमेध्यास्तथाचमनबिंदवः श्मश्रुचास्यगतंदंतसक्तंत्यक्त्वाततःशुचिः १९४ स्नात्वापीत्वाक्षुतेसु-
प्तेभुक्त्वारथ्योपसर्पणे आचांतःपुनराचामेद्वासोविपरिधायच १९५

ष्यूक्ताचमननिषेधार्थः तांबूलग्रहणंफलाद्युपल-
क्षणार्थं यथाहशातातपः तांबूलेचफलेचैवभुक्तेस्नेहावशिष्टके दंतलग्नस्यसंस्पर्शेनोच्छिष्टोभवतिद्विजइति १९४ स्नानपानक्षुतस्वप्नभोजनरथ्यो-
पसर्पणवासोविपरिधानेषुकृतेष्वाचांतःपुनराचामेत् द्विराचमेदित्यर्थः चकाराद्रोदनाध्ययनारंभाल्पानृतोक्त्यादिषु तथाचवसिष्ठः सुप्त्वाभुक्त्वाक्षुत्वा
स्नात्वापीत्वारुदित्वाचाचांतःपुनराचामेदिति मनुरपि सुप्त्वाक्षुत्वाच भुक्त्वाच ष्ठीवित्वोक्त्वानृतंवचः पीत्वापोध्येष्यमाणस्य आचामेत्प्रयतोपिसन्नि-
ति भोजनेत्वादावपिद्विराचमनं प्रोक्ष्यमाणस्यप्रयतोपिद्विराचामेदित्यापस्तंबस्मरणात् स्नानपानयोरादौसकृत् अध्ययनेत्वारंभेद्विःशेषेष्वंतेएवयथोक्तं
द्विराचमनं १९५

केनथा नत्रस्नात्वाच पीत्वाच भापश्चिन्न विधते इति शातातपस्मरणात् तथा मासंस्पर्चाचडाळश्वाद्यादिभिर्निपातितशुचि आदिग्रहणात्सुल्क
सादेरपिग्रहण निपातितामिति ग्रहण भक्षितस्य निराकरणार्थं १९१ रश्मय सूर्यादेः प्रकाशकद्रव्यस्य अग्निः प्रसिद्ध रजः अजादिसंबंधव्यतिरेके
ण तत्र श्वकाकोष्ट्रखरोलूकसूकरग्राम्यपक्षिणा अजाविरेणुसंस्पर्शादायुर्लक्ष्मीर्महीयते इति दोषश्रवणात् समार्जनादिकार्ये छायाप्रसादेः गौ
अश्व वसुधापृथ्वी अनिलो वायुः विप्रुषोऽवश्यायबिंदव सुरूज्ञानावस्यमाणत्वात् मक्षिकाश्च एते चांडालादिस्पृष्टा अपिस्पर्शे शुचयः वत्स

रश्मिरग्नीरजश्छायागौरश्वोवसुधानिळ विप्रुषोमक्षिकास्पर्शेवत्स प्रस्रवनेशुचिः १९२
अजाश्वयोर्मुखमेध्यनगोर्ननरजामळा पथानश्चविशुध्यतिसोमसूर्यांशुमारुतैः १९३

प्रस्रवने ऊधोगतदुग्धाकर्षणे शुचि वत्सग्रहणं वाळस्योपलक्षणार्थं बालैरनुपरिक्रांतस्त्रीभिराचरितंचयत् अविज्ञातंचयत्किंचिन्नित्यमेध्य
मितिस्थितिरिति वचनात् १९२ अजाश्वयोर्मुखमेध्य नगोः नतरजामळ्यः नरशब्दो लक्षणया देहमभिधत्ते तज्जामळावसादयो नमेध्या भवति पथा
नोमार्गाश्चांडालादिभिः स्पृष्टा अपि चंद्रसोमार्करश्मिभिर्मारुतेन च शुध्यंति दिवासूर्यांशुभिर्मारुतेनच १९३ ४ ५ ५ ५

एवंजातिविद्यानुष्ठानतपसां प्रशंसामुखेनैकैकयोगेन पात्रतामभिधायाधुनातेषां समुच्चये संपूर्णपात्रतामाह केवलयाविद्यया श्रुताध्ययनसंपत्त्यान वसंपूर्णपात्रत्वं नापिकेवलेन तपसा शमदमादिना अपिशब्दात्केवलानुष्ठानेन केवलजात्यावानैवसंपूर्णपात्रता कथंतर्हि यत्र पुरुषे वृत्तमनुष्ठानमिमेचोभेविद्यातपसी स्तः चशब्दाद्ब्राह्मणजातिश्च तदेवमन्वादिभिः संपूर्णपात्रंप्रकीर्तितं हि यस्मादतः परमुत्कृष्टपात्रंनास्ति अत्रजातिविद्यानुष्ठानतपः समुच्चयानामुत्तरोत्तरप्राशस्त्येनफलतारतम्यंद्रष्टव्यं १९९ पूर्वोक्तेपात्रेगवादिकमर्चितं शास्त्रोक्तोदकदानादीतिकर्तव्यतासहितंदेयं अपात्रे क्षत्रि-

न विद्यया केवलया तपसा वापि पात्रता यत्र वृत्तमिमे चोभे तद्धि पात्रं प्रकीर्तितम् १९९ गोभूतिलहिरण्यादि पात्रे दातव्यमर्चितम् नापात्रे विदुषा किंचिदात्मनः श्रेय इच्छता २००

यादौ ब्राह्मणे च पतितादौ विदुषा पात्रविशेषेण फलविशेषं जानता श्रेयः इच्छता किंचिदल्पमपि न दातव्यं श्रेयोग्रहणादपात्रदानेपि किमपि तामसं फलमस्तीति सूचितं यथाह कृष्णद्वैपायनः अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतमिति अपात्रे न दातव्यमिति वदता विशिष्टदेशकालद्रव्यसन्निधौ पात्रस्यासंनिधाने द्रव्यस्य वा तदुद्देशेनत्यागं तस्मै प्रतिश्रवणं वा कृत्वा समर्पयेत् नापात्रे दातव्यमिति सूचितम् तथा प्रतिश्रुतमपि पश्चात्पातकादिसंयोगज्ञानेन देयं प्रतिश्रुत्याप्यधर्मसंयुक्ताय न दद्यादिति निषेधात् २००

रथ्यामार्गमाश्च कर्दमः पंकः तोयमुदकं रथ्यास्थितानि कर्दमतोयानि अंत्यैश्वाडालादिभिः श्वाभिर्वायसैश्च स्पृष्टानि मारुतेनैव शुध्यंति एवं पक्वेष्टकचितानि
भं इत्यवचनात्कृतगोमयशर्करादिभासर्य पक्वेष्टकादिभिश्चितानि धवलगृहादीनि चाडालादिस्पृष्टानि मारुतेनैव शुध्यंति एतच्चाभ्युक्षणसहितानामपि
मोक्षणनिषेधार्थं तृणकाष्ठपर्णादिमयानां तु प्रोक्षणमेवेति इति द्रव्यशुद्धिप्रकरणं १९६ इदानीं दानधर्मं प्रतिपादयिष्यंस्तदंगभूतपात्रप्रतिपादनार्थं
तत्प्रशंसामाह ब्रह्मा हिरण्यगर्भः कल्पादौ तपस्तप्त्वा ध्यानं कृत्वा आत्ममुख्यान् ब्राह्मणानिति पूर्वं ब्राह्मणान् सृष्टवान् किमर्थं वेदगुप्तये वेदरक्षणार्थं पितृ

रथ्याकर्दमतोयानि स्पृष्टान्यंत्यश्ववायसैः मारुतेनैव शुध्यंति पक्वेष्टकचितानि च १९६ तपस्तप्त्वासृजद्ब्रह्मा ब्राह्मणान्वेद
गुप्तये तृप्त्यर्थं पितृदेवानां धर्मसंरक्षणाय च १९७ सर्वस्य प्रभवो विप्राः श्रुताध्ययनशालिनः तेभ्यः क्रियापराः श्रेष्ठास्तेभ्यो
यध्यात्मवित्तमाः १९८

णां देवानां च तृप्त्यर्थं प्रतिपादनोपदेशाद्वारेण धर्मरक्षणार्थं च अतस्तेभ्यो दत्तमक्षय्यफलं भवतीत्यभिप्रायः १९७ सर्वस्य
स्यापि प्रदेशिमा प्रभवः श्रेष्ठा जात्या कर्मणा च ब्राह्मणे चापि श्रुताध्ययनशालिनः श्रुताध्ययनसंपन्ना उत्कृष्टाः तेभ्योपि क्रियापराः विहितानुष्ठानशीलाः ते
भ्योप्यध्यात्मवित्तमाः वक्ष्यमाणमार्गेण शमदमादियोगेनात्मतत्त्वज्ञाननिरता श्रेष्ठा इत्युच्यते १९८

एवंजातिविद्यानुष्ठानतपसांप्रशंसासुखेनैकैकयोगेनपात्रतामभिधायाधुनातेषांसमुच्चयेसंपूर्णपात्रतामाह केवलयाविद्यया श्रुताध्ययनसंपत्त्यानै-
वसंपूर्णपात्रत्वं नापिकेवलेनतपसाशमदमादिना अपिशब्दात्केवलानुष्ठानेनकेवलजात्यावानैवसंपूर्णपात्रता कथंतर्हियत्रपुरुषेवृत्तमनुष्ठानंइ-
मेचोभेविद्यातपसीस्तः चशब्दाद्ब्राह्मणजातिश्च तदेवमन्वादिभिःसंपूर्णपात्रंप्रकीर्तितं हियस्मादतःपरमुत्कृष्टपात्रंनास्ति अत्रजातिविद्यानुष्ठानत-
पः समुच्चयानामुत्तरोत्तरप्राशस्त्येनफलतारतम्यंद्रष्टव्यं १९९ पूर्वोक्तेपात्रेगवादिकमर्चितंशास्त्रोक्तोदकदानादीतिकर्तव्यतासहितंदेयं अपात्रेक्षत्रि-

नविद्ययाकेवलयातपसावापिपात्रता यत्रवृत्तमिमेचोभेतद्धिपात्रंप्रकीर्तितम् १९९ गोभूतिलहिरण्यादिपात्रेदातव्यम-
र्चितम् नापात्रेविदुषाकिंचिदात्मनःश्रेयइच्छता २००

यादौब्राह्मणेचपतितादौ विदुषापात्रविशेषेणफलविशेषंजानताश्रेयः-
च्छताकिंचिदल्पमपिनदातव्यं श्रेयोग्रहणादपात्रदानेपिकिमापतामसंफलमस्तीतिसूचितं यथाहकृष्णद्वैपायनः अदेशकालेयद्दानमपात्रेभ्यश्च
दीयते असत्कृतमवज्ञातंतत्तामसमुदाहृतमिति अपात्रेनदातव्यमिति वदताविशिष्टदेशकालद्रव्यसन्निधौपात्रस्यासंनिधानेद्रव्यस्यवातदुद्देशे-
नत्यागंतस्मैप्रतिश्रवणंवाकृत्वासमर्पयेत् नापात्रेदातव्यमितिसूचितम् तथाप्रतिश्रुतमपिपश्चात्पातकादिसंयोगज्ञानेनदेयं प्रतिश्रुत्याप्यधर्मसं-
युक्तायनदद्यादितिनिषेधात् २००

भपनेन्दुर्निपमुक्तमभिमहीतारमत्याह विधानपोभ्याद्यीननभतिग्रहः सुवर्णादिर्नयाद्यः यस्माद्विद्यादिहीनः भतिगृण्हन् दातारमात्मानंचाधोन
रकेनयतिभापयतीति २०१ गवादिपात्रेदातव्यमित्युक्तंतत्रविशेषमाह भतिदिवसशक्त्यनुसारेणयथोक्तविधिना पात्रेगवादिकस्वकुटुंबाविरोधेन
दातव्यं निमित्तेपुत्वद्दोपरागादिपुविशेषतोधिकयत्नेनदातव्य याचितेनापिश्रद्धापूत अनसूयापविभीकृतंशक्त्यादातव्य याचितेनापिदातव्यमिति
पदतायथोक्तपात्रस्वयमेवगत्वा आहूयवायद्दानतन्महाफलमुक्त तथाचस्मरणं गत्वायद्दीयतेदानतदनंतफलस्मृतम् सहस्रगुणमाहूयपाचितेतु

विद्यातपोभ्याहीनेननतुग्राह्यःप्रतिग्रहः गृण्हन्प्रदातारमधोनयत्यात्मानमेवच २०१ दातव्यमत्यहपात्रे
निमित्तेतुविशेषतः याचितेनापिदातव्यंश्रद्धापूतंतुशक्तितः २०२ हेमशृंगीशफैरौप्यैः सुशीलावस्त्रसंयुता
सकांस्यपात्रादातव्याक्षीरिणीगौः सदक्षिणा २०३ दातास्याः स्वर्गमाप्नोतिवत्सरान्रोमसंमितान् कपिला
चेत्तारयति भूयश्चासप्तमंकुलम् २०४

तदर्धफलमिति २०२ गवादिकदेयमित्युक्तंतत्रगोदानेविशेषमाह हेममयेशृंगेयस्याः साहेमशृंगी श
फैः रौप्यैः राजतैःखुरैः सयुता वस्त्रेणचसंयुता कांस्यपात्रसहिता बहुक्षीरागौर्यथाशक्तिदक्षिणासहितादातव्या २०३ गोदानफलमाह अस्याः गोः रोमस
तान् रोमसंख्याकान्वत्सरान्स्वर्गमाप्नोतिदाता सायदिकपिलातर्हिनकेवलंदातारंतारयति किंतुकुलमपि आसप्तमात्मा पितामहादीन्पद्द आत्मान

सवत्सारोमतुल्यानिवत्सेनसहवर्त्ततइतिसवत्सातस्यारोमतुल्यानि वत्सस्यगोश्चयावंतिरोमाणितावत्संख्याकानियुगानिकृतत्रेतादीनिउभयतोमुखींद
द्त्स्वर्गमाप्नोति अनुभवति पूर्वेणविधिनाचेत् २०५ कापुनरुभयतोमुखीकथंवातद्दानंमहाफलमित्यतआह गर्भान्निर्गच्छतोवत्सस्य द्वौपादौमुखंच
यावत्कालंयोन्यांदृश्यतेतावत्कालंउभयतोमुखमस्या अस्तीत्युभयतोमुखी यावत्कालंगर्भंनमुंचतितावत्सागौः पृथिवीसमाज्ञेया अतःफलातिशयोयुक्तः
२०६ यथाकथंचिद्धेमशृंगाद्यसंभवेपियथासंभवंपूर्वोक्तेनविधिनाधेनुंदोग्ध्रीं अधेनुंवा अवध्यामरोगांरोगरहिताअपरिक्लिष्टाअस्लांतादुर्बलांगांदत्वादाता

सवत्सारोमतुल्यानियुगान्युभयतोमुखीं दातास्याःस्वर्गमाप्नोतिपूर्वेणविधिनाददत् २०५ यावद्वत्सस्यपादौद्वौमुखं
योन्यांचदृश्यते तावद्गौःपृथिवीज्ञेयायावद्गर्भंनमुंचति २०६ यथाकथंचिद्दत्वागांधेनुंवाधेनुमेववा अरोगामपरिक्लि
ष्टांदातास्वर्गेमहीयते २०७ श्रांतसंवाहनंरोगिपरिचर्यासुरार्चनम् पादशौचंद्विजोच्छिष्टमार्जनंगोप्रदानवत् २०८

स्वर्गेमहीयतेपूज्यते २०७ गोदानसमान्याह श्रांतस्यासनशयनादिदानेनश्रमापनयनंश्रांतसंवाहनम् रोगिणांपरिचर्यायथाशक्त्यौषधादिदा
नेन सुरार्चनंहरिहरहिरण्यगर्भादीनांगंधमाल्यादिभिराराधनं पादशौचंद्विजानांसमानानामधिकानांच तेषामेवोच्छिष्टस्यसंमार्जनम् एतान्य
नंतरोक्तेनगोदानेनसमानि २०८

भूः फलप्रदा दीपा देवायतनादिषु प्रतिश्रयाः प्रवासिनामाश्रयः निवेशनार्थं गार्हस्थ्यार्थं यत्कन्या दीयते तन्नैवेशिकम् स्वर्णं सुवर्णं धुर्यो भारसहो ब-
लीवर्दः शेषं प्रसिद्धं एतान् भूदीपादीन् दत्त्वा स्वर्गलोके पूज्यते स्वर्गफलं च भूमिदानादीनां फलान्तरव्युदासार्थं यत्किंचित्कुरुते पापं ज्ञानतोऽज्ञानतो-
ऽपि वा अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुध्यति तथा वारिदस्तृप्तिमाप्नोति सुखमक्षय्यमन्नदः तिलदः प्रजामिष्टां दीपदश्चक्षुरुत्तमम् वासोदश्चन्द्रसालो-
क्यमश्विसालोक्यमश्वद इत्यादि फलान्तरश्रवणात् गोचर्मलक्षणं च बृहस्पतिना दर्शितं सप्तहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्ड निवर्तनम् दश तान्येव गोचर्म

भूदीपांश्चान्नवस्त्राम्भस्तिलसर्पिःप्रतिश्रयान् नैवेशिकस्वर्णधुर्यं दत्त्वा स्वर्गे महीयते २०९ गृहधान्याभयोपानच्छ-
त्रमाल्यानुलेपनम् यानं वृक्षं प्रियं शय्यां दत्त्वात्यन्तसुखी भवेत् २१०

दत्त्वा स्वर्गे महीयते २०९ गृहं प्रसिद्धं धान्यानि शालिगोधूमा-
दीनि अभयं भीतत्राणं उपानहौ छत्रं माल्यं मल्लिकादि अनुलेपनं कुंकुमचन्दनादि यानं रथादि वृक्षमुपजीव्यमाम्रादिकं प्रियं यद्यस्याभिप्रेतं धर्मा-
दि शय्यां च दत्त्वात्यन्तमतिशयेन सुखी भवति अत्र हिरण्यादिवत्स्वत्वे दातुमशक्यस्य धर्मादीनामप्यभयस्य भूमिदानादावपि समानत्वात् स्मृत्यन्तरे-
ऽपि धर्मदानश्रवणात् देवतानां गुरूणां च मातापित्रोस्तथैव च पुण्यं देयं प्रयत्नेन नापुण्यं चोदितं क्वचित् अपुण्यप्रदानेनैतदेव वर्धते मतिमद्भिस्तु हरो

गर्हिताचरणात्तस्य पापं तावत्समाश्रयेत् समं द्विगुणसाहस्रमानं .
लोभादिनाप्रवृत्तस्य यःपापमवलंज्ञात्वाप्रतिगृण्हातिदुर्मतिः गार्हिताचरणात्तस्यपापंतावत्समाश्रयेत् समंहिगुणसाहस्रमानं लोभादिनाप्रवृत्तस्य यःपापमवलंज्ञात्वाप्रतिगृण्हातिदुर्मतिः गार्हिताचरणात्तस्य पापं हिंसायांतद् देवहीनिप्रतिगृहीतृवृत्तिविशेषाच्चदात्र
तिस्मरणात् इहचसर्वत्रदेशकालपात्रविशेषाद्देयविशेषाद्दातृविशेषाद्दानेफलंमयाप्रोक्तं अतस्तद् द्ध्यापनादिद्वारेणब्र
प्रतिग्रहीत्रोःफलतारतम्यंद्रष्टव्यं २१० यस्मात्सर्वधर्ममयंब्रह्म अवबोधकत्वेनतस्मात्तद्दानंसर्वदानेभ्योप्यधिकं अत्रचब्रह्मदानेपरस्वत्वापादनमात्रंदानंस्वत्वनिवृ-
ह्मलोकमवाप्नोति अविच्युतंच्युतिर्यथानभवति आभूतसंप्लवंब्रह्मलोकेवतिष्ठतेइत्यर्थः

सर्वधर्ममयंब्रह्मप्रदानेभ्योधिकंयतः तद्ददत्समवाप्नोतिब्रह्मलोकमविच्युतम् २११ प्रतिग्रहसमर्थोपिनादत्तेयः
प्रतिग्रहम् येलोकादानशीलानांसतानाप्नोतिपुष्कलान् २१२ कुशाःशाकंपयोमत्स्यागंधाःपुष्पंदधिक्षितिः मांसं
शय्यासनंधानाःप्रत्याख्येयंनवारिच २१३

नो. कर्तुमशक्यत्वात् २११ दानात्फलमुक्तंदानीदानव्यतिरेकेणापिदानफलावा-
प्तिहेतुमाह यःपात्रभूतोपिप्रासंप्रतिग्रहंसुवर्णादिकंनादत्तेनस्वीकरोति असौयद्यपिसंनोपादत्तेतत्तद्दानशीलानांयेलोकाःतान्समवाप्नो
ति २१२ इदानींसर्वप्रतिग्रहनिवृत्तिप्रसंगेऽपवादमाह धानाःभ्रष्टयवाःक्षितिर्मृत्तिका शेषंप्रसिद्धं एतत्कुशादिकंस्वयमुपानीतंनप्रत्याख्येयंच
राङ्गृहादि शय्यांगृहाकुशानांधानापःपुष्पंमणीन्दधिमत्स्यान्धानाःपयोमांसंशाकंचैवनविनिर्णुदेत् तथागंधोदकंमूलफलमन्नमभ्युद्यतंचपत् सर्वतः
प्रतिगृण्हीयान्मध्वाज्याभयदक्षिणामितिमनुस्मरणात् २१३

किमितिनभक्ष्याख्येयमित्याह यस्मादयाचितमेतदाहृतं दुष्कृतकारिणोपिसकाशाद्ग्राह्यं किमुतयथोक्तकारिणः तस्मान्नप्रत्याख्येय
अन्यत्रकुलटाषण्ढपतितेभ्यः शत्रोश्च कुलमटतीतिकुलटा स्वैरिण्यादिका षण्ढस्तृतीयाप्रकृतिः २१४ प्रतिग्रहनिवृत्तेरपवादान्तरमाह देवतातिथ्य
र्चनादेरावश्यकत्वात्तदर्थमनात्मकारणात्पतितादन्यत्रकुत्सितवर्जंसर्वतः प्रतिगृह्णीयात् गुरवोमातापित्रादयः भृत्याभरणीयाः भार्यादयः
इतिदानधर्मप्रकरणम् २१५ इदानींश्राद्धप्रकरणमारभ्यते श्राद्धंनामादनीयस्यतत्स्थानीयस्यवाद्रव्यस्यप्रेतोद्देशेनश्रद्धयात्यागः तच्चद्विविधं
पार्वणमेकोद्दिष्टमिति तत्रत्रिपुरुषोद्देशेनयत्क्रियतेतत्पार्वणं एकपुरुषोद्देशेनक्रियमाणमेकोद्दिष्टं पुनश्चत्रिविधं नित्यंनैमित्तिकंकाम्यंचेति तत्रनित्यं

अयाचिताहृतंग्राह्यमपिदुष्कृतकर्मणः अन्यत्रकुलटाषण्ढपतितेभ्यस्तथाद्विषः २१४ देवातिथ्यर्चनकृतेगुरु
भृत्यार्थमेवच सर्वतःप्रतिगृह्णीयादात्मवृत्त्यर्थमेवच २१५ अमावास्याष्टकावृद्धिः कृष्णपक्षोयनद्वयम् द्र
व्यंब्राह्मणसंपत्तिर्विषुवत्सूर्यसंक्रमः २१६

नियतनिमित्तोपाधौचोदितमहरहरमावास्याष्टकादिषु अनियतनिमित्तोपाधौचोदितं
नैमित्तिकं यथापुत्रजन्मादिषु फलकामनोपाधौविहितंकाम्यं यथास्वर्गादिकामनयाकृत्तिकादिनक्षत्रेषु पुनश्चपञ्चविधं अहरहः श्राद्धंपार्वणं
वृद्धिश्राद्धमेकोद्दिष्टंसपिण्डीकरणंचेति तत्राहरहःश्राद्धं पञ्चैतान्योमहायज्ञान् इत्यादिनोक्तं तथाचमनुः दद्यादहरहःश्राद्धमन्नाद्येनोदकेनवा प

योमूलफलैर्वापिपितृभ्यःप्रीतिमक्षय्यामिति अधुनापार्वणंवृद्धिश्राद्धंचदर्शयिष्यंस्तयोः कालानाह यत्रादिनेचंद्रमानदृश्यतेसाअमावास्या तस्यामहर्द्द
यव्यापिन्यामपराण्हव्यापिनीग्राह्या अपराण्हःपितॄणामितिवचनात् अपराण्हश्चपंचधाविभक्तेदिनेचतुर्थोभागस्त्रिमुहूर्तः अष्टकाश्चतस्रः हेमंत-
शिशिरयोश्चतुर्णामपरपक्षाणामष्टम्यष्टकाइत्याश्वलायनोक्ताः वृद्धिःपुत्रजन्मादि कृष्णपक्षोपरपक्षः अयनद्वयंदक्षिणोत्तरसंज्ञकं द्रव्यंकृष्णासा
रमांसादिकं ब्राह्मणसंपत्तिर्वक्ष्यमाणा विषुवद्वयंमेषतुलयोःसूर्यगमनं सूर्यसंक्रमः आदित्यस्यराशेराश्यंतरगमनं अयनविषुवतोःसंक्रांतित्वेसि

व्यतीपातोगजच्छायाग्रहणंचंद्रसूर्ययोः श्राद्धंप्रतिरुचिश्चैवश्राद्धकालाःप्रकीर्तिताः २१७

-द्धेपृथगुपादानंफलातिशयप्रतिपादनार्थं व्यतीपातोयोगविशेषः गजच्छायायदेंदुः पितृदैवत्येहंसश्चैवकरेस्थितः याम्यातिथिर्भवेत्साहि गज-
-च्छायाप्रकीर्तितेतिपरिभाषिता हस्तिच्छायेतिकेचित् सेहनगृह्यतेकालप्रक्रमात् ग्रहणंसोमसूर्ययोरुपरागः यदाचकर्तुःश्राद्धंप्रतिरुचिर्भवतितदा
पि चशब्दाद्युगादिप्रभृतयः एतेश्राद्धकालाः यद्यपिचंद्रसूर्यग्रहेनाद्यादितिग्रहणेभोजननिषेधस्तथापिभोक्तुर्दोषोदातुरभ्युदयः २१६ २१७

अहरहः भाद्वाजीरितन स्पमाणचतुर्विधश्रोत्रियब्राह्मणसंपत्तिमाह सर्वेषु वेदेषु ऋग्वेदादिषु अनन्यमनस्कतया अस्खलिताध्ययन समाअध्य
योत्रियः सुनाध्ययनसंपन्नः वक्ष्यमाणब्रह्मपोर्वेतिअसोमस्यचित् सुनामध्यमनयस्कः सर्वस्येद विशेषण भभब्राह्मणयोर यैवेत्तीतिवेदार्थवित् ज्ये
ष्ठसामविसामविशेषस्तदध्ययनागमतत्त्वतद्व्रताचरणेनयस्तदधीतेसज्येष्ठसामा त्रिमधुः ऋग्वेदैकदेशास्तद्व्रतंचतद्व्रताचरणेनतदधीतेइतित्रिमधु
त्रिसुपर्णःऋग्यजुषोरेकदेशास्तद्व्रतंचतद्व्रताचरणेनयस्तदधीतेसत्रिसुपर्णिकः एतेब्राह्मणाः भाद्वसपद इतिवक्ष्यमाणक्रियासंबंध २१८ स्त्रीयो
भागिनेयः ऋत्विक्त्वत्सुपा नामानात्त्वित्वि भर्ता त्रिणाचिकेतःयजुर्वेदैकदेशः तद्व्रतंचतद्व्रताचरणेनयस्तदध्यायीसत्रिणाचिकेत अन्यस्मिन् ए

मत्पाःसर्वेषुवेदेषुश्रोत्रियोब्रह्मविद्युवा वेदार्थवित्ज्येष्ठसामात्रिमधुस्त्रिसुपर्णिक २१८ स्त्रीयऋत्विग्जामातृयाज्यश्व
शुरमातुला त्रिणाचिकेतदौहित्रशिष्यसंबंधिबांधवा २१९ कर्मनिष्ठास्तपोनिष्ठाःपंचाग्निर्ब्रह्मचारिणः पितृमातृपराश्चै
वब्राह्मणाःश्राद्धसंपद २२०

तेनपूर्वोक्तमध्यमोत्रियाद्यभावेवेदितव्याः पयवैभयमःकल्पाःभदानेहव्यकव्ययोः अनुकल्पस्त्वयमोक्तःसदास
द्भिरगर्हितःअभिप्रायमङ्गनाम्नोपादीनामभिहितत्वात् २१९ कर्मनिष्ठाविहितानुष्ठानपराः तपोनिष्ठाजपशीलाः मप्यावसथ्यौनेताम्नयश्चायस्यस
तिसप्ताग्निःपंचाग्निनपाध्यापीत्व भस्त्राणिउपकुर्वाणकोनैष्ठिकश्च पितृमातृपराःस्वस्तृगाप्य चक्रयत्नानिषादम ब्राह्मणाःनसंनिपादयश्या

वर्ज्यानाह रोगीमहारोगोपसृष्ट. हीनमतिरिक्तंवांगंयस्यासौहीनातिरिक्तांगः एकनाक्ष्णायानपश्यतिसकाणः एतस्मादेवांध बधिरविद्वमज्जन नखल्वाटदुश्चर्मप्रभृतयोनिरस्ताः पुनर्भूरुक्तलक्षणातस्यांजातःपौनर्भवः अवकीर्णीब्रह्मचार्येवस्खलितब्रह्मचर्यः कुंडगोलौ परदारेषुजायेते द्वौसुतौकुंडगोलकौ पत्यौजीवतिकुंडस्तुमृतेभर्त्तरिगोलकइत्येवमुक्तलक्षणकौ कुनखी संकुचितनखः श्यावदंतकःस्वभावात्कृष्णदशनः एते श्राद्धेनिंदिताइतिवक्ष्यमाणेनसंबंधः २२१ वेतनग्रहणेनयोध्यापयतिसभृतकाध्यापकः वेतनदानेनचयोधीतेसोपि क्लीबोनपुंसकः असद्भिः

अवकीर्णीकुंडगोलौकुनखीश्यावदंतकः २२१

रोगीहीनातिरिक्तांगःकाणःपौनर्भवस्तथा

भृतकाध्यापकःक्लीबःकन्यादूष्यभिशस्तकः मित्रध्रुक्पिशुन.सोम विक्रयीपरिविंदकः २२२

सद्भिर्वादोषैर्यःकन्यांदूषयतिसकन्यादूषी संतासताब्रह्महत्यादिनाभियुक्तोभिशस्तः मित्रध्रुक्मित्रद्रोही परदोषसंकीर्त्तनशीलःपिशुनः सोमविक्रयीयज्ञेसोमस्यविक्रेता परिविंदकःपरिवेत्ता ज्येष्ठेअकृतदारेअकृताग्निपरिग्रहेयायःकनीयान्दारपरिग्रहमग्निपरिग्रहंवा कुर्यात्सपरिवेत्ता ज्येष्ठस्तुपरिवित्तिः यथाहमनुः दाराग्निहोत्रसंयोगय.करोत्यग्रजेस्थिते परिवेत्तासविज्ञेयःपरिवित्तिस्तुपूर्वजइति एवंदातृयाजकावपि परिवित्तिःपरिवेत्तायायाचपरिविद्यते सर्वेतेनरकंयांतिदातृयाजकपंचमाइति २२२ छ छ छ छ

पिनाकारणेनमातापितृगुरुत्स्रजतिममातापितृगुरुत्यागी एवभार्यापुत्रत्याग्यपि स्त्रीचमातापितरौसाध्वीभार्यासुतःशिशुः अप्यकार्यश
तकृत्वाभर्त्तव्यामनुरब्रवीदितिसमाननिर्देशात् कुन्दस्यान्नयोभ्यासर्वःकुण्डाशी एवगोलकस्यापि परस्यरोरन्नमश्नातिसकुण्डाशीप्रदर्शितइतिवच
नात् वृषलोनिर्धर्मस्तस्मात्सोवृषलात्मजः परपूर्वापुनर्भूः तस्याःपतिः अदत्तादायीस्तेनः कर्मदुष्टाःशास्त्रविरुद्धकारिणः पक्षपातिनवदेवलकप्रभृत
यः एतेषामनिंदिताः पतितपरिहाराः अथवासर्वसुवेदविद्यादिनाभाद्धयोग्यब्राह्मणप्रतिपादनेनैवतद्व्यतिरिक्तानामयोग्यत्वेसिद्धेपिपुनः केषांचिद्योग्या

मातापितृगुरुत्यागीकुण्डाशीवृषलात्मजः परपूर्वापतिस्तेनः कर्मदुष्टाश्चनिंदिता २२३
निमंत्रयेतपूर्वेद्युर्ब्राह्मणानात्मवान्शुचिः तैश्चापिसंयतैर्भाव्यंमनोवाक्कायकर्मभिः २२४

दीनामतिषेधवचनंलक्षणमात्सणासमवेमतिषेधरहितानामाप्रयं २२३ एवमाद्धकालान्ब्राह्मणाश्चोक्त्वाधुनापार्वणप्रयोगमाह पूर्वोक्तान्ब्रा
ह्मणान्यथालक्षणःश्रियतामितिपूर्वेद्युर्निमंत्रयेत प्रार्थनयाक्षणमभ्युपगमयेत् अपरेद्युर्वा पूर्वेद्युरपरेद्युर्वाश्राद्धकर्मण्युपस्थिते निमंत्रयेतत्र्यवरान्सम्य
निमान्यथोदितानितिमनुस्मरणात् आत्मवान्क्रोधलोभादिरहितः सन्दोषवान्भवतियद्वा आत्मवान्नियतोऽथयोगेन्स्नानं भवनम् तैर्निमंत्रितैः
...तैश्चापिसंयतैर्भाव्यं...

अपराण्हेतूक्तलक्षणेतान्निमंत्रितान्ब्राह्मणानाहूयस्वागतवचनेनपूजयित्वाकृतपादधावनानाचांतान्कुशेष्वासनेषु पवित्रपाणिः पवित्रपाणीनुपवेशयेत् यद्यपिसामान्येनापराण्हे इत्युक्तं तथापिकुतपेप्रारभ्यतदादिपंचमुहूर्त्तेषु परिसमापनंश्रेयस्करं अन्होमुहूर्त्ताविख्यातादशपंचचसर्वदा तत्राष्टमोमुहूर्त्तोयःसकालःकुतपःस्मृतः मध्यान्हेसर्वदायस्मान्मंदीभवतिभास्करः तस्मादनंतफलदस्तत्रारंभोविशिष्यते ऊर्ध्वंमुहूर्त्तात्कुतपाद्यन्मुहूर्त्तचतुष्टयं मुहूर्त्तपंचकंह्येतत्स्वधाभवनमिष्यते इतिवचनात् तथान्यदपिश्राद्धोपयोगिकुतपसप्तकमुक्तं मध्यान्हःखड्गपात्रंच

अपराण्हेसमभ्यर्च्यस्वागतेनागतांस्तुतान् पवित्रपाणिराचांतानासनेषूपवेशयेत् २२५ युग्मान्दैवेयथाशक्तिपित्र्येयुग्मांस्तथैवच परिस्तृतेशुचौदेशेदक्षिणाप्रवणेतथा २२६

तथानेपालकंबलः रौप्यंदर्भास्तिलागावोदौहित्रश्चाष्टमःस्मृतः पापंकुत्सितमित्याहुस्तस्यसंतापकारिणः अष्टावेतेयतस्तस्मात्कुतपाइतिविश्रुताइति २२५ दैवेआभ्युदयिकेश्राद्धेसमान्ब्राह्मणान्उपवेशयेत् कथंयथाशक्तिशक्तिमनतिक्रम्य तत्रवैश्वदेवे द्वौद्वौ मात्रादीनांतिसृणामेकैकस्याद्वौद्वौतिसृणांवाद्वौ एवंपित्रादीनामेकैकस्य द्वौद्वौत्रयाणांवाद्वौ एवंमातामहानांच वर्गत्रयेपितृभ्यदैवतंत्रंवा पित्र्येपार्वणश्राद्धेअयुग्मान्विषमानुपवेशयेत् इतिसंबध्यते एतच्चपरिस्तृतेसर्वतःप्रच्छादिते शुचौगोमयादिनोपलिप्ते दक्षिणाप्रवणेदक्षिणतोवनतेदेशेकार्यं २२६

विनाधरणेनमातापित्रगुरूंस्त्यजतिसमातापितृगुरुत्यागी एवभार्यापुत्रत्याग्यपि इन्दीनमातापितरौसाध्वीभार्यासुत शिशुः अप्यकार्यश
तकृत्वा भर्त्तव्यामनुरब्रवीदितिसभाननिर्देशाद् कुन्दस्यान्नयोभारस्तौकुंडाशी एवगोलकस्यापि परस्त्रयोरन्नमश्नातिसकुंडाशीप्रकीर्तितइतिवच
नात् वृषल्यांनिर्धर्मस्त्यक्तोवृषलात्मजः परपूर्वापुनर्भूः तस्याः पतिः अदत्तादायीस्तेनः कर्मसु यः शास्त्रविरुद्धकारिणः पकमशक्तिवदेधवकर्मरत
यः एतेभारतोनिहिताः प्रतिषिद्धाः अष्याः सर्वेषुवेदेषित्यादिनामानुपोग्यब्राह्मणप्रतिपादनेनैवतद्व्यतिरिक्तानामयोग्यतेसिद्धेऽपिपुनःकेषाञ्चिद्योग्या

मातापितृगुरुत्यागी कुंडाशीवृषलात्मजः परपूर्वापतिस्तेनः कर्मदुष्टाश्चनिन्दिताः २२३
निमंत्रयेतपूर्वेद्युर्ब्राह्मणानात्मवान्शुचिः तैश्चापिसंयतैर्भाव्यंमनोवाक्कायकर्मभिः २२४

दीनमतिषेधवचनं भक्तलक्षणब्राह्मणासंभवेप्रतिषेधरहितानामाश्रयार्थं २२३ एवंश्राद्धकालान्ब्राह्मणांश्चोक्त्वाधुनापार्वणप्रयोगमाह पूर्वोक्तान्ब्रा
ह्मणान्श्राद्धदिवसात् प्रथमदिनेपूर्वेद्युर्निमंत्रयेत प्रार्थनयाक्षणमभ्युपगमयेत् अपरेद्युर्वा पूर्वेद्युरपरेद्युर्वाश्राद्धकर्मण्युपस्थिते निमंत्रयेतत्र्यवरान्सम्य
गितिमन्वादिवचनान्निमन्त्रणात् आत्मवान्क्रोधहर्षादिरहितः सन्दोषवान्भवतियश्चप्रमत्तान्नियतेन्द्रियोभवेत् शुचिः प्रयतश्च तैश्चापिसंयतैर्भाव्यं

अपराण्हेत्नूक्तलक्षणेतान्निमंत्रितान्ब्राह्मणानाहूयस्वागतवचनेनपूजयित्वाकृतपादधावनानाचांतान्कृतेष्वासनेषुपवित्रपाणिः पवित्रपा
णीनुपवेशयेत् यद्यपिसामान्येनापराण्हेइत्युक्तंतथापिकुतपेमारभ्यतदादिपंचमुहूर्त्तेषुपरिसमापनंश्रेयस्करं अन्होमुहूर्त्ताविख्यातादशपंच
चसर्वदा तत्राष्टमोमुहूर्त्तोयःसकालःकुतपःस्मृतः मध्यान्हेसर्वदायस्मान्मंदीभवतिभास्करः तस्मादनंतफलदस्तत्रारंभोविशिष्यते ऊर्ध्वंमुहूर्त्तात्
कुतपाद्यन्मुहूर्त्तचतुष्टयं मुहूर्त्तपंचकंह्येतत्स्वधाभवनमिष्यतेइतिवचनात् तथान्यदपिश्राद्धोपयोगिकुतपसप्तकमुक्तं मध्यान्हःखड्गपात्रंच

अपराण्हेसमभ्यर्च्यस्वागतेनागतांस्तुतान् पवित्रपाणिराचांतानासनेषूपवेशयेत् २२५ युग्मान्दैवेयथाशक्तिपित्र्येयुग्मां
स्तथैवच परिस्तृतेशुचौदेशेदक्षिणाप्रवणेतथा २२६

तथानेपालकंबलः रौप्यंदर्भास्तिलागावोदौहित्रश्चाष्टमःस्मृतः. पापंकुत्सितमित्या
हुस्तस्यसंतापकारिणः अष्टावेतेयतस्तस्मात्कुतपाइतिविश्रुताइति २२५ दैवेआभ्युदयिकेश्राद्धेसमान्ब्राह्मणान्उपवेशयेत् कथंयथाशक्तिश
क्तिमनतिक्रम्य तत्रवैश्वदेवे द्वौद्वौ मात्रादीनांतिसृणामेकैकस्या द्वौद्वौतिसृणांवाद्वौ एवंपित्रादीनामेकैकस्य द्वौद्वौत्रयाणांवाद्वौ एवंमातामहा
नांच वर्गत्रयेपिवैश्वदेवंतंत्रंवा पित्र्येपार्वणश्राद्धे अयुग्मान् विषमानुपवेशयेत् इतिसंबध्यते एतच्चपरिस्तृतेसर्वतःप्रच्छादिते शुचौगोमयादिनोप
लिप्ते दक्षिणाप्रवणेदक्षिणतोवनतेदेशेकार्यं २२६

अयुग्मान् पित्र्यइति पार्वणश्राद्धप्रकृतेर्वैश्वदेवेप्ययुग्मप्रसंगे इदमारभ्यते द्वौदैवइति दैवे वैश्वदेवे द्वौ ब्राह्मणौ प्राङ्मुखावुपवेश्यौ पित्र्ये अयुग्मानित्यविशेषप्रसंगे विशेषउच्यते त्रयः पित्र्येइति पित्र्ये पित्रादिस्थाने त्रयः उदङ्मुखाउपवेश्या पक्षांतरमाह एकैकमेववा वैश्वदेवे पित्र्येच एकमेकमुपवेशयेत् संभवतो विकल्प मातामहानामप्येवंश्राद्धे निमंत्रणादि द्वौ दैवे प्राक्त्रयः पित्र्येउदगेकैकमेववेत्येव मतपितृश्राद्धवत्कर्तव्य पितृश्राद्धे मातामहश्राद्धे च वैश्वदेविकं वैश्वदेवतंत्रेणवा कर्तव्य तंत्रशब्दः समुदायवाचकइति यदामुह्यायेयं ब्राह्मणौ लब्धौ तदामुवैश्वदेवपात्र

द्वौ दैवे प्राक्त्रयः पित्र्येउदगेकैकमेववा मातामहानामप्येवंतंत्रंवा वैश्वदेविकं २२७ पाणिप्रक्षालनं दत्वा विष्टरार्थं कुशानपि आवाहयेदनुज्ञातो विश्वेदेवासइत्यृचा २२८

प्रकल्प्य उभयत्रैकैकब्राह्मणं नियुञ्ज्यात् यथाहवसिष्ठः यद्येकंभोजयेच्छ्राद्धे दैवं तत्र कथंभवेत् अन्नपात्रे समुद्धृत्य सर्वस्यप्रकृतस्य च देवतायतने कृत्वा ततः श्राद्धं प्रवर्तयेत् प्रास्येदग्नौ तदन्नंतु दद्याद्वा ब्रह्मचारिणइति २२९ तदनन्तरं विश्वदेवार्थब्राह्मणहस्ते जलं दत्वा विष्टरार्थं कुशाश्चयुग्मान् द्विगुणितानासने दक्षिणतो दत्वा विश्वान्देवानावाहयिष्येइति ब्राह्मणान् पृष्ट्वा तै रावाहयेत्यनुज्ञातो विश्वेदेवास आगतेत्यनयावाक्ष्या आगच्छंतु महाभागा इत्यनेन च स्मार्तेन मंत्रेण ताना वाहयेत् एतच्च यज्ञोपवीतिनासव्येन प्रदक्षि
पात्रकार्य [illegible]

अनन्तरंतैजसादिभाजनेसपवित्रकेकुशयुग्मांतर्हिते शन्नोदेवीरभिष्टय इत्यनयर्चाप·
ततोविश्वेदेवार्थब्राह्मणसमीपेभूमिंप्रदक्षिणेनयवैरन्वास्तीर्य अनन्तरंतैजसादिभाजनेसपवित्रकेकुशयुग्मांतर्हिते यादिव्याआपःपयसेत्या
क्षिप्त्वायवोसिधान्यराजोसीत्यादिनामंत्रेणयवान् ततोगंधपुष्पाणिचक्षिप्त्वानंतरमर्घ्यपात्रपवित्रांतर्हितेषुब्राह्मणहस्तेषु यादिव्याआपःपयसेत्या
दिनामंत्रेणविश्वेदेवाइदंवोऽर्घ्यमित्यर्घ्योदकंविनिक्षिपेत् २२९ अथकरशौचार्थमुदकंदत्वायथाक्रमंगंधपुष्पधूपदीपदानंकुर्यात् तथाच्छादनदानंच
गंधादीनांस्मृत्यंतरोक्तोविशेषोद्रष्टव्यः चंदनकुंकुमकर्पूरागरुपद्मकान्युपलेपनार्थमितिविष्णुनोक्तं पुष्पाणिचभाद्रेजात्याः प्रशस्ताः स्युर्मल्लिकाश्वेत

यवैरन्ववकीर्याथभाजनेसपवित्रके शन्नोदेव्यापयःक्षिप्त्वायवोसीतियवांस्तथा २२९ यादिव्याइतिमंत्रेणहस्तेष्वर्घ्यं
विनिक्षिपेत् दत्वोदकंगंधमाल्यंधूपदानंसदीपकम् २३० तथाच्छादनदानंचकरशौचार्थमंबुच अपसव्यंततःकृत्वा
पितॄणामप्रदक्षिणम् २३१

सूथिकाजलोद्भवानिसर्वाणिकुसुमानिचचंपकामिस्तानि वर्ज्यानिच उग्रगंधीन्यगंधानिचैत्यवृक्षोद्भवा
निच पुष्पाणिवर्जनीयानिरक्तवर्णानियानिच नकंटकिजंअकंटकमपि शुक्लंसुगंधियत्तद्द्यात् नरक्तं रक्तमपिकुंकुमंजलजंचदद्यादित्यादीनिद्र
ष्टव्यानि धूपेचविशेषोविष्णुनोक्तः प्राण्यंगंसर्वंधूपार्थेनदद्यात् घृतमधुसंयुक्तंगुग्गुलुंश्रीखंडागरुदेवदारुसरलादिदद्यादिति दीपेचविशेषःशंखे
नोक्तः घृतेनदीपोदातव्यस्तिलतैलेनवापुनः वसामेदोद्भवंदीपंप्रयत्नेनविवर्जयेत् आच्छादनंचप्रक्षालनवमहतंसदशंदद्यादिति एतच्चसर्वंवैश्वदेवा

तु यत्र भस्मुदङ्मुखः कुर्यात् पित्र्यं च दक्षिणामुखः यथाह एवं शातातपः उदङ्मुखस्तु देवानां पितॄणां दक्षिणामुखः यद्यास्तार्पणे सर्वदैवप्र वैधिपात्रतरीति ३ अततो वैश्वदेवकाण्डानन्तरमपसव्यं यज्ञोपवीतं प्राचीनावीतं कृत्वा अनन्तरंनिवदताश्राद्धानुसमयदर्शितं पित्रादीनामयाणा- मासनार्थं कुशान्द्विगुणमुग्नान्भमदक्षिणवामतोऽपि स्वार्थमासनेषूदकपूर्वकं दत्वापुनरुदकं दद्यात् अथ यदा पाद्विगुण फल्गुकुशान् दत्वाप येत्याश्वलायनस्मरणात् एतच्चायतयोरुदकदानं वैश्वदेवे पित्र्ये च मतिपदार्थप्रतिपादनार्थं द्रष्टव्यं अयपितॄन् पितामहान् प्रपितामहानावाहयिष्य

द्विगुणांस्तु कुशान्दत्वाह्युशन्तस्त्वेत्यृचापितॄन् आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायन्तु नस्तत २३२ अपहता इति तिलान्विकीर्य च समंततः यथा शास्त्रं तिलैः कार्या कुर्यादर्घ्यादि पूर्ववत् २३३ दत्वार्घ्यं संस्रवांस्तेषां पात्रे कृत्वा विधानतः पितृभ्यः स्थानमसीति न्युब्जं पात्रं करोत्यथ २३४

इतिब्राह्मणान्पृष्ट्वा आवाहयेति तैरनुज्ञातोऽशन्तस्त्वानि धीमहीत्यनयाऋचापिपादीनावाह्य आयन्तु नः पितर इत्यादिना मन्त्रेणोपतिष्ठेत् २३२ २३३ यथार्थायवसाध्यानि कार्याणि अन्वष्टकि लैः कर्तव्यानि ततार्घ्यपात्रासादनाच्छादनात पूर्ववत्कुर्यात् नयायविशेषः तिलानपहता असुरा रक्षांसीत्यादिना मन्त्रेण ब्राह्मणान्परितो मदक्षिण मन्यपकीर्यतानतादिपात्रेषु निवपश्चात् कुशानाभेनकूर्चानिहितेषु शन्नोदेवीरिति मन्त्रेणाप

निचक्षिप्तास्वधार्घ्याइतिब्राह्मणानांपुरतोर्घ्यपात्राणिस्थापयित्वा यादिव्याइतिमंत्रांतेपितरिदंतेर्घ्यंपितामहेदंतेर्घ्यंप्रपितामहेदंतेर्घ्यंइतिब्राह्म-
णानांहस्तेष्वर्घ्यंदद्यात् एकैकमुभयत्रवैश्वस्मिन्नपिपक्षेपात्रत्रयंकार्यं एवमर्घ्यंदत्वातेषामर्घ्याणांसंस्रवान्ब्राह्मणहस्तगलितार्घोदकानिपितृ-
पात्रेगृहीत्वादक्षिणाग्रंकुशस्तंबंभूमौनिधायतस्योपरिपितृभ्यःस्थानमसीत्यनेनमंत्रेणतत्पात्रंन्युब्जमधोमुखंकुर्यात् तस्योपरिअर्घ्यपात्रपवि-
त्राणिनिदध्यात् अनंतरंगंधपुष्पधूपदीपाच्छादनानि पितरयंतेगंधः पितरिदंतेपुष्पंइत्यादिनाप्रयोगेणदद्यात् २३४ अनंतरमग्नौकरिष्यन्

अग्नौकरिष्यन्नादायपृच्छत्यन्नंघृतप्लुतम् कुरुष्वेत्यभ्यनुज्ञातोहुत्वाग्नौपितृयज्ञवत् २३५

हुतशेषंप्रदद्यात्तुभाजनेषुसमाहितः यथालाभोपपन्नेषुरौप्येषुच विशेषतः २३६

घृतप्लुतंघृताक्तमन्नमादायब्राह्मणान्पृच्छेदग्नौकरिष्येइति घृतग्रहणंसूपशाकादिनिवृत्त्यर्थं ततस्तैःकुरुष्वेत्यभ्यनुज्ञातः प्राचीनावीत्यग्निमुप-
समाधायमेक्षणेनादायावदानसंपदाजुहुयात् सोमायपितृमतेस्वधानमः अग्नयेकव्यवाहनायस्वधानमइतिपिंडपितृयज्ञकल्पेनाग्नौहुत्वामे-
क्षणमनुप्रहृत्यहुतशेषंमृन्मयवर्जंयथालाभोपपन्नेषुविशेषतोरौप्येषुपित्रादिभाजनेषुदद्यात् नवैश्वदेवभाजनेषु समाहितोनन्यमनस्कः अ-
नयद्यप्यग्नावित्यविशेषेणोक्तंतथाप्याहिताग्नेःसर्वाधानपक्षेऔपासनाग्नेरभावात्पिंडपितृयज्ञानंतरभाविनिपार्वणश्राद्धेविहितदक्षि-

अन्नभक्ष्यभोज्यलेह्यचोष्यपेयात्मकपञ्चविधं हविष्यप्रमुखं ब्राह्मणायोपेताय कर्मैवारोचते हविष्यभाक् हविर्याम्य व्रीहिशालियवगोधूममुद्गमाषमुन्यन्न
कलशाकमहाशल्कवास्तुकीमरीचहिंगुगुडशर्कराकर्पूरसैंधवभाण्डपनसनारिकेरकदलीबदरगव्यपयोदधिघृतपायसमधुमांसप्रभृति स्मृत्य
न्तरप्रसिद्धं वेदितव्यं हविष्यमित्यनेनैवायोग्यस्य स्मृत्यन्तरप्रतिषिद्धस्य कोद्रवमसूरचणककुलित्थपुलाकनिष्पावराजमाषकूष्माण्डवार्ताकबृहती
द्वयोपोदकीवंशांकुरपिप्पलीवचाशतपुष्पोपरविडलवणमाहिषचामरक्षीरदधिघृतपायसादीनां निवृत्तिः अक्रोधन क्रोधहेतुसंभवेपि अत्वरोव्य
प भावसंदद्यादिति सर्वपरिग्रहशब्दाद्यथाकिंचिदुच्छिष्यते तथा दद्यात् उच्छेषणस्य दासवर्गभागधेयत्वात् उच्छेषणं भूमिगतमजिह्मस्याशठस्य च

अन्नमिष्टं हविष्यं च दद्यादक्रोधनोत्वरः आतृप्तेस्तु पवित्राणि जप्त्वा पूर्वजपं तथा २३९ अन्नमादाय तृप्ताः स्थ शेषं चैवानु
मान्य च तदन्नं विकिरेद्भूमौ दद्याच्चापः सकृत्सकृत् ॥

दासवर्गस्य तत्पित्र्ये भागधेयं प्रचक्षते इति मनुस्मरणात् तथा आतृप्तेः पवित्रा
णि पुरुषसूक्तपावमानीप्रभृतीनि जप्त्वा पूर्वोक्तं जपं च सव्याहृतिकां गायत्रीं सकृत् जपेत् २३९ अनंतरं सर्वमन्नमादाय तृप्ताः स्थेति तान् पृष्ट्वा तृ
प्ताः स्म इति तैरुक्ते शेषमप्यस्ति किं क्रियतामिति पृष्ट्वा इष्टैः सहोपभुज्यतामित्यभ्युपगम्य तदन्नं पितृस्थानब्राह्मणस्य पुरस्तादुच्छिष्टसन्निधौ दक्षिणाग्र
दर्भान्तरितायां भूमौ तिलोदकप्रक्षेपपूर्वकं पितृयज्ञवद्दद्यात् अनन्तरं तस्मिन्नेव निक्षिप्य पुनस्तिलोदकं प्रक्षिपेत् तदनन्तरं ब्राह्मणहस्तेषु गण्डूषार्थं सकृत्सकृदप
श्रा० १ अप्सरे

पिंडपितृयज्ञकल्पातिदेशेन चरुश्रपणसद्भावे अग्नौकरणशिष्टचरुशेषेणसहसर्वमन्नमुपादायाग्निसन्निधौपिंडान्दद्यात् तदभावेब्राह्मणाग्रे
तमन्नंसर्वमुपादायसतिलं तिलमिश्रंदक्षिणामुखःउच्छिष्टसन्निधौपिंडापितृयज्ञकल्पेनपिंडान्दद्यात् २४१ मातामहानामपिविश्वेदेवावाहनादिपिंड
प्रदानपर्यंतंकर्म एवमेवकर्त्तव्यं अनंतरंब्राह्मणानामाचमनंदद्यात् स्वस्तिवाच्यंततःकुर्यात्स्वस्तिब्रूतेतिब्राह्मणान्स्वस्तिवाचयेत् तैश्चस्वस्तीत्युक्ते
अक्षय्यमस्त्वितिब्रूतेतिब्राह्मणहस्तेउदकदानंकुर्यात् तैश्चाक्षय्यमस्त्विति वक्तव्यं २४२ अनंतरंयथाशक्तिहिरण्यरजतादिदक्षिणांदत्वास्वधांवाच

सर्वमन्नमुपादायसलिलंदक्षिणामुखः उच्छिष्टसन्निधौपिंडान्दद्याद्वै पितृयज्ञवत् २४१ मातामहानामप्येवंदद्यादाच
मनंततः स्वस्तिवाच्यंततः कुर्यादक्षय्योदकमेवच २४२ दत्वातुदक्षिणांशक्त्यास्वधाकारमुदाहरेत् वाच्यतामित्यनु-
ज्ञातः प्रकृतेभ्यःस्वधोच्यताम् २४३ ब्रूयुरस्तुस्वधेत्युक्ते भूमौसिंचेत्ततोजलं विश्वेदेवाश्चप्रीयंतांविप्रैश्चोक्तमिदंजपेत् २४४

धिष्ये इत्युक्त्वा तैर्ब्राह्मणैर्वाच्यतामित्यनुज्ञात प्रकृतेभ्यः पित्रादिभ्यः मातामहादिभ्यश्चस्वधोच्यतामितिस्वधाकारमुदाहरेत् २४३ तेचब्राह्मणा अ-
स्तुस्वधेतिब्रूयुः तैरेवमुक्ते अनंतरंकमंडलुनाभूमौउदकंसिंचेत् ततोविश्वेदेवाःप्रीयंतामितिब्रूयात् ब्राह्मणैश्चप्रीयतांविश्वेदेवाइत्युक्तेइदमनंतरोच्यमा
नंजपेत् ४४

भित्युक्तं भवति अत्र प्रेतशब्दः पितुः प्रपितामहविषयकोऽनर्थक इति तस्याभिषतभावेन सपिण्डीकरणोत्तरकालपिण्डदानादिनिवृत्त्युपपत्तेः समनन्तर मृतस्योत्तरप्रपितामहत्वं दानाद्युपपत्तेरनर्थक इति युक्तः अत एवाह यमः य सपिण्डीकृतं प्रेतं पृथक्पिण्डे नियोजयेत् विधिघ्नस्तेन भवति पितृहा चोपजायते इति अत्र पितृशब्दस्य प्रेतशब्दस्य पर्यायः पितृ प्रेतशब्दोपपन्नः प्रेतेभ्य एवानि पृणीयादिति प्रयोगदर्शनात् अपि च सपिण्डीकरणश्राद्धं दैवपूर्वं नियोजयेत् पि तॄनेवाशयेत्तत्र पुनः प्रेतं न निर्दिशेदिति सपिण्डीकरणोत्तरकाले प्रेतस्य श्राद्धादिप्रतिषेधो दृश्यते सचानन्तरमृतस्य न संभवति अमावास्यादौ श्राद्धविधा

गन्धोदकतिलैर्युक्तं कुर्यात्पात्रचतुष्टयम् अर्घ्यार्थं पितृपात्रेषु प्रेतपात्रं प्रसिञ्चयेत् २५२
ये समाना इति द्वाभ्यां शेषं पूर्ववदाचरेत् एतत्सपिण्डीकरणमेकोद्दिष्टं स्त्रिया अपि २५३

नात् सपिण्डनात् पुरुषे ससमे विनिवर्तत इत्येतदपि वचनं चतुर्थस्याभिषतभावे एव घटते चतुर्थस्य पिण्डभागप्याप्तित्व पञ्चमस्यापि द्वयप्याप्तित्वम पञ्चमस्यैकांशप्याप्तित्वं सप्तमे निवृत्तिरिति पितृपात्रेष्वित्येतदपि पितृप्रपितामहत्वादभिन्नेव पक्षे घटते नान्यथा प्रपितामहप्रपितामहत्वात् तस्मात्त्रिषु तदेतत्पात्रं प्रसिञ्चयेदिति पितुः पितामहप्रपितामहपात्रेषु प्रसेचयेदिति तदयुक्तं नद्यात्रापि वसपोनन अनुक्तं पिण्डदानादिनिवृत्तिप्रयोजन न अपितु प्रेतत्वनिरस्यापितृत्वप्राप्त्यर्थं प्रेतस्य क्षुत्पीडोपशान्तितामतद्दुःखानुभावावस्था यथाह मार्कण्डेयः प्रेतलोकेतु यसानिर्दुणाचर्य प्रकीर्तिता

क्षत्तृ बोधयेयहं तत्र भवेतां प्रपुनर्दनेति पितृत्वप्राप्तिश्चवस्वादिश्राद्धदेवतासंबंधः प्रातश्चैकोद्दिष्टसहितेनसपिंडीकरणेनप्रेतत्वनिवृत्त्यापितृत्वंप्रा
प्तौ त्यवगम्यते यस्यैतानिनदत्तानिप्रेतश्राद्धानिषोडश प्रेतत्वचास्थिरंतस्यदत्तैःश्राद्धशतैरपि तथा चतुरोनिर्वपेत्पिंडान्पूर्वंतेषुसमापयेत् त
तःप्रभृतिर्वप्रेतः पितृसामान्यमश्नुतेइत्यादिवचनात् यःसापिंडीकृतंप्रेतमित्यनेनापिपृथगेकोद्दिष्टविधानेनपिंडदाननिषेधात्सार्वणविधानेनसह-
पिंडदानमवगम्यते एतच्चसांवत्सरिकपाक्षिकैकोद्दिष्टविधानेनापाद्यते यदापिपुनःप्रेतंननिर्दिशेदिति तदपिप्रेतशब्दंनोच्चारयेत् अपितुपितृ
शब्दमेवेत्येवमर्थं नचप्रकर्षगमनात्तत्रैवप्रेतशब्दः यतोविशिष्टदुःखानुभवावस्थाप्रेतशब्देनरूढ्याभिधीयतइत्युक्तं योपिप्रमीतमात्रेप्रेतशब्द
प्रयोगःसोपिभूतपूर्वगत्या सपिंडतात्तुपुरुषेसप्तमेविनिवर्त्ततइतिचप्रथमस्यपिंडस्यचतुर्थव्यापित्वात् द्वितीयस्यपंचमव्यापित्वात्तृतीयस्यषष्ठव्यापि-
त्वात् सप्तमेविनिवर्त्ततइति एवमपिघटते अपिचनिर्वाप्यपिंडान्वयेननसापिंड्यं अव्यापकत्वात् अपित्वेकशरीरावयवान्वयेनेत्युक्तं पितृशब्दश्चप्रेतत्व
निवृत्त्याश्राद्धदेवतात्वमुपगतेषुवर्त्ततइति पितृपात्रेष्वित्यविरुद्धं तस्मादनंतरमृतपात्रोदकस्यतत्पिंडस्यचपितृपात्रेषु तत्पिंडेषुचसंसर्जनमितिस्थितं
आचार्यस्तुपरमतमेवोपन्यस्तवान् एतच्चपितुःसपिंडीकरणंपितामहादिषुत्रिषुप्रमीतेषुवेदितव्यं पितरिप्रेतेपितामहेप्रपितामहेचाजीवतिसपिंडीक
रणंनास्त्येव व्युत्क्रमाच्चप्रमीतानांनैवकार्यासपिंडनेतिवचनात् यत्तुमनुवचनं पितायस्यतुवृत्तःस्याज्जीवेच्चापिपितामहः पितुःसनामसंकीर्त्यकीर्त्तयेत्
पितामहमिति तदपिपितृशब्दप्रयोगनियमायनपिंडद्वयदानार्थं कथंध्रियमाणेतुपितरिपूर्वेषामेवनिर्वपेत् पितायस्यतुवृत्तःस्याज्जीवेच्चापिपितामहः
[illegible] निर्वपेदित्यन्वयः पक्षद्वयेपिकथंनिर्वपेदित्याह पितुःसनामसंकीर्त्यकीर्त्तयेत्पितामहमित्याद्यंतग्रहणेनसर्वत्रपितृभ्यः पितामहेभ्यः

मित्युक्तं सत्यपि प्रेतश्राद्धे पितुः प्रपितामहस्य पंक्तेर्निवर्तयति तस्य पितृत्वाभावेन सपिण्डीकरणोत्तरकालं पिण्डदानादिनिवृत्त्युपपत्तेः समानतरं मृतस्योत्तरत्र पिण्डोदकदानादिकं स्वतन्त्रतया नियुक्तं अत एवाह यम य सपिण्डीकृतं प्रेतं पृथक्पिण्डे नियोजयेत् विधिघ्नस्तेन भवति पितृहा चोपजायते इति मरुर्पेण इत्यादिना प्रेतहानिस्तु पूर्वं पितृत्वोपपत्तेः प्रेतेभ्यः प्रसानि पृणीयादिभिश्च प्रयोगदर्शनात् अपि च सपिण्डीकरणं प्रारब्धवपूर्वं नियोजयेत् पितॄणां स्थापितस्य पुनः प्रेतत्वनिर्विरोधादिति सपिण्डीकरणोत्तरकालं प्रेतस्य प्राप्तस्य प्रेतत्वं पैशोदस्यते तत्सचानन्तरमृतस्य न सम्भवति अमावास्यादौ प्राप्तविधा

गन्धोदकतिलैर्युक्तं कुर्यात्पात्रचतुष्टयम् अर्घ्यार्थं पितृपात्रेषु प्रेतपात्रं प्रसिञ्चयेत् २५२
ये समाना इति द्वाभ्यां शेषं पूर्ववदाचरेत् एतत्सपिण्डीकरणमेकोद्दिष्टं स्त्रिया अपि २५३

नात् प्रपितामहपुरुषे सप्तमे विनिवर्तत इत्येतदपि वचनं चतुर्थस्य पितृत्वाभाव एव घटते चतुर्थस्य पिण्डभाग्भ्यः पिण्डं पञ्चमस्य पिण्डलेपभाग्भ्यः पष्ठस्यैकपिण्डभ्यापिन्ने सप्तमे निवृत्तिरिति पितृपात्रेष्वित्येतदपि पितृपूर्वत्वाद स्मिन्नेव पक्षे घटते नान्यथा प्रपितामहप्रपुरत्वात् तस्मात्पितृ प्रेतत्रयेतत्पात्रं प्रसिञ्चयेदिति पितुः पितामहपात्रपितामहादिपात्रेषु प्रसिञ्चयेदिति तदुक्तं मदासपिण्डसपोननयुक्तं पिण्डदानादिनिवृत्तिप्रयोजन अपितु प्रेतत्वनिरस्यापितृत्वप्रापणार्थं प्रेतस्य क्षुत्तृषोपघ्नितास्वनदारस्वादुभावावस्था यथाह मार्कण्डेयः प्रेतलोके तु वसतिर्नृणां वर्षं प्रकीर्तिता

पक्ल्पः यदात्वापकल्पत्वेन प्रायसापिंडीकरणात्प्रेतश्राद्धानिकरोतितदैकोद्दिष्टविधानेनकुर्यात् यदात्तुमुख्यकल्पेनस्वकालएवकरोतितदाब्दि
कंश्राद्धंयोयथाकरोतिपार्वणमेकोद्दिष्टंवातथामासिकानिकुर्यात् सापिंडीकरणादर्वाक्कुर्वन्श्राद्धानिषोडश एकोद्दिष्टविधानेनकुर्यात्सर्वाणिता
नितु सापिंडीकरणादूर्ध्वंयदाकुर्यात्तदापुनः प्रत्यब्दंयोयथाकुर्यात्तथाकुर्यात्सतान्यपीतिस्मरणात् एतच्चप्रेतश्राद्धसाहितंसपिंडीकरणंसंविभक्त
धनेषुबहुषुभ्रातृषुसत्स्वप्येकेनैवकृतेनालंनसर्वैःकर्त्तव्यंनवश्राद्धंसपिंडत्वंश्राद्धान्यपिचषोडश एकेनैवतुकार्याणिसंविभक्तधनेष्वपीतिस्मरणा
त् इदंचप्रेतश्राद्धसहितंसपिंडीकरणंअसंन्यासिनांपुत्रादिभिर्नियमेनकर्त्तव्य प्रेतत्वविमोक्षार्थत्वात् संन्यासिनांतुनकर्त्तव्यं यथाहोशनाःएको
द्दिष्टंनकुर्वीतयतीनांचैवसर्वदा अहन्येकादशेप्राप्तेपार्वणंतुविधीयते सपिंडीकरणंतेषांनकर्त्तव्यंसुतादिभिः त्रिदंडग्रहणादेवप्रेतत्वंनैवजाय-
तइति पुत्रासंनिधानेयेनसगोत्रादिनादाहसंस्कारः कृतस्तेनैवादशाहांतंतत्प्रेतकर्मकर्त्तव्यं असगोत्रःसगोत्रोवास्त्रीदद्याद्यदिवापुमान् प्रथमेह
नियोदद्यात्सदशाहंसमापयेदितिस्मरणात् शूद्राणामप्येतत्कर्त्तव्यममंत्रकंद्वादशेन्हि एवंसपिंडीकरणंमंत्रवर्ज्यंशूद्राणांद्वादशेन्हीतिविष्णुस्मर-
णात् सपिंडीकरणादूर्ध्वंसांवत्सरिकपार्वणादीनिपुत्रस्यनियमेनैवकार्याणि अन्येषामनियतानि २५४ एकोद्दिष्टकालानाह मृतेहनिप्रतिमासं
संवत्सरंयावदेकोद्दिष्टंकार्यं सपिंडीकरणादूर्ध्वंप्रतिसंवत्सरमेवैकोद्दिष्टंकार्यं आद्यंसर्वैकोद्दिष्टप्रकृतिभूतमेकोद्दिष्टमेकादशेहनि मृतदिवसा
परिज्ञानेतच्छ्रवणदिवसेअमावास्यायांवाकार्यं अपरिज्ञातेमृतेहनिअमावास्यायांश्रवणदिवसेवेतिस्मरणात् अमावास्यामभितिगमनमाससंबं
धिन्याममावास्यायामिति प्रवासदिवसेदेयंतन्मासेहुक्षयेपितेतिस्मरणात् मृतेहनीत्यत्राहिताग्नेर्विशेषोजातूकर्ण्येनोक्तः ऊर्ध्वंत्रिपक्षाद्यच्छ्राद्धं

सपत्सरादर्वाक्सपिंडीकरणं यस्य कृतं तस्य तदुद्देशेन प्रतिदिनं प्रतिमासं वा यावत्संवत्सरं शक्त्यनुसारेणान्नं सोदकुंभं ब्राह्मणाय दद्यात् अ
र्वाक्संवत्सरादिति वदता सपिंडीकरणं संवत्सरे पूर्णे मुख्यमिति दर्शितं यथाहाश्वलायनः अथ सपिंडीकरणं संवत्सरांते द्वादशाहे वेति कात्यायनोप्याह
ततः संवत्सरे पूर्णे सपिंडीकरणं भवेत् त्रिपक्षे वा यदा चार्वाग्वृद्धिरापद्यते तदेति द्वादशाहे त्रिपक्षे वा षण्मासे संवत्सरे वेति चत्वारः पक्षा दर्शिताः तत्र द्वा
दशाहे पितुः सपिंडीकरणं साग्निकेन कार्यं सपिंडीकरणं विना पिंडपितृयज्ञासिद्धेः साग्निकः यदा कर्ता भवेद्वाप्यग्निमान् भवेत् द्वादशाहे तदा का
र्यं सपिंडीकरणं पितुरिति वचनात् निरग्निकस्त्रिपक्षे वा षण्मासे संवत्सरे वा कुर्यात् यदा प्राक्संवत्सरात्सपिंडीकरणं तदा षोडश श्राद्धानि कृत्वा सपिं

अर्वाक्सपिंडीकरणं यस्य संवत्सराद्भवेत् तस्याप्यन्नं सोदकुंभं दद्यात्संवत्सरं द्विजे २५४

डीकरणं कार्यं उत सपिंडीकरणं कृत्वा स्वस्वकालेनानि कर्तव्यानीति संशयः उभयथा वचनदर्शनात् श्राद्धानि षोडशादत्वा न कुर्यात्सपिंडनम्
श्राद्धानि षोडशापाद्य विदधीत सपिंडताम् इति षोडश श्राद्धानि च द्वादशाहे त्रिपक्षे च षण्मासे मासि चाब्दिके श्राद्धानि षोडशैतानि संस्मृतानि मनीषिभि
रिति दर्शितानि तथा यस्यापि वत्सरादर्वाक् सपिंडीकरणं भवेत् मासिकं चोदकुंभं च देयं तस्यापि वत्सरमिति तत्र सपिंडीकरणं कृत्वा स्वकाल एवैतानि
कर्तव्यानीति प्रथमः कल्पः प्रमीतकालत्वेन मागनधिकारात् यदपि वचनं पाक्षा श्राद्धानि कृत्वा सपिंडीकरणं संवत्सरात्प्रागपि कर्तव्यमिति सोपप

सक्षेत्रजाप्यांमातापित्रोः क्षयाहे पार्वणमेवकर्त्तव्यं दत्तकादिभिरेकोद्दिष्टमितिजातूकर्ण्यवचनात् प्रत्यब्दं पार्वणेनैवविधिना क्षेत्रजौरसौकुर्यातामितरे
कुर्युरेकोद्दिष्टंसुतादशेति तदसत् नह्यत्रक्षयाहवचनमस्ति अपितुप्रत्यब्दमिति संतिचक्षयाहव्यतिरिक्तानिप्रत्यब्दंश्राद्धानि अक्षय्यतृतीयामा-
घीवैशाखीप्रभृतिषु अतोनक्षयाहविषयपार्वणैकोद्दिष्टव्यवस्थापनायालं यत्तुपराशरवचनं पितुर्गतस्यदेवत्वमौरसस्यत्रिपौरुषं सर्वत्रानेकगो
त्राणामेकस्यैवमृतेहनीति तदपिनव्यवस्थापकं यस्मादयमर्थः देवत्वंगतस्यसपिंडीकृतस्यपितुः सर्वत्रौरसेन त्रिपौरुषंपार्वणंकार्यं अनेकगोत्राणां
भिन्नगोत्राणांमातुलादीनांक्षयेहनियच्छ्राद्धंतदेकस्यैवैकोद्दिष्टमेवेति किंच सपिंडीकरणादूर्ध्वमप्येकोद्दिष्टमेवकर्त्तव्यमौरसेनापीत्युक्तंपैठीन-
सिना एकोद्दिष्टंहिकर्त्तव्यमौरसेनमृतेहनि सपिंडीकरणादूर्ध्वंमातापित्रोर्नपार्वणमिति उदीच्याःपुनरेवंव्यवस्थापयंति अमावास्यायांभाद्रपदकृष्ण
पक्षेवामृताहेपार्वणमन्यत्रमृताहएकोद्दिष्टमेवेति अमावास्या क्षयोयस्यप्रेतपक्षेथवापुनः पार्वणंतत्रकर्त्तव्यंनैकोद्दिष्टंकदाचनेतिस्मरणात् तद-
पिनाद्रीयंतेवृद्धाः अनिश्चितमूलेनानेनवचनेननिश्चितमूलानांबहूनांक्षयाहमात्रपार्वणविषयाणांवचनानाममावास्याप्रेतपक्षमृताहविषयत्वे
नातिसंकोचस्यायुक्तत्वात् सामान्यवचनानर्थक्याच्च तत्रहिसामान्यवचनस्य विशेषवचनेनोपसंहारः यत्रसामान्यविशेषसंबंधज्ञानेनवचन
द्वयमर्थवत् यथासप्तदशसामिधेनीरनुब्रूयादित्यनारभ्याधीतस्यविकृतिमात्रविषयस्य सप्तदशवाक्यस्यसामिधेनीलक्षणद्वारसंबंधेनार्थवशात् मि
त्रविंदादिप्रकरणपठितेनपंचदशवाक्येनमित्रविंदाद्यधिकारात्पूर्वसंबंधबोधेनार्थवत्त्वात् मित्रविंदादिप्रकरणेउपसंहारः इहतुद्वयोर्मृताहमात्रविष
यत्वान्नार्थवत्तेति अतोत्रपाक्षिकैकोद्दिष्टनिवृत्तिफलकतयापार्वणनियमविधानंयुक्तं नचैकोद्दिष्टवचनानांमातापितृक्षयाहविषयत्वेनपार्वणवच

मृतेहन्यपनद्देवेत् अधस्कारयेद्दाहा(ा)हिताग्नेर्द्विजन्मनइति तस्मात्सपिण्डनादर्वाग्यदेतत्कर्मतदाहिताग्नेरग्न्याहिताग्नेःकार्यं सपिण्डनादूर्ध्वं
द्वितन्मरणादिवसएवेत्यर्थः अनाहितस्येतु सर्वमृताहएव आद्यमेकादशेहनी साशौचोपलक्षणमितिकेचित् सूचिना कर्मकर्त्तव्यमितिसुन्दरेणगता
व अथाशौचापगमइतिसामान्येनसर्वेषांवर्णानामुपक्रम्यैकोद्दिष्टस्यविष्णुनाविहितत्वाच्च तदुक्त एकादशेह्निपञ्चाशत्तत्सामान्यमुदाहृतम्
चतुर्णामपिवर्णानांसूतकंचत्रयस्यस्मृतिगीतियदीनमित्यस्मरणविरोधात् आद्यमाद्यमस्त्योपिकुर्यादेकादशेहनि कर्त्तुरात्मालिकीसुद्धिरसुद्धःपुनरे
वमइतिशस्तवचनविरोधाच्च सामान्योपक्रमविष्णुवचनदशाहाशौचविषयमपिघटते प्रतिसंवत्सरंचैवाभितिप्रतिसंवत्सरमृतेहनिएकोद्दिष्टमुपरि

मृतेहनितुकर्त्तव्यंप्रतिमासन्तुवत्सरम् प्रतिसंवत्सरंचैवमाद्यमेकादशेहनि २५५

इंपोगीश्वरेण तथाचस्मृत्यन्तरं पर्वेवर्षेतुकर्त्तव्यामातापित्रोस्तुसत्क्रिया अदैवंभोजयेच्छ्राद्धंपिण्डमेकंचनिर्वपेदिति यमोप्याह सपिण्डीकरणादूर्ध्वं
प्रतिसंवत्सरंसुतः मातापित्रोःपृथक्कुर्यादेकोद्दिष्टंमृतेहनीति व्यासस्तुपार्वणमभिप्रेप्सति एकोद्दिष्टंपरित्यज्यपार्वणंकुरुतेनरः अकृतंतद्विजानीयो-
द्भवेच्चपितृघातकइति जमदग्निस्तुपार्वणमाह आपाद्यचसपिण्डत्वमौरसोविधिवत्सुतः कुर्वीतदर्शवच्छ्राद्धंमातापित्रोःक्षयेहनीति शातातपोप्या
ह सपिण्डीकरणंकृत्वाकुर्यात्पार्वणवत्सदा प्रतिसंवत्सरंविद्वाञ्छागलेयोदितोविधिरित्येवंवचनद्वयमभिप्रत्यदाक्षिणात्यास्तेवंप्यवस्थामाहु भैर

भोज्यविशेषेण फलविशेषमाह हविष्यं हविर्योग्यं तिलव्रीह्यादि यथाह मनुः तिलैर्व्रीहियवैर्माषैरद्भिर्मूलफलेन वा दत्तेन मासं प्रीयंते विधिवत्पि
तरो नृणामिति तदन्नं हविष्यान्नं तेन मासं पितरस्तृप्यंतीत्यनागतेनान्वयः पायसेन गव्यपयःसिद्धेन संवत्सरं संवत्सरं तु गव्येन पयसा पायसेन चेति स्म
रणात् मत्स्यो मत्स्यःपाठीनादिस्तस्येदं मात्स्यं हरिणस्तान्त्रमृगः एण कृष्णः एण कृष्णामृगो ज्ञेयस्ताम्रो हरिण उच्यते इत्यायुर्वेदस्मरणात् तस्येदं हा
रिणकं उरभ्रः अविस्तत्संबंधि औरभ्रं शाकुनं भक्ष्यपक्षिसंबंधि छागः अजस्तदीयं छागं पृषच्चित्रमृगस्तन्मांसं पार्षतं एणः कृष्णामृगस्तत्संबंधित

हविष्यान्नेन वै मासं पायसेन तु वत्सरम् । मात्स्यहारिणकौरभ्रशाकुनच्छागपार्षतैः २५७ एणरौर
ववाराहशाशैर्मांसैर्यथाक्रमम् । मासवृद्ध्याभितृप्यंति दत्तैरिह पितामहाः २५८ खड्गामिषं महाशल्कं
मधु मुन्यन्नमेव च । लोहामिषं महाशाकं मांसं वार्ध्रीणसस्य च २५९

मैणं रुरुः शंबरस्तत्प्रभवैरौरवं वराह आरण्यसूकरस्तज्जं वाराहं शशास्येदं शाशं एभिर्मांसैः पितृभ्यो दत्तैर्हविष्यान्नेन वै मासमित्यक्रमात्तत्ऊ-
र्ध्वं यथाक्रमं एकैकमासवृद्ध्या पितरस्तृप्यंति २५७ २५८ किंच खड्गो गंडकस्तस्य मांसं महाशल्को मत्स्यभेदः मधु माक्षिकं मुन्यन्नं सर्वमारण्यं

नानात्वतदन्यक्षयाहविषपत्नन्यस्यायुक्त्म उभय नापि मातापितृकृतयहणस्याविद्यमानत्वात् सपिंडीकरणादूर्ध्वमतिसवत्सरकृते मातापित्रो
पृथक्कार्यमेकोद्दिष्टमृतेऽहनीति तथा भाषायसहपिंडत्वमौरसो विधिवत्कृतः कुर्वीत दर्शवच्छ्राद्धं मातापित्रोः क्षयेऽहनीति यदपि कैश्चिदुच्यते
मातापित्रोः क्षयाहे साग्निः पार्वणं कुर्यान्निरग्निरेकोद्दिष्टमिति पर्वपार्वणकृत्कुर्यात्सर्वणयोऽग्निमान् द्विजः पित्रोरनग्निमान्धीरएकोद्दिष्टं मृतेऽहनीति
सुमंतुस्मरणात् तदपि सत्यानिपक्षत्वादुपेक्षणीय यद्गुन्नपत्नुपेक्षमायेर्वैकाम्नयणवच तेषां सपिंडनादूर्ध्वमेकोद्दिष्टं न पार्वणमिति स्मरणात् तथै
वनिर्णयः सन्यासिना क्षयाहे स्नेनपार्वणमेवकर्तव्य एकोद्दिष्टयतेर्नाभिभिदवग्रहणादित्र मापदीकरणाभावान्पार्वणं तस्य सर्वदेति मच्चेतसः

पिडाकृगोत्रविषेभ्योदद्यादग्नौजलेपिवा प्रक्षिपेत्सत्कविपेषु द्विजोच्छिष्टं न मार्जयेत् २५६

स्मरणात् अमावास्यायां क्षयाहे येन पक्षक्षयाहे च पार्वणमेव अमावास्याक्षयेऽयस्य येन पक्षेऽयया अनारित्यादि वचनसोकरीत्यानियमपरत्वात् अम्यप
क्षयाह पार्वणे कोद्दिष्टयोर्वाद्दिपषयद्धिकस्यएव तयापित्रयसमाचारव्यवस्थायामन्याप्यपस्थितोविकल्पः असत्याभिच्छेत्सलमतिप्रसंगेन २५५ नि
त्यमाद्व्यतिरिक्तसर्वेष्वाद्द्वपाभिद्धाभिधीयते पूर्वदत्तानापित्वानापिंडस्यवामतिप्रतिरिपगतेअमायमाद्यणायपवननुतिनिर्
जलेपामासिपत् किन्नसत्कविपषुभोजनदग्वापस्थिनेषु द्विजोच्छिष्टं न मार्जयेत् जेतुवा
यात् अमावगाः

तिथिविशेषात्फलविशेषमाह कन्यां रूपलक्षणशीलवतीं कन्यावेदिनो जामातरः बुद्धिरूपलक्षणसंपन्नाः पशवः क्षुद्राः अजादयः सत्सुताः सन्मार्गवर्तिनः द्यूतं द्यूतविजयः कृषिः कृषिफलं वाणिज्यं वाणिज्यलाभः द्विशफा गवादयः एकशफा अश्वादयः ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्राः वेदाध्ययन तदर्थानुष्ठानजनितं तेजो ब्रह्मवर्चसं तद्वंतः स्वर्णरूप्ये हेमरजते तद्व्यतिरिक्तं त्रपुसीसादि कुप्यकं जातिश्रैष्ठ्यं जातिषु श्रेष्ठत्वं सर्वकामाः काम्यंत इति कामाः स्वर्गपुत्रपश्वादयः एतानि कन्यादीनि चतुर्दश फलानि कृष्णप्रतिपत्प्रभृति अमावास्यापर्यंतासु चतुर्दशी वर्जितासु चतुर्दशसु तिथिषु श्रा-

कन्यां कन्यावेदिनश्च पशून्वै सत्सुतानपि द्यूतं कृषिं च वाणिज्यं द्विशफैकशफं तथा २६१ ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्रान्स्वर्णरूप्ये
सकुप्यके जातिश्रैष्ठ्यं सर्वकामानाप्नोति श्राद्धदः सदा २६२ प्रतिपत्प्रभृतिष्वेकां वर्जयित्वा चतुर्दशीं शस्त्रेण तु हता ये वै तेभ्य
स्तत्र प्रदीयते २६३

द्धदो यथाक्रममाप्नोति ये केचन शस्त्रहतास्तेभ्यः कृष्णचतुर्दश्यामेकोद्दिष्टविधिना श्राद्धं दद्यात् यदि ब्राह्मणादिहता न भवंति समलमागतस्यापि पितुः शस्त्रहतस्य वै एकोद्दिष्टं सुतैः कार्यं चतुर्दश्यां महालये इति स्मरणात् समलमागतस्य सपिंडीकृतस्य महालये भाद्रपदकृष्णचतुर्दश्यां शस्त्रहतस्यैव श्राद्धं नान्यस्येति नियम्यते न पुनः शस्त्रहतस्य चतुर्दश्यामेवेति अतस्त्रयाहादौ शस्त्रहतस्यापि यथामासमेव श्राद्धं न च भाद्रपदकृष्णपक्ष एवायं विधिरिति मंतव्यं प्रोष्ठपद्यामपरपक्षे मासि मासि चैवमिति शौनकस्मरणात् २६१ २६२ २६३ ७ ७

नीवारादि लोहोरक्तश्छागः तदामिषं लोहामिष महाशल्कःकालशाक वार्ध्राणसो वृद्धः श्वेतश्छागः त्रिपिबालक्षिप्रक्षीणश्वेतवृद्धमजापति वार्ध्राणसतु तथा कुर्याद्भिक्षा भास्कर्मणोनियात्रिक्रमसिद्धः त्रिपिबः पिबतः कर्णौ जिह्वा च यस्य जलं स्पृशन्ति स त्रिभिः पिबतीति त्रिपिब तस्य वार्ध्राणस्य मांसं यद्ददाति गयास्थश्च यत्किंचिन्मधुकादिकमपि गयास्थो ददाति चशब्दात् गंगाद्वारादिषु च गंगाद्वारे प्रयागे च नैमिषे पुष्करे तु वै सन्निहत्यां गयायां च श्राद्धमक्षय्यतामश्नुते आनन्त्यमश्नुते इति अनन्तफलहेतुं लभ्यमोति आनंत्यमश्नुत इति प्रत्येकं संबध्यते तथा वर्षासु योदश्यां भाद्रपदकृष्णत्रयोदश्यां विशेषतो मघायुक्तायां यत्किंचिद्दीयते तत्सर्वमानंत्यमश्नुत इति गतेन संबंधः अन्नपयापि सुन्यन्नमासमध्या-

यद्ददाति गयास्थश्च सर्वमानन्त्यमश्नुते तथा वर्षात्रयोदश्यां मघासु च विशेषतः २६०

दीनि सर्वपर्णानि सामान्येन यान्द्रयोग्यानि दर्शितानि तु यानि शुक्लस्योक्ताव्यवस्था आदरणीया मुन्यन्नं ब्राह्मणस्योक्तं मांसं क्षत्रियवैश्ययोः मधुप्रदाने शूद्रस्य सर्वेषां चाविरोधि पादिति अस्यायमर्थः मुन्यन्ननीवारादि यच्छूद्रयोग्यमुक्तं तद्ब्राह्मणस्य प्रधानं समप्रफलदं पूर्वमासर तत्सामिषवैश्ययोः प्रधानं पक्षौद्रसुक्तं तच्छूद्रस्य एतच्चितपथ्यानि भिक्षयदविरोधि यदप्रतिषिद्धवार्ताकादि पञ्चाभिहितहविष्यकाळशा । दिनस्वर्वेषां समप्रफलदमिति २५९ २६०

तिथिविशेषात्फलविशेषमाह कन्यां रूपलक्षणशीलवतीं कन्यावेदिनो जामातरः बुद्धिरूपलक्षणसंपन्नाः पशवः क्षुद्राः अजादयः सत्सुताः सन्मार्गवर्तिनः द्यूतं द्यूतविजयः कृषिः कृषिफलं वाणिज्यं वाणिज्यलाभः द्विशफा गवादयः एकशफा अश्वादयः ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्राः वेदाध्ययनतदर्थानुष्ठानजनितं तेजो ब्रह्मवर्चसं तद्वंतः स्वर्णरूप्ये हेमरजते तद्व्यतिरिक्तं त्रपुसीसादि कुप्यकं जातिश्रैष्ठ्यं जातिषु श्रेष्ठत्वं सर्वकामाः काम्यंत इति कामाः स्वर्गपुत्रपश्वादयः एतानि कन्यादीनि चतुर्दश फलानि कृष्णप्रतिपत्प्रभृति अमावास्यापर्यंतासु चतुर्दशीवर्जितासु चतुर्दशसु तिथिषु श्राद्धदो यथाक्रममाप्नोति ये केचन शस्त्रहतास्तेभ्यः कृष्णचतुर्दश्यामेकोद्दिष्टविधिना श्राद्धं दद्यात् यद्ब्राह्मणादिहतान

कन्यां कन्यावेदिनश्च पशून्वै सत्सुतानपि द्यूतं कृषिं च वाणिज्यं द्विशफैकशफं तथा २६१ ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्रान्स्वर्णरूप्ये सकुप्यके जातिश्रैष्ठ्यं सर्वकामानाप्नोति श्राद्धदः सदा २६२ प्रतिपत्प्रभृतिष्वेकां वर्जयित्वा चतुर्दशीं शस्त्रेण तु हता ये वै तेभ्यस्तत्र प्रदीयते २६३

भवंति समत्वमागतस्यापि पितुः शस्त्रहतस्य वै एकोद्दिष्टं सुतैः कार्यं चतुर्दश्यां महालये इति स्मरणात् समत्वमागतस्य सपिंडीकृतस्य महालये भाद्रपद कृष्णचतुर्दश्यां शस्त्रहतस्यैव श्राद्धं नान्यस्येति नियम्यते न पुनः शस्त्रहतस्य चतुर्दश्यामेवेति अतश्च द्वयाहादौ शस्त्रहतस्यापि यथामासमेव श्राद्धं न च भाद्रपद कृष्णपक्ष एवायं विधिरिति मंतव्यं प्रोष्ठपद्यामपरपक्षे मासि मासि चैवमिति शौनकस्मरणात् २६१ २६२ २६३

नीयरादि लोहोरक्तच्छागः तदाभिधनाहाभिध महाशल्कमत्स्यशाक वार्ध्रीणसोवृद्धाश्वेतच्छाग स्त्रिपिबात्साद्विम क्षीणेन्द्रियस्तु स्मृतपति वार्ध्रीणसतुतमाहुयाज्ञिका मास्यकर्मणोनिपाक्तरूपसिद्धः त्रिपिबाः पिवतः कर्णौजिह्वा च यस्यजलस्पृशतिसत्रिभिः पिबतीतित्रिपिबं तस्य वार्ध्रीणसस्यमांसंयद्ददाति गयास्यश्च यत्किंचिच्छकादिकमपिगयास्योददाति यथाव्यातगंगा हावादिसुच गंगाद्वारे प्रयागेच नैमिषेपुष्करेषु दे सानिहत्यागयापत्वमात्स्यमत्स्यतांश्चनेव आनन्त्यमश्नुतेइति अनन्तफलंस्तुलंभामोति आनन्त्यमश्नुतइतिप्रत्येकसंबध्यते नथावर्षात्र योदश्यामद्यपदरूप्यानयोदश्याविशेषतोम पायुक्तंपायंकिंचिद्दीयतेतत्सर्वमानन्त्यमश्नुतइतिगतेनसंबंध अन्नयद्यपिसुन्धमांसमथ्या-

यद्ददातिगयास्थश्च सर्वमानन्त्यमश्नुते तथावर्षात्रयोदश्यामघासुचविशेषतः २६१

दीनिसर्वयर्णानासामान्येनश्राद्धेयोग्यानिदर्शितानितथापिशूद्रस्योक्तायवस्थाश्चादरणीया मुन्यन्नंब्राह्मणस्योक्तमासंक्षत्रियवैश्ययोः मधुप्रदानंशूद्रस्यसर्वेषांचाविरोधियादिति अस्यायमर्थः मुन्यन्ननीवारादियच्छ्राद्धेयोग्यमुक्तंब्राह्मणस्यप्रधानसमयफलदं पृषमाससुक्तं तत्क्षत्रियवैश्ययोःप्रधान पत्तौद्रसुक्तंतच्छूद्रस्य एतच्चितयप्यातिस्किलयदविरोधिपियदमतिषिद्धंवास्क्रकादि यथाधिद्दितंहविष्यकाकशास्त्र दिनसर्वेषांसमयफलदामिति २५८ २६१ ५ ५ ५ ५ ५

संभवेपिस्वयमात्मनाप्यनीशाः कथंस्वर्गादिफलंप्रयच्छंतीत्यत आह नह्यत्रदेवदत्तादयएवश्राद्धकर्मणिसंप्रदानभूताः पित्रादिशब्दैरुच्यंते किंत्व
धिष्ठातृवस्वादिदेवतासहिताएव यथादेवदत्तादिशब्दैर्नशरीरमात्रंनाप्यात्ममात्रंकिंतुशरीरविशिष्टाआत्मानउच्यंते एवमधिष्ठातृदेवतासहिता
एवदेवदत्तादयः पित्रादिशब्दैरुच्यंते अतश्चाधिष्ठातृदेवतावस्वादयःपुत्रादिभिर्दत्तेनान्नपानादिनातृप्ताःसंतस्तानपिदेवदत्तादींस्तर्पयंति कर्तॄंश्च
पुत्रादीन्फलेनसंयोजयंति यथामातागर्भपोषणायान्यदत्तेनदोहदान्नपानादिनास्वयमुपभुक्तेनतृप्तासतीस्वजठरगतमप्यपत्यंतर्पयति दोहदान्ना

वसूरुद्रादितिसुताःपितरःश्राद्धदेवताः प्रीणयंतिमनुष्याणांपितॄन्श्राद्धेनतर्पिताः २६८ आयुःप्रजांधनं
विद्यांस्वर्गंमोक्षंसुखानिच प्रयच्छंतितथाराज्यंप्रीतानृणांपितामहाः २६९

दिप्रदायिनश्चप्रत्युपकारफलेनसंयोजयति तद्वद्वसवोरुद्राआदितिसुताः आदित्याएतेपितरः पितृपितामहप्रपितामहशब्दवाच्याः नकेवलंदे
वदत्तादयएवश्राद्धदेवताः श्राद्धकर्मणिसंप्रदानभूताः किंतुमनुष्याणांपितॄन्देवदत्तादीन्स्वयंश्राद्धेनतर्पितास्तर्पयंति ज्ञानशक्त्यतिशय-
योगेन किंचनकेवलंपितॄंस्तर्पयंति अपितुश्राद्धकारिभ्यः आयुःप्रजांधनंविद्यांस्वर्गंमोक्षंसुखानिच प्रयच्छंतितथाराज्यंप्रीतानृणांपितामहाः
चकारात्तत्रतत्रशास्त्रोक्तमन्यदपिफलंस्वयंप्रीताःपितामहावस्वादयः प्रयच्छंतीति इतिश्राद्धप्रकरणं २६८ २६९ ॥ ॥

मत्स्यभविशेषफलविशेषमाह कत्तिकामादिं कृत्वा भरण्यन्तं प्रतिनक्षत्रं यः श्राद्धं ददाति स यथाक्रमं स्वर्गादीनाशु पर्यन्तान्प्रमानवाप्नोति यथाक्रि

कः भरणीपर्यन्तमेव व्यपेतमदमत्सरो भवति आस्तिक्यो विश्वासवान् भरणीपर्यन्तः आदराविशययुक्तः व्यपेतमदमत्सरः मदो गर्वः मत्सर ईर्ष्या तदभावरहि

तः स्वर्गो निरतिशयसुखस्य अपत्यमविशेषेण ओजः आत्मशक्त्यतिशयः शौर्यं निर्भयत्वं क्षेमफलवत् बलं शारीरं प्रभावो गुणवान् मैथ्यं ज्ञातिषु सौभाग्य

जनाधिपत्यं समृद्धिर्धनादेः मुख्यता अग्र्यता शुभमसामान्येन भवति कृता अप्रतिहतास्ता वाणिज्यप्रभृतयः वाणिज्यकृषिकुसीदगोरक्षाः अरोगित्व

स्वर्गं त्वपत्यमोजश्च शौर्यं क्षेत्रं बलं तथा पुत्रं श्रैष्ठ्यं ससौभाग्यं समृद्धिं मुख्यतां शुभम् २६४ प्रवृत्तचक्रतां चैव

वाणिज्यप्रभृतीनपि अरोगित्वं यशो वीतशोकतां परमां गतिम् २६५ धनं वेदान्भिषक्सिद्धिं कुप्यं गा अप्यजा

विकाम् अश्वानायुश्च विधिवद्यः श्राद्धं संप्रयच्छति २६६ कृत्तिकादिभरण्यन्तं स कामानाप्नुयादिमान् आस्तिकः श्र

द्दधानश्च व्यपेतमदमत्सरः २६७

अनामययोगित्व यशः प्रख्यातिः वीतशोकता इष्टवियोगादिजनितदुःखाभावः परमा गतिः मोक्षः

त्ति धनं स्वर्णादि वेदाः ऋग्वेदादयः भिषक्सिद्धिः औषधफलावाप्तिः कुप्यं स्वर्णरजतव्यतिरिक्तं ताम्रादि गावः प्रसिद्धाः अजा अपि प्रसिद्धाः

आयुर्दीर्घजीवनं मासपुरस्थाभिवृष्यमिदं तौ रिहपिनाभद्रात्मनेन पितॄणां भारेन वा धिर्भवतीस्वरूपकन्यापा

गंमर

लारंभः विफला आरंभायस्य स तथोक्तः नक्कचित्फलमाप्नोति संसीदत्यनि...
एवंस्वमदर्शनात्सुक्ताप्रत्यक्षलिंगान्याह विमनाविक्षिप्तचित्तः १९५ लारंभः विफला आरंभायस्य स तथोक्तः नक्कचित्फलमाप्नोति कुमारी रूपलक्षणाभिजनादिसंपन्नापी
तः विनाकारणेन दीनमनस्कोभवति राजनंदनोराजकुलेजातः श्रुतशौर्यधैर्यादिगुणयुक्तोपिराज्यंनलभते कुमारी रूपलक्षणाभिजनादिसंपन्नापी
प्सितंभर्त्तारं अंगनागर्भिण्यपत्यं ऋतुमतीगर्भं अध्ययनतदर्थज्ञानेसत्यप्याचार्यत्वं श्रोत्रियः विनयाचारयुक्तोपिशिष्योध्ययनं श्रवणवानलभते

अजन्मपितथात्मानंमन्यतेनुगतंपरैः विमनाविफलारंभः संसीदत्यनिमित्ततः २७३ तेनोपसृष्टोलभतेनरा
ज्यंराजनंदनः कुमारीचनभर्त्तारमपत्यंगर्भमंगना २७४ आचार्यत्वंश्रोत्रियश्चनशिष्योध्ययनंतथा वणि
ग्लाभंनचाप्नोति कृषिंचापिकृषीवलः २७५ स्नपनंतस्यकर्त्तव्यंपुण्येन्हिविधिपूर्वकम् गौरसर्षपकल्केन
साज्येनोत्सादितस्यच २७६ सर्वौषधैःसर्वगंधैर्विलिप्तशिरसस्तथा भद्रासनोपविष्टस्यस्वस्तिवाच्याद्विजाः
शुभाः २७७

इतिसर्वत्रसंबध्यते वणिक्वाणिज्योपजीवी तत्रकुशलोपिधान्यादिक्रयविक्रयादिषुलाभं कृषीवलःकर्षकः तत्राभियु
क्तोपिकृषिफलंनाप्नोति एवंयोयया वृत्त्याजीवतिसतत्रनिष्फलारंभश्चेत्तेनोपसृष्टोवेदितव्यः २७३ २७४ २७५ एवंकारकज्ञापकहेतूनभिधाय
विघ्नोपशांत्यर्थंकर्मविधात्माह तस्यविनायकोपसृष्टस्यानागतविनायकोपसर्गपरिहारार्थिनोवास्नपनमभिषेचनंकर्त्तव्यं पुण्येस्वानुकूलनक्षत्रा

दृष्टादृष्टफलसाधनानि कर्माण्यभिहितान्यभिधास्यन्ते च तेषां स्वरूपनिष्पत्ति फलसाधनत्वं चाविघ्नेन भवतीत्यविघ्नार्थं कर्म विधास्यन् विघ्नस्य
कारकज्ञापकहेतूनाह विनायकः कर्मविघ्नसिद्ध्यर्थमित्यादिना सम्यग्विधहेतुपरिज्ञानादि घ्नस्य प्रागभावपरिपालनायोपस्थितस्य प्रध्वंसाय च विघ्नस
र्वकारिणः प्रवर्त्तन्ते रोगस्येवासम्यग्विधहेतुपरिज्ञानात् विनायको विघ्नेश्वरः पुरुषार्थसाधनानां कर्मणां विघ्नसिद्ध्यर्थं स्वरूपफलसाधनत्वविघात
विरूपे विनियोजित नियुक्तो रुद्रेण ब्रह्मणा च कारणादिगुणाच्च गणानां पुष्पदन्तप्रभृतीनामाधिपत्ये स्वाम्ये च ७० एवं विघ्नस्य कारकहेतुमुक्त्वा ज्ञा

विनायकः कर्मविघ्नसिद्ध्यर्थं विनियोजितः गणानामाधिपत्ये च रुद्रेण ब्रह्मणा तथा २७० तेनोपसृष्टो यस्तस्य
लक्षणानि निबोधत स्वप्नेऽवगाहतेऽत्यर्थं जलं मुण्डांश्च पश्यति २७१ काषायवाससश्चैव क्रव्यादांश्चाधिरोहति
अन्त्यजैर्गर्दभैरुष्ट्रैः सहैकत्रावतिष्ठते २७२

पकहेतुमप्युपदर्शनार्थमाह तेन विनायकेनोपसृष्टो गृहीतो यस्तस्य लक्षणानि ज्ञापकानि निबोधत
जानीध्वं हे मुनयः पुनरुक्तं तन्मध्ये तत्र मर्शा शान्तिप्रकरणसारमार्याः स्वप्नेस्वप्नावस्थायां जलमत्यर्थमवगाहते स्रोतसा ह्रियते निमज्जति वा मुण्डितशिरसश्च
रूपान्पश्यति काषायवाससो रक्तवस्त्रादिरूपमावरणांश्च क्रव्यादान्मांसाशिनः पक्षिणो गृध्रादीन्मृगान्व्याघ्रादीन् अधिरोहति तथा त्वन्त्यजैर्मांडाल
दिभिर्गर्दभैः सहैकत्रैकस्मिन्स्थले सहोपविश्य तिष्ठति अजनुगच्छन्नात्मानं परैः शत्रुभिः सूचितो पावचिरस्थगनमभिरूपमात्मे माप्रमन्यते २७३ २७२

एवंस्वप्नदर्शनान्युक्त्वाप्रत्यक्षलिंगान्याह विमनाविक्षिप्तचित्तः विफलारंभः विफला आरंभायस्यसतथोक्तः नकश्चित्फलमाप्नोति संसीदत्यनिमित्त
तः विनाकारणेनदीनमनस्कोभवति राजनंदनोराजकुलेजातः श्रुतशौर्यधैर्यादिगुणयुक्तोपिराज्यंनलभते कुमारीरूपलक्षणाभिजनादिसंपन्नापी
प्सितंभर्त्तारं अंगनागर्भिण्यपत्यं ऋतुमतीगर्भं अध्ययनतदर्थज्ञानेसत्यप्याचार्यत्वं श्रोत्रियः विनयाचारयुक्तोपिशिष्योध्ययनं श्रवणवानलभते

व्रजन्नपितथात्मानंमन्यतेनुगतंपरैः विमनाविफलारंभः संसीदत्यनिमित्ततः २७३ तेनोपसृष्टोलभतेनरा
ज्यंराजनंदनः कुमारीचनभर्त्तारमपत्यंगर्भमंगना २७४ आचार्यत्वंश्रोत्रियश्चनशिष्योध्ययनंतथा वणि
ग्लाभंनचाप्नोति कृषिंचापिकृषीवलः २७५ स्नपनंतस्यकर्त्तव्यंपुण्येन्हिविधिपूर्वकम् गौरसर्षपकल्केन
साज्येनोत्सादितस्यच २७६ सर्वौषधैःसर्वगंधैर्विलिप्तशिरसस्तथा भद्रासनोपविष्टस्यस्वस्तिवाच्याद्विजाः
शुभाः २७७

इतिसर्वत्रसंबध्यते वणिक्वाणिज्योपजीवी तत्रकुशलोपिधान्यादिक्रयविक्रयादिषुलाभं कृषीवलः कर्षकः तत्राभियु-
क्तोपिकृषिफलंनाप्नोति एवंयोयथावृत्त्याजीवतिसतत्रनिष्फलारंभश्चेत्तेनोपसृष्टोवेदितव्यः २७३ २७४ २७५ एवंकारकज्ञापकहेतूनभिधाय
विघ्नोपशांत्यर्थंकर्मविधातुमाह तस्यविनायकोपसृष्टस्यानागतविनायकोपसर्गपरिहारार्थिनोवास्नपनमभिषेचनंकर्त्तव्यं पुण्येह्न्युक्तलक्षणनक्षत्रा

दस्तुके निद्दिवसे नरामौ विधिपूर्वकं शास्त्रोक्ते विकर्तव्यता सहित स्नपनविधिमाह गौरसर्षपकल्केन सिद्धार्थपिष्टेन साज्येन घृतलोडीकृतेनोत्सा-
तस्योद्धर्तितागस्य तथा सर्वौषधैः प्रियंगुनागकेसरादिभिः सर्वगंधैश्चन्दनागरुकस्तूरिकादिभिर्विलिप्तशिरसो वक्ष्यमाणभद्रासनोपविष्टस्याभिषे-
कणाभकर्म सूताध्यपनविधपन्नाः शासनाकृतपत्नार्थे स्यम्बभिभवतो सुवल्लिनिषाच्याः अस्मिन्समये गृह्योक्तमार्गेण पुण्याह वाचनं कुर्यादि
त्यर्थः २२६ २७७ किंच अश्वस्थान गजस्थान वल्मीक सरित्संगमा गोष्पक देश भाद्दृतमप्यचापिधा मृदं गोरोचना गंधान् चंदन कुंकुमागरु प्रभृ

अश्वस्थानाद्गजस्थानाद्वल्मीकात्संगमाद्ह्रदात् मृत्तिकां रोचनां गंधान् गुग्गुलं चाप्सु निक्षिपेत् २७८
या आहृतास्त्वेकवर्णैश्चतुर्भिः कलशैर्ह्रदात् चर्मण्यानडुहे रक्ते स्थाप्य भद्रासनं ततः २७९

तीन्द्रव्यस्तु जनतास्वप्सु विनिक्षिपेत् पाआपः आहृताः एकवर्णैः समानवर्णैश्चतुर्भिः कुम्भैः शुभैरव्रणैरस्फुटितैरकालकैर्ह्रदाद्दशोद्ध्यात् समा-
हृता तत्रभानडुहे चर्मणि रक्ते लोहितवर्णे उत्तरलोमनि प्राचीनग्रीवे भद्रासनं श्रीपर्णीनिर्मितं स्थाप्य तत्र जलोदकमृत्तिकागंधादिसहि
तान् मूतादिपल्लवोपशोभितान् नानास्रग्दामवेष्टितकण्ठान् चंदनचर्चितान् नवाहतवस्त्रविभूषितान् चतुरश्च पूर्वादिदिक्षु स्थापयित्वा स्त्रोभि
श्लोक २ केरमाक्षतभदेहेस्वर्णौसेफ्लंदन नवाक्षोरक्तश्च्यसकौषध्योमरीर्तिना।

लिसे स्थंडिले रचितपंचवर्णस्वस्तिके लोहितमानडुहं चर्मोत्तरलोमप्राचीनग्रीवमास्तीर्य तस्योपरि श्वेतवस्त्रप्रच्छादितमासनं स्थापयेदित्येतद्द्रा
सनमेतस्मिन्नुपविष्टस्य स्वस्ति वाच्याः द्विजाः २७८ २७९ किंच स्वस्तिवाचनानंतरं जीवत्पतिपुत्राभिः रूपगुणशालिनीभिः सुवेषाभिः कृतमंग
लं पूर्वदिग्देशावस्थितं कलशमादायानेन मंत्रेणाभिषिंचेद्गुरुः सहस्राक्षमनेकशक्तिकं शतधारं बहुप्रवाहमृषिभिर्मन्वादिभिर्यदुदकं पावनं पवि
त्रं कृतं उत्पादितं तेनोदकेन त्वां विनायकोपसृष्टं विनायकोपसर्गशांतये अभिषिंचामि पावमान्यश्चैता आपस्त्वां पुनंतु तदनंतरं दक्षिणदेशावस्थि

सहस्राक्षं शतधारमृषिभिः पावनं कृतम् तेनत्वामभिषिंचामि पावमान्यः पुनंतु ते २८० भगं ते वरुणो
राजा भगं सूर्यो बृहस्पतिः भगमिंद्रश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो ददुः २८१ यत्ते केशेषु दौर्भाग्यं सीमंते यच्च
मूर्धनि ललाटे कर्णयोरक्ष्णोरापस्तद्घ्नंतु सर्वदा २८२

तं द्वितीयं कलशमादायानेन मंत्रेणाभिषिंचेत् २८० भगं कल्याणं ते तु-
ष्यं वरुणो वरुणो राजा भगं सूर्यो भगं बृहस्पतिः भगमिंद्रश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयश्च ददुरिति ततस्तृतीयं कलशमादायानेन मंत्रेणाभिषिंचेत् २८१
नेत्वत्केशेषु दौर्भाग्यं अकल्याणं सीमंते मूर्द्धनि च ललाटे कर्णयोरक्ष्णोश्च तत्सर्वमापो देव्यो घ्नंतु उपशमयंतु सर्वदा ततश्चतुर्थं कलशमादाय पूर्वोक्तैस्त्रि
भिर्मंत्रैरभिषिंचेत् सर्वैर्मंत्रैश्चतुर्थमिति मंत्रलिंगात् २८२

रिपूक्तेनिदिष्टेनधर्मोविधिपूर्वकं शास्त्रोक्तेन च तथ्यतासहितं स्नापनविधिमाह गौरसर्षपकल्केन सिद्धार्थपिष्टेन साज्येन घृतलोलीकृतेनोत्सादि
तस्यादर्शितमगस्य तथासर्वौषधिभिः प्रियङ्गुनागकेसरादिभिः सर्वगन्धैश्चन्दनागरुकस्तूरिकादिभिर्विलिप्तशिरसो वक्ष्यमाणभद्रासनोपविष्टस्य द्विज
सणाः शमा मृताभ्यघनयत्नसम्पन्नाः शोभनाकृतयस्तारोस्यन्नाभिमवनोमुपनिनिषाच्याः अस्मिन्समये गृह्योक्तमार्गेण पुण्याहवाचनं कुर्यादि
त्यर्थः २७६ २७७ किंच अश्वस्थानगजस्थानवल्मीकसरित्सङ्गमह्रदोभ्यश्चाहृतास्तथा मृदं गोरोचनां गन्धांश्चन्दनकुङ्कुमागरुप्रभृ

अश्वस्थानाद्गजस्थानाद्वल्मीकात्सङ्गमाद्ध्रदात् मृत्तिकारोचनागन्धान्गुग्गुलुं चाप्सु निक्षिपेत् २७८
या आहृतास्त्वेकवर्णैश्चतुर्भिः कलशैर्ह्रदात् चर्मण्यानडुहे रक्ते स्थाप्य भद्रासनं ततः २७९

तीन्गुग्गुलुं च तास्वप्सु जलेषु निक्षिपेत् या आपः आहृताः एकवर्णैः समानवर्णैश्चतुर्भिः कुम्भैः शुभैरव्रणैरस्फुटितैरकाणैः ह्रदादशोष्यात्सङ्गमा
द्वा ततश्चानडुहे चर्मणि रक्ते लोहितवर्णे उत्तरलोमनि प्राचीनग्रीवे भद्रमनोज्ञमासनं श्रीपर्णीनिर्मितं स्थाप्य ततश्चोदकमृत्तिकागन्धादिभिः
तान्गुग्गुलुादिपञ्चपयोभिर्नानाश्रग्दामवेष्टितकण्ठान्चन्दनचर्चितान् तथाहृतवस्त्राभिभूषितान् घनस्य पूर्वादिदिक्षु स्थापयेत् चतुरश्चोति
भेद १ कुम्भानीदृशे देशे रोगैश्चन्दनं चत्वारश्चोरकपुञ्जमसर्वौषध्योमकीर्तिताः

कृताकृताद्युपहारद्रव्यजातं विनायकस्योपाहृत्य संनिधानात्तज्जनन्याश्च शिरसा भूमिं गत्वा तत्पुरुषाय विद्महे वक्रतुंडाय धीमहि तन्नो दंती प्रचोदया-
दित्यनेन मंत्रेण विनायकं सुभगायै विद्महे काममालिन्यै धीमहि तन्नो गौरी प्रचोदयादित्यनेनांबिकां च नमस्कुर्यात् तत उपहारशेषमास्तीर्णकुशेषु शू-
र्पे निधाय चतुष्पथे निदध्यात् बलिं गृह्णं त्विमे देवा आदित्या वसवस्तथा मरुतश्चाश्विनौ रुद्राः सुपर्णाः पन्नगा ग्रहाः असुरा यातुधानाश्च पिशाचोरगमा-
तरः शाकिन्यो यक्षवेताला योगिन्यः पूतनाः शिवाः जृंभकाः सिद्धगंधर्वा माया विद्याधरा नराः दिक्पाला लोकपालाश्च ये च विघ्नविनायकाः जगतां शां-
तिकर्त्तारो ब्रह्माद्याश्च महर्षयः मा विघ्नं मा च मे पापं मा संतु परिपंथिनः सौम्या भवंतु तृप्ताश्च भूतप्रेताः सुखावहाः इत्येतैर्मंत्रैः कृताकृताः सक्तवो हृता
स्तंडुलाः पललं तिलपिष्टं तन्मिश्र ओदनः पललौदनः मत्स्याः पक्वा अपक्वाश्च मांसमेतावदेव च पक्वमपक्वं च पुष्पं चित्रं रक्तपीतादिनानावर्णं चं-
दनादि सुगंधद्रव्यं सुरा त्रिविधा गौडी माध्वी पैष्टी च मूलकं मूलककंदाकारो भक्ष्यविशेषः पूरिका प्रसिद्धा अपूपः स्नेहपक्वो गोधूमविकारः उंडेर-
कस्रजः उंडेरकाः पिष्टादिमय्यः ताः प्रोताः स्रजः दध्यन्नं दधिमिश्रमन्नं पायसं गुडपिष्टं गुडमिश्रं शाल्यादिपिष्टं मोदकाः लड्डुकाः अनंतरं विनायकं
तज्जननीमंबामंबिकां वक्ष्यमाणमंत्रेणोपतिष्ठेत् किं कृत्वेत्याह सकुसुमोदकेनार्घ्यं दत्वा दूर्वासर्षपपुष्पाणां पूर्णमंजलिं दत्वोपतिष्ठेदिति गतेना-
न्वयः २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ उपस्थानमंत्रमाह विनायकोपस्थाने भगवन्नित्यूहः ततोऽभिषेकानंतरं यजमा-
नः शुक्लांबरधरः शुक्लमाल्यानुलेपनो ब्राह्मणान् भोजयेत् यथाशक्ति गुरवे सुताध्ययनवृत्तसंपन्नाय विनायकस्नपनविधिज्ञाय वस्त्रयुग्मं दद्यात्
अपिशब्दाद्यथाशक्ति दक्षिणां विनायकोद्देशेन ब्राह्मणेभ्यश्च तत्रायं प्रयोगक्रमः चतुर्भिर्ब्राह्मणैः सार्धं शुक्ललक्षणो गुरुर्मंत्रज्ञो भद्रासनरचनानं-

अन्ते नमस्करेण कृताभिषेकस्य मूर्धनि सव्यपाणिगृहीतकुशान्तर्हिते सार्षपतैलं औदुंबरस्रुवेण होमयेत् स्वाहाकारान्तैर्मन्त्रैर्जुहुयादाचार्यः २८२ मित
संमितादिभिर्विनायकस्य नामभिः स्वाहाकारान्तैः प्रणवादिभिर्जुहुयादित्यनेनसंबन्धः स्वाहाकारयोगाच्चतुर्थी विभक्तिः अतश्च ओंमितायस्वाहा
ओंसंमितायस्वाहा ओंशालायस्वाहा ओंकटंकटायस्वाहा ओंकूष्माण्डायस्वाहा ओंराजपुत्रायस्वाहेति षड्मन्त्रा भवन्ति अनन्तरं लौकिकेऽग्नौ स्था

स्नातस्यसार्षपतैलंस्रुवेणौदुंबरेणतु जुहुयान्मूर्धनिकुशान्सव्येनपरिगृह्यतु २८३ मितश्चसंमितश्चैव
तथाशालकटंकटौ कूष्माण्डोराजपुत्रश्चेत्यन्तेस्वाहासमन्वितैः २८४ नामभिर्बलिमन्त्रैश्चनमस्कारसमन्वितैः
दद्याच्चतुष्पथेशूर्पेकुशानास्तीर्यसर्वतः २८५ कृताकृतांस्तण्डुलांश्चपललौदनमेवच मत्स्यान्पक्वांस्तथैवामा
न्मांसमेतावदेवतु २८६ पुष्पंचित्रंसुगन्धंचसुरांचत्रिविधामपि मूलकपूरिकापूपांस्तथैवोण्डेरकस्रजः २८७ दध्य
न्नंपायसंचैवगुडपिष्टंसमोदकम् एतान्सर्वान्समाहृत्यभूमौकृत्वाततःशिरः २८८ विनायकस्यजननीमुपतिष्ठे
त्ततोम्बिकाम् दूर्वासर्षपपुष्पाणांदत्वार्घ्यंपूर्णमञ्जलिम् २८९

लीपाकविधिनान्नरूपपायसान्नापदैरेव षड्भिर्मन्त्रैस्तस्मिन्नेवाग्नौ हुत्वान
शेषमग्नौ इन्द्राग्नियमनिर्ऋतिवरुणवायुसोमेशानब्रह्मानन्तानां नामभिश्चतुर्थ्यन्तैर्नमोन्वितैस्तेभ्यो बलिं दद्यात् अनन्तरं किं कुर्यादित्याह

कृताकृताद्युपहारद्रव्यजातंविनायकस्योपाहृत्यसंनिधानात्तज्जनन्याश्च शिरसाभूमिंगत्वा तत्पुरुषायविघ्नहेवक्रतुंडायधीमहि तन्नोदंतीप्रचोदया
दित्यनेनमंत्रेण विनायक सुभगायैविद्महेकाममालिन्यैधीमहि तन्नोगौरीप्रचोदयादित्यनेनांबिकांच नमस्कुर्यात् ततउपहारशेषमास्तीर्णकुशेषू-
र्पेनिधायचतुष्पथेनिदध्यात् बलिंगृण्हंत्विमेदेवा आदित्यावसवस्तथा मरुतश्चाश्विनौरुद्राः सुपर्णः पन्नगाग्रहाः असुरायातुधानाश्चपिशाचोरगमा
तरः शाकिन्योयक्षवेतालायोगिन्यः पूतनाःशिवाः जृंभकाःसिद्धगंधर्वामायाविद्याधरानराः दिक्पालालोकपालाश्चयेचविघ्नविनायकाः जगतांशां
तिकर्त्तारोब्रह्माद्याश्चमहर्षयः माविघ्नमाचमेपापंमासंतुपरिपंथिनः सौम्याभवंतुतृप्ताश्चभूतप्रेताःसुखावहाः इत्येतैर्मंत्रैः कृताकृताः सकृद्वहृता
स्तंडुलाः पललंतिलपिष्टंतन्मिश्रओदनः पललौदनः मत्स्याःपक्वाअपक्वाश्चमांसमेतावदेवच पक्वमपक्वंच पुष्पंचित्रंरक्तपीतादिनानावर्णं चं
दनादिसुगंधद्रव्यं सुरात्रिविधा गौडीमाध्वीपैष्टीच मूलकंमूलककंदाकारोभक्ष्यविशेषः पूरिकाप्रसिद्धा अपूपःस्नेहपक्वोगोधूमविकारःउंडेर
करस्रजः उंडेरकाःपिष्टादिमय्यः ताःप्रोताःस्रजः दध्यन्नंदधिमिश्रमन्नं पायसं गुडपिष्टंगुडमिश्रंशाल्यादिपिष्टं मोदकालड्डुकाः अनंतरंविनायकं
तज्जननीमंबामंबिकांवक्ष्यमाणमंत्रेणोपतिष्ठेत् किंकृत्वेत्याह सकुसुमोदकेनार्घ्यंदत्वादूर्वासर्षपपुष्पाणांपूर्णमंजलिंदत्वोपतिष्ठेदितिगतेना
न्वयः २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ उपस्थानमंत्रमाह विनायकोपस्थानेभगवन्निस्पृहः ततोभिषेकानंतरंयजमा
नः शुक्लांबरधरः शुक्लमाल्यानुलेपनोब्राह्मणान्भोजयेत् यथाशक्तिगुरवेश्रुताध्ययनवृत्तसंपन्नायविनायकस्नपनविधिज्ञायवस्त्रयुग्मंदद्यात्
अपिशब्दाद्यथाशक्तिदक्षिणांविनायकोद्देशेनब्राह्मणेभ्यश्च तत्रायंप्रयोगक्रमः चतुर्भिर्ब्राह्मणैःसार्धंसुकुलक्षणोगुरुर्मंत्रज्ञोभद्रासनरचनानं-

तरनस्तानिर्मौविनायकतज्जननीचोक्तमन्त्राभ्यां गन्धपुष्पादिभिः समभ्यर्च्य चरुभपविलाभद्रासनोपविष्टस्य यजमानस्य पुण्याहवाचनं कृत्वा चतुर्भि
कलशैरभिषिच्य सार्षपतैलं शिरसि हुत्वा चरु होमं विधायाभिषेकशालायाश्चतुर्दिक्षु इन्द्रादिलोकपालेभ्यो बलिं दद्यात् यजमानस्तु स्नानानन्तरं सु
क्लमाल्याम्बरधरो गुरुणा सहितो विनायकमम्बिकां चोपहारं दत्वा शिरसा भूमिं गत्वा कुङ्कुमोदकेनार्घ्यं दत्वा दूर्वासर्षपपुष्पाञ्जलिं दत्वा विनायकमभि

रूपं देहि यशो देहि भगं भगवति देहि मे पुत्रान्देहि धनं देहि सर्वकामांश्च देहि मे २९० ततः शुक्लाम्बरधरः
शुक्लमाल्यानुलेपनः ब्राह्मणान्भोजयेद्दद्याद्वस्त्रयुग्मं गुरोरपि २९१ एवं विनायकं पूज्य ग्रहांश्चैव विधा
नतः कर्मणां फलमाप्नोति श्रियं चाप्नोत्यनुत्तमाम् २९२

कात्यायनीं चैवं गुरुरपरशेषं पूर्वं कृत्वा शिरसा भूमिं गत्वाम्बिकां
दद्यात् अनन्तरं वस्त्रयुग्मं दक्षिणां ब्राह्मणभोजनं च दद्यादिति इति विनायकस्नपनविधिः २९० २९१ अस्यैव विनायकस्नपनस्योक्तोपसंहारेण
संयोगान्तरं दर्शयितुमाह एवमुक्तेन प्रकारेण विनायकं सम्पूज्य कर्मणां फलमविघ्नेनाप्नोतीत्युक्तोपसंहारः संयोगान्तरमाह श्रियं चोत्कृष्टतमामाप्नोती
ति श्रीकामस्यानेनैव विधानेन विनायकं पूजयेदित्यर्थः आदित्यादिग्रहपीडाशान्तिकामस्य लक्ष्म्यादिकामस्य च ग्रहपूजादिकं न्यायधानन्तरं पद्मपूजासु

पक्षिपति ग्रहांश्चैव विधानतइति ग्रहानादित्यादीन्वक्ष्यमाणेनविधिनासंपूज्य कर्मणां सिद्धिमाप्नोतिश्रियंचाप्नोति २९२ नित्यकाम्यसंयोगानाह
आदित्यस्यभगवत. सदाप्रतिदिवसंरक्तचंदनकुंकुमकुसुमादिभिः पूजांकुर्वन्स्कंदस्यमहागणपतेश्चनित्यं पूजांकुर्वन् सिद्धिंमोक्षमात्मज्ञानद्वारेण
प्राप्नोतीतिनित्यसंयोगः आदित्यस्कंदमहागणपतीनामन्यतमस्यसर्वेषांवातिलकंस्वर्णादिनिर्मितंरूप्यनिर्मितंवाकुर्वन् सिद्धिमभिलषितामाप्नोति त
थाचक्षुषीचेतिकाम्यसंयोगः इतिमहागणपतिकल्पः २९२ ग्रहांश्चैवविधानतः कर्मणांफलमाप्नोतिश्रियंचाप्नोत्यनुत्तमामित्यनेनग्रहपूजायाः कर्मणा

आदित्यस्यसदापूजांतिलकंस्वामिनस्तथा महागणपतेश्चैवकुर्वन्सिद्धिमवाप्नुयात् २९३ श्रीकामः
शांतिकामोवाग्रहयज्ञंसमाचरेत् वृष्ट्यायुःपुष्टिकामोवातथैवाभिचरन्नपि २९४ सूर्यःसोमोमहीपुत्रः
सोमपुत्रोबृहस्पतिः शुक्रःशनैश्चरोराहुः केतुश्चेतिग्रहाःस्मृताः २९५

मविघ्नेनफलसिद्धिः श्रीश्चफलमित्युक्तमिदानींफलांतराण्याह श्रीकामइतिपूर्वोक्तस्यानुवाद. शांतिकामआपदुपशांतिकामः सस्यादिरक्षार्थंप्रवर्ष
णंवृष्टिः आयुरपमृत्युजयेनदीर्घकालजीवनं पुष्टिरनवद्यशरीरत्वं एताःकामयतइतिवृष्ट्यायुःपुष्टिकामः एतेश्रीकामादयोग्रहयज्ञंग्रहपूजांसमाच
रेयुः तथाभिचरन्नपि अदृष्टोपायेनपरपीडाअभिचारः तत्कामश्चग्रहयज्ञंसमाचरेत् २९४ ग्रहानाह एतेसूर्यादयोनवग्रहाः २९५ ॥ ॥

ग्रहाः पूज्या इत्युक्तं किंरूपास्त इत्याह सूर्यादीनां मूर्तयस्ताम्रादिभिर्यथाक्रमं कार्याः तदलाभे स्ववर्णैर्वर्णकैः पटे लेख्याः मंडलकेषु वा गंधैः रक्तचंद
नादिभिर्यथावर्णेन लेख्या इत्यन्वयः दिग्भुजत्वादिविशेषस्तु मत्स्यपुराणोक्तो द्रष्टव्यः यथा पद्मासनः पद्मकरः पद्मगर्भसमद्युतिः सप्ताश्वरथसं
स्थश्च द्विभुजः स्यात्सदा रविः श्वेतः श्वेताम्बरधरो दशाश्वः श्वेतभूषणः गदापाणिर्द्विबाहुश्च कर्तव्यो वरदः शशी रक्तमाल्याम्बरधरः शक्तिशूलगदा
धरः चतुर्भुजो मेषगमो वरदः स्याद्धरासुतः पीतमाल्याम्बरधरः कर्णिकारसमद्युतिः खड्गचर्मगदापाणिः सिंहस्थो वरदो बुधः देवदैत्यगुरू तद्व
त्पीतश्वेतौ चतुर्भुजौ दण्डिनौ वरदौ कार्यौ साक्षसूत्रकमण्डलू इन्द्रनीलद्युतिः शूली वरदो गृध्रवाहनः बाणबाणासनधरः कर्तव्योऽर्कसुतः सदा कराल

ताम्रकात्स्फाटिकाद्रक्तचंदनात्स्वर्णकादुभौ राजतादयसः सीसात्कांस्यात्कार्या ग्रहाः क्रमात् २९६ स्ववर्णैर्वा पटे ले
ख्या गंधैर्मंडलकेषु वा यथावर्णं प्रदेयानि वासांसि कुसुमानि च २९७ गंधाश्च बलयश्चैव धूपो देयश्च गुग्गुलु कर्त्तव्या
मन्त्रवंतश्च चरवः प्रतिदैवतम् २९८

वदनः खड्गचर्मशूली वरप्रदः नीलः सिंहासनस्थश्च राहुरत्र प्रशस्यते धूम्रा द्विबाहवः सर्वे गदिनो वि
कृताननाः गृध्रासनगता नित्यं केतवः स्युर्वरप्रदाः सर्वे किरीटिनः कार्या ग्रहा लोकहितावहाः स्वाङ्गुलेनोच्छ्रिताः सर्वे शतमष्टोत्तरं सदा इति एतेषां स्था
पनदेशस्तत्रैवोक्तः मध्ये तु भास्करं विद्याल्लोहितं दक्षिणेन तु उत्तरेण गुरुं विद्याद्बुधं पूर्वोत्तरेण तु पूर्वेण भार्गवं विद्यात्सोमं दक्षिणपूर्वके पश्चिमे

नशानिंविद्यादाहुंपश्चिमदक्षिणे पश्चिमोत्तरतः केतुं स्थाप्यावैशक्रतंडुलेश्विति पूजाविधिमाह यथावर्णयस्यग्रहस्ययोवर्णः तद्वर्णानिवस्त्रगंध
पुष्पाणिदेयानि मलयश्च धूपश्चसर्वेभ्योगुग्गुलुर्देयः चरवश्चप्रतिदैवतं अग्निप्रतिष्ठापनान्याधानादिपूर्वकंचतुरश्चतुरोमुष्टीन्निर्वपस्यमुष्मैत्वाजु
ष्टंनिर्वपामीत्यादिविधिनाकार्याः अनंतरंक्रसमिद्भ्यावाधाधाना घाघारांतंकर्मकृत्वा आदित्याद्युद्देशेनयथाक्रमंवक्ष्यमाणमंत्रैर्वक्ष्यमाणाः समि
धोवक्ष्यमाणप्रकारेणहुत्वाचरवोहोतव्याः २९६ २९७ २९८ मंत्रानाह आकृष्णेनरजसावर्तमानइत्यादयोनवमंत्राः यथाक्रममादित्यादीनांवेदि

आकृष्णेनइमंदेवा अग्निर्मूर्धादिवःककुत् उद्बुध्यस्वेतिचऋचोयथासंख्यंप्रकीर्तिताः २९९ बृहस्पतेअति
यदर्यस्तथैवान्नात्परिस्रुतः शंनोदेवीस्तथाकांडात्केतुंकृण्वन्निमांस्तथा ३०० अर्कःपलाशखदिरअपमा
र्गोथपिप्पलः औदुंबरःशमीदूर्वाकुशाश्चसमिधःक्रमात् ३०१ एकैकस्यत्वष्टशतमष्टाविंशतिरेवच होत
व्यामधुसर्पिर्भ्यांदध्नाक्षीरेणवायुताः ३०२

तव्याः २९९ ३०० इदानींसमिधआह अर्कपलाशादयोयथाक्रमंसूर्यादीनांसमि
धोभवंति ताश्चसार्द्रा अभग्नाः सत्वचः प्रादेशमात्राः कर्त्तव्याः ३०१ किंच आदित्यादीनामेकैकस्याष्टशतसंख्या अष्टाविंशतिसंख्या वायथा
संभवंमधुनासर्पिषादध्नाक्षीरेणवायुता अक्ताः अर्कादिसमिधोहोतव्याः ३०२

साधारणान्गृहस्थधर्मानुक्त्वेदानीराज्याभिषेकादिगुणयुक्तस्यगृहस्थस्यविशेषधर्मानाह पुरुषार्थसाधनकर्मारंभाध्यवसायउत्साहः महा
नुत्साहोयस्यासौमहोत्साहः वस्तुवेदार्थदर्शीस्थूललक्षः परकृतोपकारापकारौनविस्मरतीतिकृतज्ञः तपोज्ञानादिवृद्धानासेवकः विनयेनसु
क्तोविनीतः विनयशब्देनाविरुद्धः पूर्वोक्तस्नातकधर्मरूपाउच्यतेनसशमपरोधेननाकस्मादपिवदेदित्यादिनोक्तः सत्वसंपन्नःसंपदापद्योर्ह
र्षविषादरहित मातृतःपितृतश्चाभिजनवान्कुलीन सत्यवाक्सत्यवचनशीलः शुचिर्बाह्याभ्यंतरशौचयुक्तः अवश्यकार्याणांकर्मणामारंभेमार

महोत्साहःस्थूललक्ष कृतज्ञोवृद्धसेवकः विनीतःसत्वसंपन्नःकुलीनःसत्यवाक्शुचिः ३०८
अदीर्घसूत्रःस्मृतिमानक्षुद्रोपरुषस्तथा धार्मिकोव्यसनश्चैव प्राज्ञःशूरोरहस्यवित् ३०९ स्व
रंध्रगोप्तान्वीक्षिक्यांदंडनीत्यांतथैवच विनीतस्त्वथवार्त्ताभाःत्रय्यांचैवनराधिपः ३१०

ध्यानात्समापनेयोनविलंबतेसावदीर्घसूत्रः अधिगतार्थाविस्मरणशीलःस्मृतिमान् अक्षुद्रोसद्गुणद्वेषी अपरुषःपरदोषाकीर्त्तनः धार्मि
कःवर्णाश्रमधर्मान्वित नविद्यतेव्यसनानियस्यासौअव्यसनः व्यसनानिचाष्टादश यथाहमनुः मृगयाक्षादिवास्वप्नःपरिवादःस्त्रियोमदः तौर्य
त्रिकं १ वृथाटनंचकामजोदशकोगणः पैशून्यंसाहसंद्रोहईर्ष्याऽसूयार्थदूषणं वाग्दंडजंचपारुष्यंक्रोधजोपिगणोष्टकः इति

वाग्दंडजंच पारुष्यं क्रोधजोपिगणोष्टकइति तत्रच सप्तक ष्टतमानि
त्रिकंष्टयाघानः कामजो दशकोगणः पैशून्यंसाहसंद्रोहईर्ष्यासूयार्थदूषणं दंडस्य पातनंचैव वाक्पारुष्यार्थदूषणे क्रोधजेपिगणेविद्या
यथाह पानमक्षाः स्त्रियश्चैव मृगयाच यथाक्रमं एतत्कष्टतमं विद्याच्चतुष्कंकामजेगणे स्वरंध्रगोप्तासस्य सप्तस्वराज्यांगेषु यस्तस्मवेश
कष्टमेतत्त्रिकंसदेति प्राज्ञोगंभीरार्थावधारणक्षमः शूरोनिर्भयः रहस्यवित्गोपनीयार्थगोपनचतुरः स्वरंध्रगोप्ता आन्वीक्षिक्यामात्मविद्यायांदंडनीत्यामर्थयोगक्षेमोपयोगिन्यां वार्त्तायां कृषिवाणिज्यपशुपाल
द्वारशैथिल्यंतत्स्वरंध्रंतस्य गोप्ता प्रच्छादयिता

तैःसार्द्धंचिंतयेद्राज्यंविप्रेणाथततःस्वयम् ३११

समंत्रिणःप्रकुर्वीतप्राज्ञान्मौलान्स्थिरान्शुचीन्

त्रैविद्येभ्यस्त्रयीं विद्यांदंडनीतिंच त
नरूपायांधनोपचयहेतुभूतायां त्रय्यांऋग्यजुःसाममय्यांचाधिनीतः तत्तदभिज्ञैःप्रावीण्यंनीतः यथाहमनुः ३०८ ३०९ ३१० एवमभिषेकयुक्तस्यात
हृदः आन्वीक्षिकींचात्मविद्यांवार्त्तारंभांश्चलोकतइति नराधिपोराज्याभिषिक्तःस्यादितिसर्वत्रसंबंधः कथंभूतान् प्राज्ञान्हिताहितविवेककुशलान् मौलान्स्ववंश
रंगान्धर्मानभिधायेदानीबहिरंगानाह महोत्साहादिगुणैर्युक्तोराजामंत्रिणःकुर्वीत सप्तचाष्टौवाकार्याः यथाहमनुः मौलान्शा
परंपरायातान् स्थिरान्महत्यपिहर्षविषादस्थाने विकाररहितान् शुचीन्धर्मार्थकामभयोपधाशुद्धान् तेनसप्ताष्टौवाकार्याः यथाहमनुः मौलान्शा

ओ० १ छमनोवधईर्ष्या परगुणासहिष्णुता असूया वाक्पारुष्यमाक्रोशादि अनपराधेनताडनादिदंडपारुष्यं

स्थितः सूत्रनुल्बल स्त्रान्कुन्लोभृवान् सचिवान्सप्तचाष्टौवाकुर्वीतसुपरीक्षितानिति एवंमभिणः पूर्वकृत्वा तैःसार्धंराज्यसाधिविय हादिवक्षण
मर्थचिंतयेत् समस्तैर्व्यस्तैश्च अनन्तरतेषामभिप्रायज्ञात्वासकलशास्त्रार्थविचारकुशलेनब्राह्मणेनपुरोहितेनसहकार्यविनिश्चित्यततस्स्वयमुख्याकार्य
चिंतयेत् ३११ किंदन्यपुरोहितंकुर्यादित्याह पुरोहितञ्चसर्वेषु दृष्टादृष्टार्थेषु कर्मसुपुरतोहितदानमानसत्कारैरत्यसक्तंकुर्यात् कथंभूत दैवज्ञमुदो
स्तानतच्छमनमदर्थोदितार उदितोदित विद्याभिजनाद्युन्नतादिभिरुदितैः शास्त्रोक्तैःउदितसमृद्धं दण्डनीत्यामर्थशास्त्रेकुशलं अथर्वांगिरसेच शास्त्रा

पुरोहितंप्रकुर्वीत दैवज्ञमुदितोदितम् दण्डनीत्यांच कुशलमथर्वांगिरसेतथा ३१२ श्रौतस्मार्तक्रियाहेतो
र्वृणुयादेवचर्त्विजः यज्ञांश्चैवप्रकुर्वीत विधिवद्भूरिदक्षिणान् ३१३ भोगांश्चदद्याद्विप्रेभ्यो वसूनिविविधानिच
अक्षयोह्येषनिधीराज्ञायद्विप्रेषूपपादितम् ३१४

दिकर्मणि ३१२ श्रौताग्निहोत्रादिस्मार्तौपासनादिक्रियानुष्ठानसिध्यर्थंमृत्विजोवृणुयात् यज्ञांश्चराजसूयादीन्विधिवद्यथाविधान भूरिदक्षिणान्
प्रचुरदक्षिणान्कुर्यात् ३१३ किंच ब्राह्मणेभ्योभोगान्स्वस्वामितत्साधनदानद्वारेणदद्यात् धनानिचसुवर्णरूप्य भूम्यन्नादीनिविविधानिनानाम
रूपाणि यस्मादेषराज्ञां अक्षयोनिधिःशेवधिः यद्ब्राह्मणेभ्योदीयते साधारणधर्मत्वेनदानमात्रंसम्पाद्यअवाप्यमाधान्य...

किंच अग्नेः सकाशादग्निसाध्यात् भूरिदक्षिणात् राजसूयादेरपि विप्राग्नौ हुतं श्रेष्ठमिहोच्यते यत एतदस्कन्नं स्खरणरहितं अव्यथं पशुहिंसार-
हितं प्रायश्चित्तैरदूषितं प्रायश्चित्तायासरहितं ३१५ वसूनि विप्रेभ्यो दद्यादित्युक्तं कया परिपाट्या दद्यादित्याह अलब्धलाभाय धर्मशास्त्रानुसारे-
णयतेत यत्नेन लब्धं तत्परिपालयेत् स्वयमवेक्षया रक्षेत् पालितं नीत्या वाणिज्यादिक्रियया वर्द्धयेत् वृद्धं च पात्रेषु त्रिविधेषु धर्मार्थकामपात्रेषु
निक्षिपेत् दद्यात् ३१६ पात्रे निक्षिप्य किं कुर्यादित्याह यथोक्तविधिना भूमिं दत्त्वा स्वत्वनिवृत्तिं कृत्वा निबंधं वा एकस्य भांडभरस्य इयंतो रूपकाः एकस्य

अस्कन्नमव्यथं चैव प्रायश्चित्तैरदूषितम् अग्नेः सकाशाद्विप्राग्नौ हुतं श्रेष्ठमिहोच्यते ३१५ अलब्ध-
मीहेद्धर्मेण लब्धं यत्नेन पालयेत् पालितं वर्धयेन्नीत्या वृद्धं पात्रेषु निक्षिपेत् ३१६ दत्त्वा भूमिं निबंधं
वा कृत्वा लेख्यं तु कारयेत् आगामिभद्रनृपतिपरिज्ञानाय पार्थिवः ३१७ पटे वा ताम्रपट्टे वा स्वमुद्रो-
परिचिह्नितम् अभिलेख्यात्मनो वंश्यानात्मानं च महीपतिः ३१८

पर्णभरस्य इयंति पर्णानीति वा निबंधं कृत्वा लेख्यं कारयेत् किमर्थमागामिनः एष्यंतो ये भद्राः साधवो नृपतयो भूपास्तेषामनेन दत्तमनेन प्रतिगृही-
तमिति परिज्ञानाय पार्थिवो भूपतिः अनेन भूपतेरेव भूमिदाने निबंधदाने वाधिकारो न भोगपतेरिति दर्शितं ३१७ लेख्यं कारयेदित्युक्तं कथं कारयेदि-

स्वाह कार्पासिके पटेताम्रपट्टफलकेवा आत्मनोवंश्यान्प्रपितामहपितामहपितॄन् वहुवचनम्यार्यक्तायवशावीर्यश्रुताद्विगुणोपवर्णनपूर्वक
मभिलेख्यात्मानन्तशव्दात्मतिग्रहीतार मतिग्रहपरिमाणंदानच्छेदोपवर्णनञ्चाभिलेख्य प्रतिगृह्यतइति प्रतिग्रहोनिबंधस्तस्यरूपकादिपरिमा
ण दीयतेइतिदानं क्षेत्रादितस्य छेद् छिद्यते अनेनेतिछेद नद्याद्याघाटादौनिवर्त्तनन्तत्परिमाणञ्चतस्योपवर्णन अमुकनद्यादक्षिणतोयंग्राम से
त्रपूर्वतोमुकग्रामस्यैतावन्तिवर्त्तनमित्यादिनिवर्त्तनपरिमाणञ्चोस्यमव आघाटस्यनदीनगरवर्त्मादि स्वारिकन भूमेर्न्यूनाधिकभावसंभवात्त

प्रतिग्रहपरीमाणदानच्छेदोपवर्णनम् स्वहस्तकालसंपन्नशासनकारयेत्स्थिर ३१९

न्निरूसर्यस्वहस्तेनस्वहस्तलिखितेनमतमेभमुकनाम्न अमुकपुत्रस्यपदस्यापरिलेखितमित्यनेनसंपन्नसुकमर्केनवादिविधेनशकनृपातीत
रूपणसंवत्सररूपणन्नकालेनचन्द्रसूर्योपरागादिनासंपन्नस्त्समुद्रागस्लवाराहादिरूपयोपरिवाहमिन्हितआंकित स्थिरदृढशासनशिष्यतेभवि
ष्यतोनृपतयः अनेन दानात्यूर्योनुपालनमितिशासनकारयेत् महीपतिर्निमोगपति संधिविग्रहादिकारिणानपनकेनचित् संधिविग्रहकारीतुभ
वेयस्तस्यलेखकः स्वयंराज्ञासमादिष्टःसलिखेद्राजशासनमितिस्मरणात् दानमात्रेणैवदानफलेसिद्धेशासनकारणभोगाभिवृध्यापत्यभिसंपार्थम्

इदानींराज्ञोनिवासस्थानमाह रम्यंरमणीयंअशोकचंपकादिभिः पशव्यंपशुभ्योहितंपशुवृद्धिकरं आजीव्यमुपजीव्यंकंदमूलपुष्पफलादिभिः
जांगलंयद्यप्यल्पोदकतरुपर्वतोदेशोजांगलः तथाप्यत्रसजलतरुपर्वतोदेशोजांगलशब्देनाभिधीयते तंदेशमावसेदधिवसेत् तत्रैवंविधेदेशेज-
नानांकोशस्यसुवर्णादेरात्मनश्चरक्षणार्थंदुर्गंकुर्वीत दुर्गंचषड्विधं यथाहमनुः धन्वदुर्गंमहीदुर्गमब्दुर्गंवार्क्षमेवच नृदुर्गंगिरिदुर्गंचसमाश्रित्य
वसेत्पुरमिति ३२० किंच तत्रतत्रधर्मार्थकामादिषुअध्यक्षान्योग्यानधिकारिणः प्रकुर्यान्नियुंजीत यथाहुः धर्मकृत्येषुधर्मज्ञानर्थकृत्येषुपंडिता

रम्यंपशव्यमाजीव्यंजांगलंदेशमावसेत् तत्रदुर्गाणिकुर्वीतजनकोशात्मगुप्तये ३२० तत्रतत्रचनिष्णा
तानध्यक्षान्कुशलान्शुचीन् प्रकुर्यादायकर्मांतव्ययकर्मसुचोद्यतान् ३२१

न् स्त्रीषुक्लीबान्नियुंजीतनीचान्निर्येषुकर्मस्विति कीदृशान्निष्णातान् अनन्यव्यापारान्कुशलान्तत्तद्व्यापारचतुरान् शुचीन्चतुर्विधोप
धाशुद्धान् आयकर्मसुसुवर्णाद्युत्पत्तिस्थानेषुव्ययकर्मसुसुवर्णादिदानस्थानेषुउद्यतान् अनलसान् चशब्दात्प्राज्ञत्वादिगुणयुक्तान् उक्तंच या
औ० ३ निरुदकेनपंचयोजनेनदेशेनसमंततोव्याप्तंधन्वदुर्गं पाषाणेष्टकायुतद्वादशहस्तोच्छ्रितेनबहुविस्तृतेनयुद्धार्थमुपरिभ्रमणयोग्येनसाधारणगवाक्षादियुक्तेन
प्रकारेणसमंतादेष्टितसद्वारंमहीदुर्गं अगाधोदकेनसमंततोवेष्टितंअब्दुर्गं वृक्षजन्यंवार्क्षं चतुरंगबलजंनृदुर्गं गिरिणावेष्टितंगिरिदुर्गं

अनसूयया शुद्धिरप्रमादो भिक्षुकता अर्थं पुण्यमनामाय स्वाभिमतिकं भोग्यनीति ३२१ भोगाश्च दद्याद्विप्रेभ्यो वसूनि विविधानि चेति सामान्येनस्व
स्वदानमुक्त इदानीं नृपाणामधिकमर्जितस्य दाने फलातिशयमाह अस्मादुत्कृष्टतमो धर्मो नृपाणां न विद्यते यद्रणार्जितं द्रव्यं विप्रेभ्यो दीयते प्रजाभ्यश्चा-
भयं दत्तम् ८२ रणार्जितदेयभिक्षुक द्रव्यार्जनाय रणे प्रवृत्तस्य विपत्तिरपि संभवतीति न धर्मो नाप्यर्थ इति ततो निवृत्तिरेव श्रेयसीत्यत आह ये मृ-
ध्याय यमाहवेषु प्रवृत्ता अपराङ्मुखा अभिमुखा वध्यन्ते मार्यन्ते ते स्वर्गं यान्ति यागाभ्यासेरत्नयया यथा कूटैरविषदिग्धादिभिरायुधैर्योद्धारो भवन्ति ३२२

नातः परतरो धर्मो नृपाणां यद्रणार्जितम्। विप्रेभ्यो दीयते द्रव्यं प्रजाभ्यश्चाभयं सदा ३२२ य आहवेषु
वध्यन्ते भूम्यर्थमपराङ्मुखाः अकूटैरायुधैर्यान्ति ते स्वर्गं योगिनो यथा ३२३ पदानि क्रतुतुल्यानि भग्ने
ष्वविनिवर्तिनाम् राजा सुकृतमादत्ते हतानां विपलायिनाम् ३२४ न चाहवादिनं क्लीबं नहितेति परसङ्गतम्
नहन्याद्विनिवृत्तं च युद्धप्रेक्षणकादिकम् ३२५

किञ्च स्वचनेषु करिवुरगरथपदातिषु भग्नेष्वनिवर्तिनां परवलाभिमुखयायिनां
पदानि क्रतुतुल्यानि अश्वमेधतुल्यानि विपर्यये दोषमाह विपलायिनां पराङ्मुखानां हतानां राजा सुकृतमादत्ते ३२४ अपि च न चाहवा भीतियो वदाति न
क्लीबं न पुंसकं निर्हेतिं निरायुधं परसङ्गतमन्येन सह युध्यमानं विनिवृत्तं युद्धादिनिष्पत्तं युद्धप्रेक्षणको युद्धदर्शी तमपि न हन्यादिति सर्वत्र सम्बन्धः आ

दिग्रहणादश्वसारथ्यादीनांग्रहणं यथाहगौतमः नदोषोहिंसायामावहेन्यत्राश्वसारथ्यनायुधकृतांजलिप्रकीर्णकेशपराङ्मुखोपविष्टस्थलवृ-
क्षारूढदूतगोब्राह्मणवादिभ्यइति शंखोप्याह नपानीयपिबंतंन भुंजानंनोपानहौमुंचंतंनावर्माणंसवर्माणंनस्त्रियंनकरेणुंनवाजिनंनसारथिंन
दूतंनब्राह्मणंनराजानमराजाहन्यादिति ३२५ कृतरक्षःपुरस्यात्मनश्चरक्षांविधायप्रतिदिनंप्रातःकालउत्थायस्वयमेवायव्ययौपश्येत् ततोव्यव
हारान्दृष्ट्वामध्यान्हकालेस्नात्वाकामतोयथाकालंभुंजीत ३२६ तदनंतरंहिरण्यादिकंव्यापृतैर्हिरण्याद्यानयननियुक्तैरानीतंस्वयमेवनिरीक्ष्यभां

कृतरक्षःसमुत्थायपश्येदायव्ययौस्वयम् व्यवहारांस्ततोदृष्ट्वास्नात्वाभुंजीतकामतः ३२६ हिरण्यंव्यापृतानीतं भांडागारे
षुनिक्षिपेत् पश्येच्चारांस्ततोदूतान्प्रेषयेन्मंत्रिसंगतः ३२७

डागारेषुनिक्षिपेत् ततश्चारान्विश्वस्तान्प्रत्यागतान्पश्येत् येपरराज्येवृत्तांतपरिज्ञा
नायपरिव्राजकतापसादिरूपेणगूढचारिणःप्रेषितास्तांश्चारान्दृष्ट्वाकंचिन्निवेशयेत् तदनंतरंदूतांश्चपश्येत् दूताश्चयेप्रकटमेवराजांतरंप्रतिगतागत-
मान्यंते तेचत्रिविधाः निसृष्टार्थाःसंदिष्टार्थाः शासनहराश्चेति तत्रनिसृष्टार्थाःराजकार्याणिदेशकालोचितानिस्वयमेवकथयितुंक्षमाःउक्तमात्रंयेपरस्मै
निवेदयंतितेसंदिष्टार्थाः शासनहरास्तुराजलेखहारिणः तान्पूर्वप्रेषितानागतान्मंत्रिसंगतःपश्येत् दृष्ट्वातद्वार्तामाकलय्यपुनःप्रेषयेत् ३२७ ७

अन भुपधा उभ्दिरभमादोभिभृकता अर्पभुव्यसनाभावः स्वाभिभक्तिश्च पोरपतेति ३२१ भोगाश्च दद्यादिप्रेभ्यो वसूनि विविधानि चेति सामान्येनस्व स्वदानमुक्तं इदानीं नृपाणामिकमार्जितस्य दाने फलातिशयमाह अस्मादुत्कृष्टतमो धर्मो नृपाणां न विद्यते यद्रणार्जितं द्रव्यं विप्रेभ्यो दीयते प्रजाभ्यश्चा-भयप्रदान ३२१ रणार्जितदेयमित्युक्तं द्रव्यार्जनाय रणे मरणस्य विपत्तिरपि संभवतीति न धर्मो नाप्यर्थ इति ततो निवृत्तिरेव श्रेयसीत्यत आह ये भू-म्यायपमाहवेषु मरणाभपराङ्मुखा अभिमुखा विध्यन्ते मार्यन्ते ते स्वर्गं यान्ति योगाभ्यासेरतमयथा यथकूटैरविषदिग्धादिभिरायुधैर्योद्धारो भवंति ३२५

नातः परतरो धर्मो नृपाणां यद्रणार्जितम् विप्रेभ्यो दीयते द्रव्यं प्रजाभ्यश्चाभयं सदा ३२२ य आहवेषु
मध्यते भूम्यर्थमपराङ्मुखाः अकूटैरायुधैर्यान्ति ते स्वर्गं योगिनो यथा ३२३ पदानि क्रतुतुल्यानि भग्ने-
ष्वविनिवर्त्तिनाम् राज्ञः सुकृतमादत्ते हतानां विपलायिनाम् ३२४ तथाहवादिनं क्लीबं न हन्ति परसंगतम्
न हन्यादिनिवृत्तं च युद्धप्रेक्षणकादिकम् ३२५

किंच स्वबलेषु करितुरगरथपदातिषु भग्नेष्वनिवर्त्तिनां परबलाभिमुखयायिनां पदानि क्रतुतुल्यानि अश्वमेधतुल्यानि विपर्यये दोषमाह विपलायिनां पराङ्मुखानां हतानां राज्ञः सुकृतमादत्ते ३२४ अपिच तवाहमिति यो वदति न क्लीबं नपुंसकं निहंति निरायुधं परसंगतमन्येन सह युध्यमानं विनिवृत्तं युद्धाद्विनिवृत्तं युद्धप्रेक्षणको युद्धदर्शी तमपि न हन्यादिति सर्वत्र संबंधः आ

सह एकाकीवापश्चिमेयामेशास्त्राणिचिंतयेत् सर्वकर्त्तव्यताश्चसर्वकार्याणिच एतच्चस्वस्थंप्रत्युच्यते अस्वस्थःपुनः सर्वकार्येषु अन्यान्नियोजयेत् यथा
हमनुः एतद्वृत्तंसमातिष्ठेदरोगः पृथिवीपतिः अस्वस्थःसर्वमेवैतन्मंत्रिमुख्येनिवेशयेदिति ३३० अनंतरंतत्रस्थएवविश्वस्तान्स्वान्चारान्दानमानस-
त्कारैः पूजितान्स्वेषुसामंताद्यधिकारिषु अन्येषुमहीपतिषुप्रेषयेत् तच्चिकीर्षितपरिज्ञानाय ततःप्रातःसंध्यामुपास्याग्निहोत्रंहुत्वापुरोहितलिंगाचा
र्यादिभिराशीर्भिरभिनंदितोज्योतिर्विदोदृष्ट्वातेभ्यश्चग्रहादिस्थितिंविदित्वाशांतिकादीनिचपुरोहितायादिश्यवैद्यांश्चदृष्ट्वातेभ्यश्चस्वशरीरस्थितिं-

प्रेषयेच्चततश्चारान्स्वेष्वन्येषुचसादरान् ऋत्विक्पुरोहिताचार्यैराशीर्भिरभिनंदितः ३३१ दृष्ट्वाज्योतिर्विदोवैद्यान्दद्याद्गां
कांचनंमहीम् नैवेशिकानिचततःश्रोत्रियेभ्योगृहाणिच ३३२ ब्राह्मणेषुक्षमीस्निग्धेष्वजिह्मःक्रोधनोरिषु स्याद्राजाभृत्य
वर्गेषुप्रजासुचयथापिता ३३३

निवेद्यप्रतिविधानंचादिश्य गांदोग्ध्रींकांचनंमहींच नैवेशिकानिविवाहोपयोगीनिकन्यालंकारादीनिगृहाणि
चस्कधापवलितादीनिश्रोत्रियेभ्योधीतवेदेभ्योब्राह्मणेभ्योदद्यादितिप्रत्येकंसंबध्यते ३३१ ३३२ किंच ब्राह्मणेष्वधिक्षिपत्स्वपिक्षमीक्षमावान् स्नि
ग्धेषुस्नेहवत्सुमित्रादिष्वजिह्मः अवक्रः अरिषुक्रोधनः भृत्यवर्गेषुप्रजासुचाहितान्वरणेनाहितनिवर्तनेनचपितेवदयावान्स्यादितिप्रत्येकंसंबध्यते ३३३

तदनन्तरमपराह्णे स्वैरपर्यटनं स्वैरविहारी स्यात् मित्रैर्वा मित्रैः कलाकुशलैः परिहासवेदिभिः परिहासरतैः अभिरूपयौवनवैदग्ध्य-
संपन्नैरभिः एकतामभिसरेत् वेश्याभिरन्तःपुरे सह चित्रकर्मयथाक्रमपुनःकार्याणि चिन्तयेदिति मनुस्मरणात् ततो विशिष्टैर्वस्त्रकुङ्कुमविलेपना-
लंकारैरलंकृतः हर्म्यमारुह्य पदातिवल्लभदर्शनं सेनान्या सेनापतिना सह तद्रक्षणादिदेशकालोचितं चिन्तयेत् ३२८ ततः सायंकाले संध्यामुपास्य साधा-
न्येन च तस्यापि पुनर्वचनं कार्यं कृत्वा तद्विस्मरणार्थं अनन्तरं येपूर्वदृष्टाः कस्मिंस्थाने निवेशितास्तेषां वाराङ्गनाभाषितमेतयैः रमणेः शास्त्रपारिण

ततःस्वैरविहारीस्यान्मित्रैर्वासमागतः वल्लभादर्शनंकृत्वासेनान्यासहचिंतयेत् ३२८ संध्यामुपास्यशृणुयाद्वारा
ङ्गनाभाषितम् गीतनृत्येप्रकुर्वीतपठेत्स्वाध्यायमेवच ३२९ संविशेत्तूर्यघोषेणप्रतिबुध्येत्तथैवच शास्त्राणिचिंत
येद्बुद्ध्यासर्वकर्तव्यतास्तथा ३३०

शृणुयात् अत्र संध्यामुपास्य शृणुयात्तदनन्तरं भिनिर्गत्य रहस्यस्थापितं तत्रैव भाषितं नातिनोचितम् अभिनवो-
नृत्यगीतादिभिः कर्तव्यमल्पकालं कृत्वा ततः प्रविश्य कुर्वीत गत्वा कक्षान्तरं तत्र अभ्युपगम्य ततनं प्रतिषेवोजनार्थं च स्त्रीभिः अन्तःपुरे सह इति स्मरणात् ततो
ऽनिष्पन्नार्थं च पाठांतरं स्वाध्यायपरः स्यात् ३२९ तदनन्तरं तूर्यशङ्खघोषेण संविशेत्स्वप्यात् तथैव तूर्यादिघोषेण प्रतिबुध्येत् प्रतिबुध्य च शास्त्राणि बुद्ध्या मित्रैः

राष्ट्रे राज्ञा अधिकारेषु ये नियुक्तास्तेषां विचेष्टितं चरितं चारैरुक्तलक्षणैः सम्यक् ज्ञात्वा साधून्सच्चरितान् संमानयेत् दानमानसत्कारैः पूजयेत्
विपरीतान्दुष्टचारित्रान् सम्यग्विदित्वा घातयेत् अपराधानुसारेण ये पुनरुत्कोचजीविनस्तान्द्रव्यरहितान् कृत्वा स्वराष्ट्रात्प्रवासयेत् श्रोत्रियान्स
दानमानसत्कारैः सहितान्कृत्वा स्वराष्ट्रे स्वदेशे सदैव वासयेत् ३३७ ३३८ योसौ राजा स्वराष्ट्रादन्यायेन द्रव्यमादाय स्वकोशं विवर्धयेत्सोचि
राच्छीघ्रमेव विगतश्रीको विनष्टलक्ष्मीकः बंधुभिः सहनाशं प्राप्नोति ३३९ प्रजानां तस्करादिकृतपीडनेन यः संतापस्तस्मादुद्भूतो हुताशन इव सं

ये राष्ट्राधिकृतास्तेषां चारैर्ज्ञात्वा विचेष्टितम् साधून्संमानयेद्राजा विपरीतांश्च घातयेत् ३३७ उत्कोचजीविनो
द्रव्यहीनान्कृत्वा विवासयेत् सदानमानसत्कारान् श्रोत्रियान्वासयेत्सदा ३३८ अन्यायेन नृपो राष्ट्रात्स्वकोशं
योभिवर्धयेत् सोचिराद्विगतश्रीको नाशमेति सबांधवः ३३९ प्रजापीडनसंतापात्समुद्भूतो हुताशनः राज्ञः कु
लं श्रियं प्राणांश्चादग्ध्वा न निवर्तते ३४० य एव नृपतेर्धर्मः स्वराष्ट्रपरिपालने तमेव कृत्स्नमाप्नोति परराष्ट्रं वशं
नयन् ३४१

तापकारित्वादपुण्यराशिर्हुताशनशब्देनोच्यते स राज्ञः कुलं श्रियं प्राणांश्चादग्ध्वा नाशमनीत्वा न निवर्तते नोपशाम्यति ३४०
न्यायतः स्वराष्ट्रपरिपालने राज्ञो यो धर्मस्तं सकलं वक्ष्यमाणन्यायेन परराष्ट्रं वशं नयन् आत्मसात्कुर्वन्प्राप्नोति धर्मषड्भागं च ३४१ छ छ

न्नपरिपालनफलमाह यस्मान्न्यायेनशास्त्रोक्तमार्गेण प्रजाः परिपालयन् परिपालितप्रजोपचितपुण्यात् षड्भागषष्ठभागमादत्ते यस्मात्स्वसर्वेभ्यो
भूम्यादिदानेभ्य प्रजानापरिपालनमधिकफलं तस्मात्प्रजासु यथापितान थैवस्यादितिगतनसवृध ३२४ सदाः प्रतारकाः विश्वासेपरधनमपहरं
प्रच्छन्नापहारिणस्तस्कराः दुर्वृत्ताः ऐन्द्रजालिककितवादयः सहोबलसहसावलेन कृतसाहसमहाधिसाहसञ्चमहासाहसतेनवर्त्ततेइतिमहासा
हसिकाः प्रसह्यापहारिणः आदिशब्दान्मौल्लिककुहकप्रभृतयः एतैः पीड्यमानाः बाध्यमानाः प्रजारक्षेत् कायस्थागणकालेखकास्तैः पीड्यमाना

पुण्यात्षड्भागमादत्तेन्यायेनपरिपालयन् सर्वदानाधिकयस्मात्प्रजानापरिपालनम् ३३४ चाटतस्करदुर्वृत्त
महासाहसिकादिभि पीड्यमानाः प्रजारक्षेत्कायस्थैश्चविशेषतः ३३५ अरक्ष्यमाणाःकुर्वन्तियत्किंचित्किल्बि
षंप्रजाः तस्मात्तुनृपतेरर्धयस्माद्गृह्णात्यसौकरान् ३३६

विशेषतोरक्षेत् तेषाराजवल्लभसमानिमायाविलासादुर्निवारत्वात् ३३५ अरक्ष्यमाणाः प्रजाः यत्किंचित्किल्बिषचौर्यपरदारगमनादिकु
र्वन्तितस्मात्पापादर्धंनृपतेर्भवति यस्मादसौराजारक्षणार्थंप्रजाभ्यः करान्गृह्णाति ३३६

राष्ट्रेराज्ञाअधिकारेषुयेनियुक्तास्तेषांविचेष्टितंचरितंचारैरुक्तलक्षणैःसम्यक्ज्ञात्वासाधून्सच्चरितान्संमानयेत् दानमानसत्कारैःपूजयेत्
विपरीतान्दुष्टचारित्रान्सम्यग्विदित्वाघातयेत् अपराधानुसारेण येपुनरुत्कोचजीविनस्तान्द्रव्यरहितान्कृत्वास्वराष्ट्रात्प्रवासयेत् श्रोत्रियान्स
दानमानसत्कारैःसहितान्कृत्वास्वराष्ट्रेस्वदेशेसदैववासयेत् ३३७ ३३८ योसौराजास्वराष्ट्रादन्यायेनद्रव्यमादायस्वकोशंविवर्धयेत्सोचि
राच्छीघ्रमेवविगतश्रीकोविनष्टलक्ष्मीकः बंधुभिःसहनाशंप्राप्नोति ३३९ प्रजानांतस्करादिकृतपीडनेनयःसंतापस्तस्मादुद्भूतोहुताशनइवसं

येराष्ट्राधिकृतास्तेषांचारैर्ज्ञात्वाविचेष्टितम् साधून्संमानयेद्राजाविपरीतांश्चघातयेत् ३३७ उत्कोचजीविनो
द्रव्यहीनान्कृत्वाविवासयेत् सदानमानसत्कारान्श्रोत्रियान्वासयेत्सदा ३३८ अन्यायेनन्नृपोराष्ट्रात्स्वकोशं
योभिवर्धयेत् सोचिराद्विगतश्रीकोनाशमेतिसबांधवः ३३९ प्रजापीडनसंतापात्समुद्भूतोहुताशनः राज्ञःकु
लंश्रियंप्राणांश्चादग्ध्वाननिवर्त्तते ३४० यएवन्नृपतेर्धर्मःस्वराष्ट्रपरिपालने तमेवकृत्स्नमाप्नोतिपरराष्ट्रंवशं
नयन् ३४१

तापकारित्वाद्दुष्प्रयराशिर्हुताशनशब्देनोच्यते सराज्ञः कुलंश्रियंप्राणांश्चादग्ध्वानाशमनीत्वाननिवर्त्ततेनोपशाम्यति ३४०
न्यायतःस्वराष्ट्रपरिपालनेराज्ञोयोधर्मस्तंसकलंवक्ष्यमाणन्यायेनपरराष्ट्रंवशंनयन् आत्मसात्कुर्वन्प्राप्नोतिधर्मषड्भागंच ३४१ छ छ

किंच यदापरदेशोवशमुपागत तदानस्वदेशाचारादिसंकरः कार्य यस्मिन्देशे आचार कुलस्थितिर्व्यवहारो वा यथैवभागासीत्तथैवासौ परिपा लनीयः यदिशास्त्रविरुध्येन भवति यदावशमुपागत इत्यनेनवशोपगमनात्प्रागविभ्रमइतिदर्शित यथोक्तउपरुध्यारिमासीतराष्ट्रंचास्योपपीड येत् दूषयेच्चास्यसततयवसान्नोदकेंधनमिति ३४२ यस्मात्तेऽसार्धस्वितयद्राज्यमित्याधुक्तभ्रंभ मूलराज्यतस्मान्मयत्नेनतयासुरक्षितकुर्यात् यथास्यराज्ञः कर्मणासंधिविग्रहादीनामाफलोदयात्फलनिष्पत्तिभागयावदन्येमभनजानंति ३४३ किंच अरिश्चशत्रुः मित्रसुहृत्तउभयविलक्ष

यस्मिन्देशेय आचारोव्यवहार कुलस्थिति तथैवपरिपाल्योसोयदावशमुपागत् ३४२ मन्त्रमूलयतोराज्य
तस्मान्मन्त्रसुरक्षितम् कुर्याद्यथास्यनविदुः कर्मणामाफलोदयात् ३४३ अरिर्मित्रमुदासीनोनन्तरस्तत्परःप
र क्रमशोमंडलंचित्यसामादिभिरुपक्रमेः ३४४

णउदासीनस्तेत्रयस्त्रिविधाः सहजाः कृत्रिमाः प्राकृताश्चेति तत्रसह जोरि सापत्नपितृव्यतत्सुतादि कृत्रिमोरि यस्यापकृतयेनचापकृत प्राकृतस्त्वनंतरदेशाधिपति सहजमित्रभागिनेयपैतृष्वस्रीयमातृष्व स्रीयादि कृत्रिममित्रयेनोपकृतयस्यचोपकृत प्राकृत मित्रमेकांतरितदेशाधिपति सहजकृत्रिममित्रशत्रुलक्षणरहितोसहजकृत्रिमोदासीनो प्राकृतोदासीनोद्व्यंतरितदेशाधिपतिः अरिस्यचतुर्विधः यातव्योच्छेत्तव्यपीडनीयकर्शनीयभेदेन तत्रयातव्योनंतरभूपतिः व्यसनी हीनबलोवि

रक्तप्रकृतिर्विदुर्गो मित्रहीनो दुर्बलश्चोच्छेतव्यः पीडनीयो मंत्रबलहीन प्रबलाभग ब ७ युक्तः कर्शनीयः निर्मूलनाशमुच्छेदं पीडनं बलनि ग्रहं कर्शनं तु पुनः आहुः कोशदंडापकर्षणादिति मित्रं द्विविधं बृंहणीयकर्शनीयमिति कोशबलहीनं बृंहणीयं कोशबलाधिकं कर्शनीयं अनंतरस्तत्परः पर इति प्राकृतारिमित्रोदासीनानाह अनंतरः प्राकृतोऽरिः तत्परः प्राकृतमित्रं तस्मात्परः प्राकृत उदासीनः शेषाः पुनः प्रसिद्धत्वान्नोक्ताः एतद्राजमंडलं क्रमशः पूर्वादिक्रमेण विन्यस्य तेषां चेष्टितं ज्ञातव्यं ज्ञात्वा च सामादिभिरुपायैर्वक्ष्यमाणैस्तु संधेयं एवं पुरतः पृष्ठतः पार्श्वतश्च त्रयस्त्रय आत्मा चैक इति त्रयोदशराजकमिदं राजमंडलं पद्माकारं पार्ष्णिग्राहाक्रंदासारादयस्त्वरिमित्रोदासीनेष्वेवांतर्भवंति संज्ञाभेदमात्रं ग्रंथांतरे दर्शितमिति योगीश्वरेण न पृथगुक्ताः ३४४

उपायाः साम दानं च भेदो दंडस्तथैव च सम्यक्प्रयुक्ताः सिध्येयुर्दंडस्त्वगतिका गतिः ३४५

सामादिभिरुपक्रमेदित्युक्तं इदानीं तानुपायानाह सामप्रियभाषणं दानं स्ववर्णादेः भेदो भेदकरणं तत्सामंतादीनां परस्परतो वैरस्योत्पादनं दंड उपांशुप्रकाशाभ्यां धनापहारादिर्वधपर्यंतोपकारः एते सामादयः परिपंथ्यादिसाधनोपायाः एते च देशकालाद्यनुसारेण सम्यक्प्रयुक्ताः सिध्येयुः तेषां च मध्ये दंडस्त्वगतिका गतिः उपायांतरसंभवे सति न प्रयोक्तव्यः एतच्च पीडनीयकर्शनीयाभिप्रायेण यातव्योच्छेत्तव्ययोर्दंड एव मुख्यः एते सामादयो न केवलं राजव्यवहारविषयाः अपितु सकललोकव्यवहारविषयाः यथा अधीष्व पुत्रकाधीष्व दास्यामि ते मोदकान् यद्वान्यस्मै प्रदास्यामि कर्णमुत्पाटयामि ते इति ३४५

नि संधिर्व्यवस्थाकरणं विग्रहोपकारः यानं परं प्रति यात्रा आसनमुपेक्षा आश्रयो बलवदाश्रयणं द्वैधीभावः स्वबलस्य द्विधाकरणं एतानपि प्रकृतीन् गुणान् यथावद्देशकालशक्तिमित्रादिविशेषेण कल्पयेत् ३४६ यानकालमाह यदा परराष्ट्रं सस्यैर्मौर्व्यादिभिर्गुणैश्च समन्वितं धनधान्याभिरूपतसंपन्नं शत्रुश्च हीनो बलादिभिः आत्मा च हृष्टवाहनपूरुषः वाहनानि हस्त्यश्वादीनि तानि च पुरुषाश्च वाहनपूरुषाः हृष्टा वाहनपूरुषा यस्य स तथोक्तः तदा परराष्ट्रं प्रति यात्रां भजेत् ३४७ प्राणिनामभ्युदयविनिपातानां दैवायत्तत्वाद्दैवमाश्रितदारस्य एव परराष्ट्रादिवशी

संधिं च विग्रहं चैव यानमासनमाश्रयौ द्वैधीभावं गुणानेतान् यथावत्परिकल्पयेत् ३४६ यदा सस्यगुणोपेतं परराष्ट्रं तदा व्रजेत् परश्च हीन आत्मा च हृष्टवाहनपूरुषः ३४७ दैवे पुरुषकारे च कर्मसिद्धिर्व्यवस्थिता तत्र दैवमभिव्यक्तं पौरुषं पौर्वदेहिकम् ३४८

भविष्यति अथ नास्ति कृतेऽपि पौरुषेण भविष्यति अतो व्यर्थ एवायं प्रयास इत्यत आह कर्मसिद्धिः फलप्राप्तिः इष्टानिष्टलक्षणा सा न केवलं दैवे व्यवस्थिता अपितु पुरुषकारेऽपि लोके तथा दर्शनात् किं तत्पुनः दैवमित्यपेक्षायामाह अपि च पुरुषकाराभावे दैवमेव नास्तीत्याह तत्र दैवमिति यत् पूर्वदेहार्जितं पौरुषमेव दैवमुच्यते अल्पपुरुषकारानन्तरं महाफलोदयादभिव्यक्तं पौरुषं पौर्वदेहिकं कर्म तस्मात्पुरुषकाराभावेन दैवमस्तीति पुरुषकारे यत्नो विधातव्यः ३४८ ५ ७ ८

इदानींमतांतराण्याह केचिदिष्टानिष्टलक्षणफलंदैवादेवेच्छंति केचित्स्वभावा स्वयमेवभवंति नकारणमपेक्षंत इति केचित्कालात्केचित्पुरुष कारतएवेति स्वमतमाह दैवादीनांसंयोगेसमुच्चये फलंभवतीतिकुशलबुद्धयोमन्वादयोमन्यंते ३४९ एकैकस्मात्फलंनभवतीत्यत्र दृष्टांतमा ह नात्रतिरोहितमस्ति ३५० लाभायपरराष्ट्रंगंतव्यमित्युक्तं लाभश्चत्रिविध. हिरण्यलाभोभूलाभोमित्रलाभश्चेति तेषुमित्रलाभोज्यायान् त तस्तत्साध्युपायेयत्नोविधातव्यः तत्साध्युपायश्चसत्यवचनमित्याह यस्माद्धिरण्यभूमित्रलाभेभ्योमित्रलब्धिर्वराउत्कृष्टातस्मात्तत्साध्यैयतेतयत्न

केचिद्दैवात्स्वभावाद्वाकालात्पुरुषकारतः संयोगेकेचिदिच्छंतिफलंकुशलबुद्धयः ३४९ यथाह्येकेनचक्रे णरथस्यनगतिर्भवेत् एवंपुरुषकारेणविनादैवंनसिध्यति ३५० हिरण्यभूमिलाभेभ्योमित्रलब्धिर्वरायतः अतोयतेततत्प्राप्त्यैरक्षेत्सत्यंसमाहित. ३५१ स्वाम्यमात्याजनोदुर्गंकोशोदंडस्तथैवच मित्राण्येताःप्रकृत योराज्यंसप्तांगमुच्यते ३५२

कुर्यात् सामादिभि· सत्यंचरक्षेत् समाहितःसावधानः सत्यमूलत्वान्मित्रलाभस्य ३५१ इदानींरा ज्यागान्याह महोत्साहइत्याद्युक्तलक्षणोमहीपतिःस्वामी भमात्यामंत्रिपुरोहितादयःजनोब्राह्मणादिप्रजाः दुर्गंधन्वदुर्गादि कोशःसुवर्णादिधनरा [illegible] स्वल्पंनेहस्वामिरथपतिलक्षणंनतुरंगंभंरं [illegible] ...समप्राकृतानि एता·स्वाम्याद्याःराज्यस्यप्रकृतयोमूलकारणानि एवंराज्यंसप्तांगमुच्यते ३५२

देशविधरान्यमाप्यदुर्वृत्तेषुक्वचकश्चत्पूर्तपरदारपरद्रव्यापहारिहिंसकादिषुनृपोदंडपातयेत्प्रयोजयेत् हियस्माद्धर्मएवदंडरूपेणपूर्वंब्रह्मणानि
र्मितोस्यचदंडइतियोगिकीसंज्ञा दंडोदमनादित्याहुः तेनादातान्दमयेदित्यादिगौतमस्मरणात् ३५३ सपूर्वोक्तोदंडोलुब्धेनक्षपणेनाकृतबुद्धिना
चनलघुदिनान्यायतोन्यथाशास्त्रानुसारेणनेतुमयोक्तुंशक्योनभवति कीदृशेनतर्हिशक्यइत्याह सत्यसंधनाभनारकेणसुधिनाजितारिषडुर्गेणक्रसहाये
नपूर्वोक्तसहायसाहनेनधीमतानयानयकुशलेनसदंडोन्यायतोधर्मानुसारेणनेतुंशक्यः ३५४ सदंडःशास्त्रोक्तमार्गेणप्रयुज्यमानः सन्देवासुरमानवे

तदवाप्यनृपोदंडंदुर्वृत्तेषुनिपातयेत् धर्मोहिदंडरूपेणब्रह्मणानिर्मितःपुरा ३५३ सनेतुंन्यायतोशक्योलु
ब्धेनाकृतबुद्धिना सत्यसंधेनशक्येनासहायेनधीमता ३५४ यथाशास्त्रंप्रयुक्तःसन्सदेवासुरमानवम् जग
त्आनंदयेत्सर्वमन्यथातत्प्रकोपयेत् ३५५ अधर्मदंडनंस्वर्गकीर्तिलोकाश्वनाशयेत् सम्यक्तुदंडनंराज्ञःस्वर्गकी
र्तिजयावहम् ३५६

सहितंइदंसर्वंजगदानंदयेन्हर्षयेत् अन्यथाशास्त्रातिक्रमणप्रयुक्तस्चेत्जगत्प्रकोपयेत् ३५५ नकेवल
मधर्मदंडेनजगत्प्रकोप अपितुप्रयोक्तुर्दृष्टादृष्टहानिरपीत्याह यःपुनःशास्त्रातिक्रमेणलोभादिनादंडःकृतःसपापहेतुत्वात्स्वर्गकीर्तिलोकाश्च
विनाशयतीति शास्त्रोक्तमार्गेणानुकृतःधर्महेतुत्वात्स्वर्गकीर्तिजयानांहेतुर्भवति ३५६ ५ ५ ५ ५

अर्घ्योर्घार्ह आचार्यादिः शेषमसिद्धं एतेष्वानृकृताद्योपिस्वधर्माच्चलिता दंड्याः किमुतान्ये यतःस्वधर्माच्चलितः अदंड्योनामराज्ञः कोपिनास्ति ए
तच्च मातापित्रादिव्यतिरेकेण तथाच स्मृत्यंतरं अदंड्यौ मातापितरौ स्नातकपरिव्राजकपुरोहितवानप्रस्थाः श्रुतशील शौचाचारवंतस्ते हि धर्माधिकारि
णइति ३५७ किंच यस्तु दंड्यान्स्वधर्मचलनादिना दंडयोग्यान् सम्यक्शास्त्रदृष्टेन मार्गेण धिग्धनदंडादिना दंडयति वध्यान्वधार्हान् घातयति ते
नराज्ञा भूरिदक्षिणैः क्रतुभिरिष्टं भवति बहुदक्षिणक्रतुफलं प्राप्नोतीत्यर्थः नच फलश्रवणाद्दंडप्रणयनं काम्यमिति मंतव्यं अकरणे प्रायश्चित्तस्मरणा

अपि भ्राता सुतोर्घ्यो वा श्वशुरो मातुलोपि वा नादंड्यो नाम राज्ञोस्ति धर्माद्विचलितः स्वकात् ३५७ यो दंड्यान्दं
डयेद्राजा सम्यग्वध्यांश्च घातयेत् इष्टं स्यात्क्रतुभिस्तेन समाप्तवरदक्षिणैः ३५८ इति संचिंत्य नृपतिः क्रतुतुल्य
फलं पृथक् व्यवहारान्स्वयं पश्येत्सभ्यैः परिवृतोन्वहम् ३५९

त्र यथाह वसिष्ठः दंडोत्सर्गे राजैकरात्रमुपवसेत् त्रिरात्रं पुरोहि
तः कृच्छ्रमदंड्यदंडने पुरोहितस्त्रिरात्रं राजेति ३५८ दुष्टे सम्यग्दंडः प्रयोक्तव्य इत्युक्तं दुष्टपरिज्ञानं च व्यवहारदर्शनमंतरेण न भवतीति तत्परिज्ञा
नाय व्यवहारदर्शनमहरहः स्वयं कर्त्तव्यमित्याह इत्येवमुक्तप्रकारेण क्रतुतुल्यं फलं दंड्ये दंडेन स्वर्गादिनाशं चादंड्यदंडेन सम्यग्विचिंत्य पृथक्पृथ
क्वर्णादिकं ... वक्ष्यमाणमार्गेण दुष्टादुष्टपरिज्ञानार्थं राजा स्वयं पश्येत् ३५९ ७ ७

ष्ट्वानिवासगणादीना आतयो मूर्धावसिक्तप्रभृतयः श्रेणयस्ताम्बूलिकादीनां गणाह्वेन्भ्रुकादीनां जानपदाः काकुकादय एतान्स्वधर्माच्चलितान्
भ्रष्टुतान्राजा पथ्यपराधशिनीयदंडयित्वा पथि स्वधर्मे स्थापयेत् दंडदुर्दतस्पुनिपातयोदिरुक्त अवदंडोद्विविध शारीरोर्थदंडश्चेति यथाहना
रदः शारीरस्त्वर्थदंडस्वदबकादिविधस्स्मृतः शारीरस्ताडनादिकमरणान्त मकीर्तितं काकिण्यादिस्त्वर्थदंडः सर्वस्वान्तस्तथैवचेति द्विविधोप्य
पराधानुसारेणानेकधा भवति आह स्म शारीरोदंडधामोक्तोत्मर्थदंडस्त्वनेकधेति तत्र हघ्यन्लमाषकवर्णपलादिशब्दैरर्थदंडानकथ्यास्तेच

कुलानिजातीःश्रेणीश्चगणान्जानपदानपि स्वधर्माच्चलितान्राजाविनीयस्थापयेत्पथि २६०
जालसूर्यमरीचिस्थंत्रसरेणूरजः स्मृतम् तेष्टौलिक्षास्तुतास्तिस्रोराजसर्षपउच्यते २६१

मानदेशभिन्नपरिमाणार्थाः ह्यनेकरूपाः प्रायेपिदेशभेदेनन्यूनाधिकदंडोमाभूदितिकृष्णलादिशब्दानांनियतपरिमाणविषयलदंडव्यव
हारेदर्शयितुमाह जालान्तरस्थितेरविरश्मिव्याप्तपद्मजस्तदवरसरेणुभिसंज्ञक योगीश्वरादभिस्तदष्टभिः तेचत्रसरेण्वोष्टौलिक्षासंज्ञा
प्रकाङ तान्लिक्षास्तिस्रोराजसर्षपोभिधियः तद्राजसर्षपास्त्रयोगौरसर्षपः सिद्धार्थः गौरसर्षपाः षट्यवोमध्य मध्यमोनस्थूलोनसूक्ष्मः एतेनकौ

रसर्षपा अपिमध्यमाइतिगम्यते तथाराजसर्षपा अपि मध्यशब्दादेवसर्षपादिशब्दाः नकेवलमुन्मानवचनाः किंतु तदुन्मितद्रव्यवचनाइतिगम्य ते यथाप्रस्थपरिमितायवाः प्रस्थउच्यंते एवंसर्षपाद्युन्मितंद्रव्यंसर्षपादिशब्दैः सर्षपादिशब्दानांच केवलोन्मानवचनत्वेत्रसरेणूनुपसंहृत्योन्मा- तुमशक्यत्वात्तद्वारेण कृष्णलादिव्यवहारोनस्यात् तत्रस्थूलस्थूलतरस्थूलतमसूक्ष्मसूक्ष्मतरसूक्ष्मतममध्यसर्षपाद्युन्मानभेदेनप्रतिदेशव्य वहारभेदेस्थितेदंडव्यवहारेमध्यइतिनियम्यते तेमध्यमायवास्त्रयएकः कृष्णलः तेकृष्णलाः पंचैकोमाषः तेमाषाःषोडशैकः सुवर्णः तेसुवर्णा श्चत्वारः पलमितिसंज्ञाः कथिताइति पंचवापिपलंप्रकीर्तितंनारदादिभि तत्रस्थूलैस्त्रिभिर्यवैः कृष्णलपरिकल्पनायांव्यावहारिकनिष्कस्यषो

गौरस्तुतेत्रयःषट्तेयवोमध्यस्तुतेत्रयः कृष्णलःपंचतेमाषस्तेसुवर्णस्तुषोडश फलंसुवर्णा
श्चत्वारःपंचवापिप्रकीर्त्तितम् २६२

डशांशः कृष्णलोभवति तैःपंचभिर्माषः माषैःषोडशभिःसुवर्णःसचव्याव हारिकैःपंचभिर्निष्कैरेकःसुवर्णोभवति तेचत्वारःपलमिति निष्काणांविंशतिःपलं यदातुसूक्ष्मैस्त्रिभिर्यवैः कृष्णलःपरिकल्प्यतेतदाव्या वहारिकनिष्कस्यद्वात्रिंशत्तमोभागः कृष्णलोभवति तस्मिन्पक्षेसुवर्णःसार्धनिष्कद्वयंभवति पलन्चदशनिष्कं यदातुमध्यमयवैः कृष्णलपरिक ल्पनातदानिष्कस्यविंशतितमोभागःकृष्णलः सुवर्णश्चतुर्निष्कः षोडशनिष्कंपलं एवंपंचसुवर्णपलमितिपक्षेविंशतिनिष्कंपलं एवमन्य-

ऽपानकस्य चत्वारिंशो भागः कृष्णलः ॥ निष्कः सुवर्णोऽथ निष्कपल इत्यादि लोकव्यवहारानुसारेणास्मादेव सूत्रादूहनीयं ३६१ ३६२ एवं
सुवर्णस्योन्मानमभिधायेदानीं रजतस्याह द्वे कृष्णले पूर्वोक्ते रूप्यमाषो रूप्यसंबन्धी माषः ते रूप्यमाषाः षोडश धरणं पुराण इत्यस्यैव संज्ञान्तरम्
षोडशस्यस्य धरणपुराणस्यैकार्थत्वं मनुस्मरणात् दशभिर्धरणैः शतमानं पलं चाभिधीयते पूर्वोक्ताश्चत्वारः सुवर्णा एको रजतो निष्को
भवति ३६३ इदानीं ताम्रस्योन्मानमाह पलस्य तु चतुर्थांशः कर्ष इति लोकप्रसिद्धः कर्षेणोन्मितः कार्षिकः ताम्रस्य विकारस्ताम्रिकः कर्षसम्मित

द्वे कृष्णले रूप्यमाषो धरणं षोडशैव ते शतमानं तु दशभिर्धरणैः पलमेव तु ३६३ निष्कं सुवर्णाश्चत्वारः
कार्षिकस्ताम्रिकः पणः ३६४

ताम्रविकारः पणसंज्ञो भवति कार्षापणसंज्ञकश्च कार्षापणस्तु विज्ञेयस्ताम्रिकः कार्षिक
पण इति मनुस्मरणात् पञ्चसुवर्णपलपक्षे विंशतिमाषः पणो भवति तथा सति माषो विंशतितमो भागः पणस्य पञ्चकार्षिक इत्यादि व्यवहारः सिद्धो भव
ते चतुःसुवर्णपलपक्षे तु षोडशमाषः पणो भवति मतिमत्पक्षे सुवर्णकार्षापणपणशब्दानां समानार्थत्वेऽपि पणकार्षापणशब्दानामविषयत्वेन ए
तावता रूप्यताम्राणामुन्मानमुक्तं दण्डव्यवहारोपयोगित्वात् कांस्यरीतिकादीनामपि लोकव्यवहारानुगमतत्तन्मेयोन्मानं द्रष्टव्यम् ३६४ ५

स्वशास्त्रपरिभाषामाह पणानांसहस्रंपणसाहस्रंतत्परिमाणमस्येतिपणसाहस्रः अशीत्यासहवर्त्ततइतिसाशीतिः अशीत्यधिकपणसहस्रपरिमि
तोयोदंडः सउत्तमसाहससंज्ञोवेदितव्यः तदर्धमध्यमः तस्यसाशीतिपणसाहस्रस्यार्धंचत्वारिंशदधिकपणपंचशतपरिमितो दंडोमध्यमसाहससं-
ज्ञः तदर्धमधमः तस्यचत्वारिंशदधिकपंचशतपणस्यार्धसप्तत्यधिकपणशतद्वयपरिमितो दंडोधम साहससंज्ञः स्मृतउक्तोमन्वादिभिः यत्तुपणानांदश

साशीतिःपणसाहस्रोदंडउत्तमसाहसः तदर्धमध्यमःप्रोक्तस्तदर्धमधमःस्मृतः ३६५ धिग्दंडस्त्वथ
वाग्दंडोधनदंडोवधस्तथा योज्याव्यस्ताःसमस्तावाप्यपराधवशादिमे ३६६

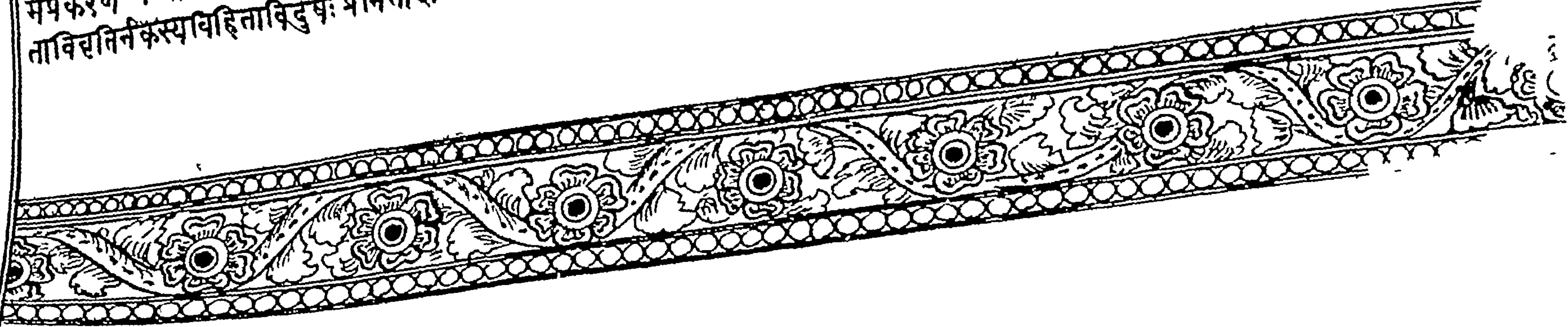
सहस्रंत्वेवचोत्तमइतिमनुनोक्तं तत्सक्षातरममतिपूर्वापराधविषयंद्रष्टव्यं ३६५ दंडभेदानाह धिग्दंडो तेसार्धेप्रथमःसाहसः स्मृतः मध्यमः पंचविज्ञेयः
धिक्धिगतिकुत्सनं वाग्दंडस्तुपरुषशापवचनात्मकः धनदंडोधनापहारात्मकः वधदंडःशारीरोबंधरोधादिर्जीवितांतः एतेचतुर्विधादंडाः व्यस्ताएकैकशः
समस्ताः द्वित्राः त्रिचतुरोवा अपराधानुसारेणप्रयोक्तव्याः उत्क्रमेणपूर्वपूर्वासाध्येउत्तरउत्तरः प्रयोक्तव्यः यथाहमनुः धिग्दंडंप्रथमंकुर्याद्वाग्दंडंतदनंतरं तृती
यंधनदंडंतु वधदंडमतःपरमिति ३६६

दण्ड्येष्वस्थानिपातान्याह यथापराधं ज्ञात्वा तदनुसारेण दण्डप्रणयनमेव देशकालवयः कर्मवित्तानि ज्ञात्वा तदनुसारेण दण्ड्येषु दण्डार्हेषु दण्डप्रणय-
नं कुर्यात् न पुनर्भूयिष्ठमल्पेषु भिर्यसहदण्डस्यानुसारेण च यथापराधज्ञानमधिकृत्याय राजधर्मकलापउक्तस्तथापि वर्णान्तरस्यापि विषयमण्डलादिपरि

ज्ञात्वापराधं देशं च कालं बलमथापि वा वयः कर्म च वित्तं च दण्डं दण्ड्येषु पातयेत् ३६७

पालनाधिकृतस्याय धर्मो वेदितव्यः राजधर्म
न्व स्याभिषयारन्तो भवेन्नृपः स्वनश्यस्तु नृपग्रहणात्क्षत्रियस्य सर्वस्याभिरक्षणस्य दण्डप्रणयनापत्तेरादिति ३६८ इति श्रीपद्मनाभभट्टो
पाध्यायात्मजस्य श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यविज्ञानेश्वरभट्टारकस्य कृतौ ऋजुमिताक्षरायां याज्ञवल्क्यधर्मशास्त्रविवृतौ सदाचाराध्यायः प्रथमः समाप्तः

उत्तमोपपदस्येयंशिष्यस्यकृतिरात्मनः धर्मशास्त्रस्यविवृतिर्विज्ञानेश्वरयोगिनः १ अस्मिन्नध्यायेप्रकरणानि उपोद्घातप्रकरण १ ब्रह्मचारिप्र
करणं २ विवाहप्रकरणं ३ जातिविवेकप्रकरणं ४ गृहस्थधर्मप्रकरणं ५ स्नातकप्रकरणं ६ भक्ष्याभक्ष्यप्रकरणं ७ द्रव्यशुद्धिप्रकरणं ८ दानध
र्मप्रकरणं ९ श्राद्धप्रकरणं १० गणपतिकल्पः ११ शांतिप्रकरणं १२ राजधर्मप्रकरणं १३ एवंत्रयोदशप्रकरणानि इतियाज्ञवल्क्यमुनिशास्त्रग
ताविवृतिर्नकस्यविहितावितुषः प्रमिताक्षरापिप्रपुलार्थवतीपरिषिंचतिश्रवणयोरमृतं १

इतियाज्ञवल्क्यस्मृतिमिताक्षरायामाचाराध्याय समाप्त